

NRF

Noua Revistă Filologică

Revistă de știință, cultură și civilizație

Anul III, nr. 1-2 (5-6), 2012

NRF

Noua Revistă Filologică

Revistă de știință, cultură și civilizație Anul III, nr. 1-2 (5-6), 2012

Fondator: Universitatea de Stat "Alec Russo" din Bălți, Republica Moldova

Co-fondator: Editura Cartier

Colegiul de redacție:

Co-directori: Gheorghe POPA, Gheorghe ERIZANU

Redactor-șef: Nicolae LEAHU

Redactor-șef adjunct: Alina SAINENCO

Redactori: Cristina IRIMIA (pentru textul în limba engleză),

Elena MOCANU-LĂCUSTĂ (pentru textul în limba română)

Tehnoredactor: Rodica CINCILEI

Consiliul academic:

Uldana BAHTIKIREVA (Moscova, Rusia)

Bogusław BACULA (Poznań, Polonia)

Ion BĂRBUȚĂ (Chișinău, Republica Moldova)

Eliza BOTEZATU (Chișinău, Republica Moldova)

Alexandru BURLACU (Chișinău, Republica Moldova)

Mihai CIMPOI (Chișinău, Republica Moldova)

Iulian COSTACHE (București, România)

Mircea A. DIACONU (Suceava, România)

Irina HALEEVA (Moscova, Rusia)

Ofelia ICHIM (Iași, România)

Iulia IGNATIUC (Bălți, Republica Moldova)

Vidas KAVALIUSKAS (Vilnius, Lituania)

Maria ȘLEAHTIȚCHI (Chișinău, Republica Moldova)

Galina LUKIANOVA-IVANOVA (Moscova, Rusia)

Eugeniu MUNTEANU (Iași, România)

Maria PLIUȘCI (Kiev, Ucraina)

Josef Maria SALLA VALLDAURA (Lleida, Spania)

Elena SIROTA (Bălți, Republica Moldova)

Libuše VALENTOVÁ (Praga, Cehia)

Rudolf WINDISCH (Rostock, Germania)

Redacția a respectat ortografia autorilor.

Textele sînt avizate de doi recenzenti. Redacția își rezervă dreptul de a decide asupra oportunității publicării materialului oferit de colaboratori, precum și de a solicita autorilor modificările sau completările considerate necesare. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Revistă trimestrială

Tipar: Presa universitară bălțeană

Tiraj: 50 de exemplare

Adresa redacției:

Noua Revistă Filologică, str. Pușkin 38, Bloc 1, or. Bălți, 3100, Republica Moldova

Tel.: +373 231 52338 / +373 231 52 348

E-mail: noua.revista.filologica@gmail.com, nicolae_leahu@yahoo.com,

asainenco@gmail.com

SUMAR:

Nicolae LEAHU. <i>Sensul continuității</i>	3
Elena CIORNÎI. <i>Aspecte ale prozei epistolare a lui Constantin Negruzzi</i>	4
Ion EVTUȘENCO. <i>Lexicologia: noțiuni introductive</i>	20
Mihail GUDIMA. <i>Subiecte apozitive în limba română</i>	27
Efim LEVIT /FROIM/. <i>Ioan Cantacuzino</i>	30
Iarion MATCOVSCHI. <i>Morfemizarea pronumelor reflexive în cadrul unor verbe pronominale</i>	43
Valeriu SENIC. „ <i>Ba să vezi ... posteritatea este încă și mai dreaptă</i> ”	48
Zinaida TĂRÎȚĂ. <i>Comportamentul flexionar al abrevierilor</i>	54
Maia BENKOVICI. <i>Поэтическое вступление к русской философской прозе</i>	59
Vera MEDÎNSKAIA. <i>Анализ категории причины с точки зрения контаминации и синкретизма (по данным русского языка I половины 19 столетия)</i>	69
Victor MIGHIRIN. <i>Процессы переходности на уровне частей речи</i>	83
Oskar SEMENOVSKI. <i>Волны черного моря</i>	96

Notă: La realizarea acestui număr și-au dat concursul: Nicolae Leahu, Ala Sainenco, Adela Novac, Grigore Cantemir, Anatol Moraru, Viorica Popa, Veaceslav Dolgov, Olga Balan, Elena Sirota, Valeriu Vorobenco

SUMMARY:

Nicolae LEAHU. <i>The Sense of Continuity</i>	3
Elena CIORNÎI. <i>Aspects of Constantin Negruzzi's Epistolary Prose</i>	4
Ion EVTUȘENCO. <i>Lexicology: Introductory Notions</i>	20
Mihail GUDIMA. <i>Appositive Subjects in Romanian</i>	27
Efim LEVIT /FROIM/. <i>Ioan Cantacuzino</i>	30
Ilarion MATCOVSCHI. <i>Morphemization of Reflexive Pronouns within Some Pronominal Verbs</i>	43
Valeriu SENIC. <i>Posterity is Even More Truthful</i>	48
Zinaida TĂRÎȚĂ. <i>Inflectional Behavior of Abbreviations</i>	54
Maia BENKOVICI. <i>Poetic Introduction to Russian Philosophical Prose</i>	59
Vera MEDÎNSKAIA. <i>Analysis of the Category of Cause from the Point of View of Contamination and Syncretism (based on the Russian language data from the first half of the 19th century)</i>	69
Victor MIGHIRIN. <i>Transition Processes at the Level of Parts of Speech</i>	83
Oskar SEMENOVSKI. <i>Black Sea Waves</i>	96

Contributors to the present volume are Nicolae Leahu, Ala Sainenco, Adela Novac, Grigore Cantemir, Anatol Moraru, Viorica Popa, Veaceslav Dolgov, Olga Balan, Elena Sirota, Valeriu Vorobcenco

Sensul continuității

Proiect mai vechi, gândit în mai multe runde și de echipe care s-au remodelat din mers, aceste două numere de revistă (nr. 1-2, 2012; nr. 1-2, 2013) recuperează nume și texte ale profesorilor care, vorba vine, au făcut epocă în fosta Facultate de Filologie și/sau în actuala Facultate de Litere a Institutului Pedagogic / Universității de Stat „Alecă Russo” din Bălți. Gestul se vrea, desigur, unul semnificativ, conturându-și împlinirea în jurul pragului de 70 de ani ai Facultății și ai Universității, adică la o distanță suficientă pentru a scruta exigent un parcurs – istoric, totuși –, dacă nu cu o mândrie legitimă, atunci, cel puțin, cu sentimentul că fiecare generație și-a fructificat șansa de a pune o piatră în zidul noii mînăstiri a literelor bălțene, născută, în 1945, sub tristele auspicii ale unei schimbări de regim politic, la confluența jarului cu hîrtia și a dorinței de lumină cu bezna ideologică.

Fie și pigmentată arhaic, metafora „zidului părăsit și neisprăvit” din balada „Mînăstirea Argeșului” se impune și aici, or nici o generație nu are răgazul desăvîșirii unei *lucrări* spirituale, pentru a o duce, ca să zicem așa, pînă la capăt, pînă la ancorarea în orizontul certitudinilor. Un Manole, altfel spus, cu tot sacrificiul de care este capabil, nu lasă în urma sa decît partea *vizibilă* dintr-o lucrare a cărei forță de comunicare este încă o chestiune de viitor, mai exact, de *luare în posesie* (ca „zid părăsit”) și de *re-clădire* și *rafinare* de către fiecare ființă care își asumă implicarea – fără rest, subliniază balada – în misterul creației.

Recitind scrierile cele mai memorabile ale profesorilor care au fundat Facultatea, reîntîlnești pulsația vie a căutărilor, neliniștea prospectării hățîșurilor pline de primejdii ale necunoscutului, bucuria regășirii în formele limpezi ale expresiei, dar și ezitarea descurajantă în fața unui limbaj fluid sau friabil, care nu-și află încă tiparele. Sînt semnele afirmării unei voințe de a fi. În absența lor, însăși reinstalarea actului de cunoaștere nu ar fi fost posibilă. Iată de ce ne și întoarcem, cu interes și recunoștință, la ele.

Nicolae Leahu

Recuperări

Elena Ciornî

(21.05.1927, Cicmele, Odesa, Ucraina –
06.2009, Chişinău)

Studii: Institutul Pedagogic de Stat din Chişinău, Facultatea de Filologie, specialitatea *Limba și literatura română* (1951). Lector universitar, lector superior universitar la Catedra de limba și literatura română a Institutului Pedagogic „Alec Russo” din Bălți (1954-67).

Aspecte ale prozei epistolare a lui Constantin Negruzzi¹

Cu toate că prin tradiție și educație aparține unei epoci anterioare, Constantin Negruzzi înțelege, totuși, „să meargă cu veacul” și, alături de generația lui V. Alecsandri și M. Kogălniceanu, răspunde cu ardoare la chemările timpului, dedicându-se unor multiple activități culturale. Intuind cerințele vremii, el a căutat să le slujească cu pasiune, evoluând și devenind succesiv „un contemporan spiritual cu trei generații deosebite de literați moldoveni” (Levit 1971: 161). Opera sa literară, proza artistică în primul rând, scrisă cu o grijă a formei, ce dovedește un simț înnăscut al artistului, câștigă în valoare „în proporție colosală”, dacă o raportăm la „timpul de sterilitate”, când a fost produsă. După cum scria Alecsandri, acesta era un timp, când „dezvoltarea ideilor și purificarea gustului literar se resimțeau foarte amar de sistemul apăsător al guvernului” și când „avântul scriitorilor își frîngea aripile, lovindu-se de indiferența publică ca de o stîncă” (Alecsandri 1959: 551). Tributară în tinerețe modelelor străine, ca, de altfel, și alte producții literare din acea perioadă, proza lui Negruzzi se dezvoltă în continuare pe un teren propriu. Dotat cu un real și viguros talent și, mai ales, cu un acut simț al actualității, Negruzzi știe să depășească modelele trecătoare și, asimilînd influențele valoroase, să le folosească pentru întregirea unui bogat fond artistic personal.

Perioada din jurul anului revoluționar 1848 a dat naștere unei literaturi originale, legate de istoria concretă a țării și inspirate nemijlocit de frământările luptei de eliberare națională și socială. Am putea spune chiar că nu există o altă generație de scriitori din secolul trecut, care să fi fost mai puternic ancorată în realitatea imediată a timpului, ca generația pașoptistă. Spiritul de solidaritate cu această generație, conștientă de faptul că participă la evenimente de mare răspundere istorică, își află confirmare în prodigioasa corespondență a lui C. Negruzzi cu oamenii de vază ai mișcării culturale de atunci: V. Alecsandri, Gh. Asachi, Gh. Barițiu, I. Heliade-Rădulescu, I. Ionescu de la Brad, Al. Formuzachi, D. Gusti ș.a. Multe dintre scrisorile lui au văzut lumina tiparului încă în timpul vieții. A fost publicată o parte din coresponden-

¹Text reprodus după: *Cercetări de istorie literară*, Chişinău, Editura Știința, 1978, p. 77-97.

.....
ța cu I. H. Rădulescu, câteva dintre scrisorile adresate lui Barițiu, o scrisoare către căminarul I. Mălinescu, însoțită de „trei doine făcute în fugă”, câteva scrisori către Asachi, Alecsandri, scrisorile „deschise” către redacțiile „Albinei” lui Gh. Asachi, „Luminii” lui B. P. Hasdeu etc. După moartea scriitorului au mai apărut câteva scrisori, însă o mare parte a corespondenței private, din nefericire, nu a putut fi descoperită. S-au păstrat doar câteva răvașe din 1863 către Iacob și Leon, feciorii săi, care-și făceau pe atunci studiile la Berlin, și două scrisori din tinerețe către un prieten – Barbu Slătineanu.

Correspondența cu feciorii, întreținută în limba franceză, prezintă interes mai mult prin faptul că ne-a lăsat imaginea unui Negruzzi bătrîn, plictisit și bolnav. Cît privește scrisorile către Slătineanu, ele sînt concludente în mai multe privințe. În primul rînd, din ele se desprinde profilul viitorului scriitor, dotat cu însușiri de umorist, ce-i va deveni mai tîrziu „specialitatea ... în scrisori”. Paginile epistolare către Slătineanu sînt, în al doilea rînd, documente psihologice, crîmpeie din viața sa la 20 și ceva de ani, narate sincer și fără pretenție unui interlocutor de seama sa. Și, în al treilea rînd, între scrisorile acestea și între opera sa artistică există o legătură directă. Misiva particulară completează opera artistică din ciclul „Amintiri de junețe”, în unele cazuri devenind cheie pentru înțelegerea unor momente sau caractere.

Interesantă ca material informativ prețios pentru cunoașterea momentului istoric deosebit de important în afirmarea culturii naționale, scrisoarea particulară a lui Negruzzi e concludentă și ca factor psihologic, căci, detașîndu-ne de informația concretă ce o conține, putem cunoaște, în genere, „spiritul” omului din epoca respectivă. Studiarea corespondenței particulare permite și o înțelegere mai subtilă a operei literare, precum și a cauzelor ce au determinat apariția ei. În ceea ce-l privește pe Negruzzi, bunăoară, cercetarea celor câteva scrisori din tinerețe confirmă existența elementului biografic în nuvelele romantice din ciclul „Amintiri de junețe”.

Neavînd o tradiție bogată și manifestîndu-se mai mult în „Cuvinte către cetitoriu”, ținînd loc de prefață letopisețelor și cărților bisericești traduse, epistola publicistică s-a afirmat mai categoric „în zorii publicisticii moldovenești” (Russev 1972: 119) prin scrisorile mitropoliților Varlaam și Dosoftei către țarii Rusiei Mihail Fiodorovici și Ivan și Petru Alexeevici, precum și prin corespondența lui Dosoftei cu N. Milescu-Spătarul și patriarhul Ioachim (*ibidem* 1974: 118-130). Prin reacția lor puternică și vibrantă la durerea poporului, împilat de turci, prin tonul înălțător și plasticitatea imaginilor, aceste epistole ocupă un loc de seamă în istoria literaturii române.

La începutul secolului trecut, Ionică Tăutul atacă marea boierime moldovenească în „Strigările” sale, dînd expresie revendicărilor poporului, ce nu mai poate răbda o atitudine, „care face pre obște să-și ridice glasul său cel amorțit de atîtea veacuri” (Russo 1957: 139). În afară de aceasta, comisul I. Tăutul, bun epistolier, întreținea, mai ales între 1825 și 1830, cînd se găsea la Constantinopol, o vastă corespondență cu prietenii și rudele sale, corespondență revelatoare pentru înțelegerea ideologiei lui, plină de reminiscențe iluministe.

.....

În scrierile lor publicistice, scriitorii pașoptiști continuă aceste tradiții, făcând uz pentru exprimarea atitudinii lor față de problemele arzătoare ale timpului de forma „scrisorii deschise” adresată redacției sau, mai bine zis, redactorilor periodicelor respective. Autorii lor nu pretindeau, de regulă, la elaborarea unor norme lingvistice, literare ș.a.m.d. Negruzzi, Russo, Alecsandri și alți scriitori ai epocii își expuneau opiniile numai asupra unor chestiuni oarecum aparte, fără vreo pretenție de a rezolva problema în bloc. Pornind de la aceste considerente, ei foloseau scrisoarea ca mijloc eficient de polemică în locul studiului sau articolului de proporții.

Prin activitatea sa de publicist, C. Negruzzi se găsește în centrul mișcării culturale de înnoire din Moldova în ajunul revoluției de la 1848. Notele, articolele și corespondențele sale, care se întîlnesc în presa vremii, dezbate probleme de cea mai arzătoare actualitate pentru epocă, definind căutările, întrebările, neliniștile scriitorului-cetățean, cuprins de îngrijorare pentru destinele artei și literaturii naționale. În corespondența sa particulară și, mai ales, în „scrisorile deschise” către redacție, specie la care va recurge deseori, Negruzzi dă dovadă de o perfectă înțelegere a obiectivelor timpului său, optînd pentru un conținut nou și o nouă expresie artistică a literaturii naționale, pentru legătura ei strînsă cu poezia populară și cu monumentele literaturii vechi, reprezentate prin scrierile cronicarilor. Într-un mod deosebit l-a preocupat problema stabilirii normelor limbii literare – una din problemele cardinale, legate de progresul creației artistice. Dialogurile sale epistolare, atît cele particulare, cît și cele publicate ca „scrisori deschise”, se referă la căile dezvoltării limbii, izvoarele ei de îmbogățire, raportul dintre limba vorbită și cea literară și, la limbă ca mijloc de expresie artistică. Lupta împotriva aberațiilor lingvistice, actuală în preajma revoluției de la 1848, a fost desfășurată de autorul lui „Alexandru Lăpușeanul” înaintea altor patruzecioptiști, înaintea lui A. Russo și V. Alecsandri, cam în același timp cu scriitorul C. Conachi.

E interesant de remarcat faptul că opiniile sale despre limbă Conachi le expune, de asemenea, în formă epistolară. Solicitat să-și împărtășească părerea „asupra sporirii învățăturilor în țara aceasta”, poetul se pronunță categoric într-o scrisoare de-a sa pentru organizarea învățămîntului în limba română. Neologismele sunt primite cu bun simț: „Cuvintele și ideile de cîte vom avea nevoie și care la noi nu sînt”, deci cele „neapărat trebuincioase”, vor fi luate de la elini – „sporitorii învățăturilor”, și nu se va zice „iubire de înțelepciune”, ci „filosofie”, nu „pămînto-măsură”, ci „geometrie”, nu „pămînto-scriere”, ci „geografie” ș.a.m.d. (Conachi 1963: 302). C. Conachi are idei juste și în privința slavonismelor: „cuvintele cîte le avem, fie rîmlenești, fie slavonești, fie grecești, fiindcă lumea noastră așa le-a desprins, să nu le schimbăm”. Răspunsul lui Conachi este oficial, însă autorul lui vorbește cu patimă și ia atitudine față de problemele, pe care le dezbate.

Ca și Conachi și, mai tîrziu Russo și Alecsandri, Negruzzi n-a avut niciodată pretenția de a fi teoretician în probleme de limbă sau literatură. În 1862 în scrisoarea XXXII, publicată în revistele lui B. P. Hașdeu², Negruzzi, modest ca și în 1836, cînd

²E vorba de revistele: *Din Moldova*, 1872: 76; *Lumina*, 1863: 11, 55.

.....
 pornise polemica, declară: „Dacă ne încercăm a face oarecare observări limbii noastre, facem cunoscut mai înainte ca să fie tuturor știut, că n-avem nicidecum pretenția de a fi priviți ca niște legiuitori sau cel puțin ca niște povățuitori; voim numai să emitem și opinia noastră alături de a altor filologi, ce au lucrat pentru limbă” (Negruzzi 1915: 262). Salutînd simplificările făcute în alfabet de I. E. Rădulescu, Negruzzi polemizează în același timp cu el, luînd apărarea formelor moldovenești. Negruzzi e un zelos apărător al rostirii moldovenești și atunci, cînd susține ortografia lui „djos”, „djoc”, afirmînd că numai cuvintele de obîrșie slavonă urmează a fi scrise cu *j*: *jăritic*, *cojoc*, *pojar*. De exemplu, E. Lovinescu va recunoaște: „cu toate argumentele pe care la nevoie Negruzzi le scoate din alte limbi, ceea ce stăpînea într-însul era tot simțul realității unei limbi vii, pe care scriitorul o cunoaște mai bine, fiind graiul său moldovenesc” (Lovinescu 1913: 213).

În toate epistolele „lingvistice” e prezent stilul spiritual, propriu lui Negruzzi. Intonația e variată, oscilînd între ironie și satiră. Imaginea e concretă, de cele mai multe ori vizuală: „Oxiile și variile și perispomeni, ai să le vezi ca niște zburători plutind în legioane deasupra D-tale, și tulburîndu-ți odihna, în vreme ce *teta*, *eta*, *csi*, *psi*, *ot*, te vor urma pretutindeni ca niște stahii grozave” (Negruzzi 1915: 276-277), scrie el în 1836. Într-o scrisoare către Asachi, indignat că G. Săulescu, autorul studiului „Observații gramaticești asupra limbii românești”, se face „campionul Moldavilor”, răspunde într-un ton destul de violent, însă păstrînd forma unei glume „D-l S... își mîntuie băgarea de seamă, căreia îi dă ridicola poreclă de „Discurs de observații...”, observațiile lui Săulescu nu sunt altceva decît „inventivele unei slove grebănoase din Alfabet (XXX), ce vine întovărășită de trei steluțe, ca să doboare un edificiu, la temelia căruia n-a fost în stare a pune măcar o piatră, pentru a-și face un nume asemenea ca a lui Erostrat ce a ars templul Dianei...” (*ibidem*: 277).

Peste cîțiva ani, Negruzzi reia discuția problemelor lingvistice în „Propășirea” cu un ciclu de trei scrisori, cărora în 1857 în volumul „Păcatele tinerețelor” le mai adaugă încă una. Astfel, în ciclul „Negru pe alb. Scrisori la un prieten” sub titlul „Critică” vor figura scrisorile a XIII-a, a XIV-a, a XVI-a și a XVII-a. În afară de aceasta, în grupaj a fost introdusă și o scrisoare către Barițiu, intitulată „Slavonism”. În anul 1862 în revistele lui B. P. Hasdeu „Din Moldova” și „Lumina” se publică și ultima scrisoare a lui C. Negruzzi despre limbă – Scrisoarea a XXXII-a. În așa fel scriitorul nostru a participat la disputele în jurul problemelor, legate de definitivarea limbii literare, probleme discutate în decurs de mai bine de un pătrar de veac. Și de fiecare dată această participare s-a manifestat sub formă de scrisori.

Astfel, epistola lui Negruzzi, încadrată în discuția filologică, trece prin trei faze: „scrisoarea particulară”, „scrisoarea deschisă” la redacție și „scrisoarea fără adresă”. De la un răspuns concret la o întrebare, ce-i interesează în aceeași măsură pe ambii corespondenți din epistola privată, Negruzzi trece în „scrisoarea deschisă” la critica poziției, ocupate de un grup de oameni sau altul, adresîndu-se peste capul redacției către cititor și invitîndu-l să participe, ori, cel puțin, să fie martor la polemică. „Scrisoarea fără adresă”, adică fără un destinatar concret, este o treaptă în

.....
 creația literară a lui C. Negruzzi și o formă, pe care o va cultiva apoi pe tot parcursul activității sale. Din aceste scrisori vor fi eliminate atacurile personale și invectivele, iar problemele de limbă vor fi privite printr-o perspectivă istorică mai largă, decât în „*scrisorile deschise*”. Drept model de stil e dată limba cronicarilor și cea a lui Dosoftei, „unul din bărbații învățați, cu care se fălește pe drept Moldavia” (Negruzzi 1966: 280). Vorbind despre evoluția și statornicirea limbii, scriitorul recurge deseori la comparații plastice între limba cărților vechi și cea a „croitorilor” noi de limbă. Comparațiile sunt în defavoarea celor ce „bagă scalpelul în biata limbă”: „Poate greșesc, domnule, eu însă o prefer celei de astăzi, oricât se pare ea de simplă. Îmi place pentru că e naivă și fără pretenție, pentru că e moartă și netedă, nu aspră și ciotoroasă” (*ibidem*: 205).

Aducând exemple dintr-o poezie contemporană lui, săracă cu duhul și lipsită de calitate poetice, autorul epistolei își termină observațiile cu o interogație retorică, ce rezumă concludent sensul opiniilor lui lingvistice răzlețe: „Spune-mi: nu-ți place mai bine traducția lui Dosoftei „cu-nchieturi socotite”, care nu te ostenește când o citești, nici are fraze mari întortocheate și scilciate?” (*ibidem*: 282).

Ideile lingvistice ale lui Constantin Negruzzi au fost preluate de feciorul său Iacob. Invocând contribuția părintelui său la dezvoltarea limbii literare, el observa: „Asemenea și la noi bătrînii scriitori cumpăneau bine toate înțelesurile cuvintelor vechi, pînă ce se hotărau de a introduce vreunul străin. Aceasta se poate vede din corespondența urmată între I. Eliad și Constantin Negruzzi” (Negruzzi 1970: 292). E semnificativ că Iacob Negruzzi și-a exprimat opiniile despre limbă, de asemenea, în formă epistolară. Cu cele cinci scrisori dedicare limbii materne redactorul „Convorbirilor literare” se înscrie printre continuatorii liniei progresiste, reprezentată de C. Conachi, A. Russo, V. Alecsandri, C. Negruzzi și alții.

În publicistica sa epistolară Constantin Negruzzi a acordat o atenție mare și dezvoltării teatrului în limba națională, văzînd în el un eficient mijloc de educație morală și estetică. Cu cinci ani înainte de a prelua, alături de V. Alecsandri și M. Kogălniceanu, direcția teatrului și de a se angaja astfel direct în activitatea de prosperare a acestei instituții, scriitorul nostru menționa că „Teatrul îi o oglindă”. Iar în 1838 într-o lungă misivă către Gh. Asachi, pe atunci directorul conservatorului filarmonic, Negruzzi examinează eșecurile „sărmanului teatru”, ce seamănă „cu pruncul mic, frumușel, nevinovat și bolnav de strîns”, strîmtorat de greutate de ordin material și de concurența trupelor străine. Scriitorul propune un șir de măsuri concrete; care ar duce, după părerea lui, la reglementarea activității teatrale, la stabilirea unor anumite norme de funcționare a trupelor ș.a.m.d. Dîndu-și seama de rostul constructiv al scrisorii sale, Negruzzi în postscriptum notează: „De se va tipări scrisoarea către D-ta, te rog păstrează-mi vreo două exemplare”. Gh. Asachi, însă, n-a publicat-o. Epistola a apărut abia în 1886 în volumul VIII al „Uricariului”, editat de T. Codrescu.

O analiză retrospectivă a teatrului moldovenesc o aflăm în scrisoarea din 1862, amintită mai sus în legătură cu examinarea opiniilor lingvistice ale lui Negruzzi. E,

.....
de fapt, o trecere în revistă a momentelor culturale cruciale ale timpului, mai ales, acele ce privesc nemijlocit dezvoltarea limbii literare. Astfel, scrisoarea despre teatru va cunoaște în fond aceeași evoluție ca și scrisoarea dedicată problemelor lingvistice: scrisoarea particulară – scrisoarea deschisă – scrisoarea fără adresă.

O discuție vie la vremea lor au trezit scrisorile lui C. Negruzzi către Ioan Ionescu de la Brad, publicate la 1859, în care și-au aflat expresie și unele idei reacționare, proprii lui C. Negruzzi în perioada de după revoluție. Asemenea corespondențelor din foaia „Săptămâna”, unde a colaborat scriitorul între 1853-1854, în corespondența către Ionescu de la Brad scriitorul face unele generalizări pripite și unilaterale, ce se bazează pe fapte singulare și neconcludente. În felul acesta, autorul are ocazia să-și afirme o dată în plus poziția sa greșită în problema țărănească. Schimbările regretabile ce s-au produs în concepțiile scriitorului către apusul vieții sale n-au împiedicat, totuși, crearea unor opere literare realizate (Osadenco 1971: 20), care au avut darul să deschidă un capitol nou în proza artistică românească [...].

Idealurile pașoptiste, în care scriitorii moldoveni credeau sincer, străbat întreaga lor operă artistică, imprimându-i un pronunțat caracter publicistic. Faptul e lesne de explicat: în viața unui popor, lipsit de libertate socială, literatura e deseori unica tribună, de la înălțimea căreia scriitorul obligă societatea să-i fie ascultat strigătul de revoltă al conștiinței (Герцен 1956: 198). Operele artistice ale perioadei *pre* și postpașoptiste se disting prin patosul lor agitatoric și prin apelul direct la bunul simț al cititorului și la reacția nemijlocită a acestuia. În acest scop e mobilizat tot arsenalul publicistic. Formulând probleme actuale sociale, politice și culturale, scrierile de acest fel au, de regulă, un caracter polemic, manifestându-se printr-o afectivitate accentuată și păstrînd, în mare măsură, intonația, structura și particularitățile vorbirii oratorice. Întrebuințarea discursului retoric în scopuri concrete utilitariste e dictată și de înțelegerea justă a momentului istoric, cînd dialogul cultural dintre scriitor și cititor capătă un aspect nou, datorită ponderii pe care o dobîndește cuvîntul scris. Nu numai scriitorul e participant activ la frămîntările epocii, dar și cititorul e solicitat să ia atitudine față de evenimentele politice și sociale ale zilei. Necesitatea unei adresări directe devine atît de simțită, încît o mare parte din scrierile acestei perioade: pamfletul, schița, impresiile de călătorie, studiul, satira, memoriile îmbracă haina, convenabilă din acest punct de vedere, a scrisorii. Și cu toate că fiecare e, în ultimă instanță, „o epistolă globală către toți oamenii” și „o scrisoare către toți prietenii” (Толстой 1953: 79) totuși adresarea directă către cititor, către un prieten real sau imaginat, creează nu numai iluzia unei conversații autentice, dar îi comunică operei și acel fior personal al mesajului confidențial, ce înrudește spiritele. Se cuvine să mai subliniem în continuare că scriitorii de la 1848 în marea lor majoritate au fost antrenați, în virtutea împrejurărilor istorice specifice, într-o corespondență particulară prodigioasă și de mare importanță documentară, psihologică și literară pentru posteritate. Să ne amintim în această ordine de idei de dialogurile epistolare ale lui

V. Alecsandri și M. Kogălniceanu, corespondența cărora se distinge atât printr-o informație serioasă documentară și psihologică, cât și prin valoarea literară neîntrecută, prin stilul ei familiar degajat, prin observația necăutată așternută deseori spontan și curgător pe hîrtie.

Așadar, însuși climatul istorico-literar de la mijlocul secolului trecut era cât se poate de favorabil dezvoltării scrisorii în multiplele ei aspecte – de la răvașul strict particular la opera artistică în formă epistolară.

Privind sub acest unghi de vedere creația artistică a lui C. Negruzzi, am putea spune că scrisoarea a fost genul lui preferat, ce-i permitea să se pronunțe în diferite probleme actuale privind limba, folclorul, istoria, sociologia sau teatrul. De altfel, și ciclul de schițe și nuvele „Negru pe alb” nu este altceva decât un prilej de a continua conversația cu un prieten. A spus cineva că cine vrea să-l cunoască pe adevăratul Cicero, trebuie să-i citească scrisorile. Nu vom greși, atribuind aceeași caracteristică scriitorului nostru: cine vrea să-l cunoască pe adevăratul Negruzzi în toată profunzimea lui de om și scriitor, să-i citească epistolele. Căci Negruzzi nu este numai întemeietorul nuvelei istorice, ci prin acest document prețios al epocii sale – „Negru pe alb” – și inițiatorul epistolei literare la noi într-un „secol-cheie”, care a oferit prin însăși istoria lui condițiile cele mai favorabile de înflorire a scrisorii (Săndulescu 1972: 68).

Împrăștiate prin diferite publicații încă de prin 1837, epistolele literare au fost reunite în ciclul abia în 1857, avînd ca subtitlu „Scrisori la un prieten”. Ele au fost încadrate în volumul „Păcatele tineretelor”. O scrisoare către V. Alecsandri din 1855 e cât de poate de concludentă atât în ceea ce privește titlul viitorului grupaj, cât și motivele, de care s-a călăuzit scriitorul nostru la alegerea și întrunirea la un loc a unui material atât de variat ca temă, structură, specie. Corespondența Negruzzi – Alecsandri, din care s-a păstrat foarte puțin, vădește, în genere, o sinceră prietenie, susținută de o admirație reciprocă și, mai ales, de o optică înrudită asupra literaturii, a esenței și menirii ei. Punînd la cale editarea „României literare”, V. Alecsandri a ținut să adune în jurul ei cele mai reprezentative condeie, solicitînd pe A. Russo, A. Papadopol-Calimah, Mihail Kogălniceanu ș.a. Fiind cel mai îndepărtat de treburile literare din acea perioadă, Negruzzi e și cel mai insistent solicitat. Misiva în cauză conține răspunsul scriitorului nostru la îndemnul prietenului său de a scrie pentru reviste.

Plină de spirit, scrisoarea-răspuns a lui Negruzzi ar merita să fie publicată în loc de prefață la ciclul mai sus pomenit. „Iubite, știi că nu-i generos din partea ta să vii să-mi pui astfel cuțitul în gît? Scrie sau mori? La bourse ou la vie! Scrie! E lesne a zice plăcinte...” (Negruzzi 1915: 294-295). Intonația veselă și degajată a misivei e străbătută undeva și de o notă de amărăciune, conturînd atmosfera literară și luptele de idei dintre generații: „Nu înțelegi tu că noi, ruginele care scriem ca să fim înțeleși, nu suntem oameni de progres. Astăzi cînd e de bun gust a întrebuița un jargon neauzit, cine să ne citească?” (*ibidem*). Iluzia conversației e perfectă. Negruzzi își

.....
 imaginează exact fizionomia prietenului său, când acesta îi va citi epistola, în surprinde reacția la fiecă cuvânt: „Nu, nu vrei să te înduri, îmi strigi ca Evreului pribeag: mergi! mergi! Scrie! Scrie ...” Și nu numai vorba, e surprins și gestul poetului: „Te văd însă clătînind din cap. Nu vrei să crezi nimic: „La bourse ou la vie!” (*ibidem*).

Atunci, în 1855, Negruzzi a anunțat, de fapt, și titlul ciclului de scrisori, proiectat pentru volumul „Păcatele tinerețelor”. „Ei bine, ca să-ți împlinesc voia, în așteptare de ceva mai bun, voi arunca „Negru pe alb” (*ibidem*).

Scrisoarea către Alecsandri e concludentă și din alt punct de vedere. Autorul ei încearcă să explice adresatului caracterul variat al operei sale și într-un chip ingenios o face, recurgînd în acest scop la cuvintele nuvelistului italian de la începutul secolului XV Novele del Sermini: „Întocmai ca acela, care vrînd să trimată o salată... unui prieten al său... străbate grădinița de zarzavat și cum găsește legumele, așa le pune în coșuleț, fără nici un aranjament, unele peste altele, nu altfel mi-a fost dat și mie să fac” (*ibidem*). Aceste cuvinte au fost luate mai tîrziu ca epigraf pentru volumul de proză, editat în 1857, adăugîndu-li-se o propoziție din același Sermini: „De aceea, deci, îmi pare că acesta, după merit, nu carte, ci un coșuleț cu salată ar trebui să se cheme” (*ibidem*).

Pe fundalul literar al epocii, scrisorile literare ale lui C. Negruzzi se prezintă ca o galerie de tablouri iscusite, ce fixează momente caracteristice de tranziție de la vechea societate patriarhală la cea burgheză. Astfel înțelegea scriitorul „să meargă cu veacul”, fixînd cu mijloace artistice proprii aspecte tragice și comice ale societății feudale în destrămare, oprindu-se cu înțelegere și simpatie la oameni mici, dar cu suflet mare și stigmatizînd boierimea ruginită, pretențioasă, lacomă și abuzivă. Și întrucît viața de atunci a Moldovei îi oferea din plin materialele necesare, Negruzzi a izbutit să creeze importante opere epistolare, împlîntate în actualitatea imediată, cu incursiuni în folclorul și istoria țării.

Comentatorii operei și vieții lui Negruzzi au observat că el „pare grăbit să publice în ziare și reviste replici tăioase și polemice, aprig să aibă ultimul cuvînt în luptele de idei” (*Istoria literaturii române* 1968, II: 386). Această „grabă” de a-și împărtăși impresiile, gîndurile, această necesitate internă de a comunica un fapt confirmă odată în plus că scriitorul nu întîmplător a ales forma epistolară.

Adresat unui prieten, ciclul păstrează, firește, și o intonație sinceră și amicală. De fapt, anume în intonația corespunzătoare caracterului interlocutorului constă specificul unei scrisori, chiar dacă, de la bun început, e destinată publicului (*Античная эпистография* 1967: 6). Nici vorbă, dacă ar fi fost adresate unui dușman, tonul scrisorilor ar fi fost cu totul altul. A. Herțen autorul multor opere epistolare, își varia, de exemplu, modulația și lexicul în funcție de adresat. Într-un fel se citesc „Scrisori către un viitor prieten” și în alt fel „Scrisori către un adversar”. Ulterior, în urma investigațiilor făcute în domeniul corespondenței personale și a destinatarilor, au putut fi identificați și adresatul-prieten, și adversarul. În unele cazuri Herțen cerea chiar voie de la corespondenții săi să folosească scrisorile lor particulare pentru ale sale „Scrisori fără adresă” (*Лещинер* 1963: 189-214).

Cît privește ciclul lui Negruzzi „Scrisori la un prieten”, destinatarul lor și pînă astăzi e considerat imaginar. Corespondența privată a scriitorului, care ar putea arunca o lumină în privința aceasta, în cea mai mare parte a ei n-a ajuns pînă la noi. Ce-i drept, am putea, pornind de la scrisoarea către Alecsandri, amintită mai sus, presupune adresatul sau, cel puțin, pe unul dintre ei, în persoana bardului de la Mircești. Sigur că nu poate fi vorba de o afirmație categorică, lipsind pentru aceasta mărturii documentare. Înclinăm, însă, să vedem în Alecsandri pe unul dintre eventualii destinatari, pentru că anume acestuia Negruzzi a fost tentat să i se destăinuiească în cel mai înalt grad. Din schița „Mărturisenie”, publicată de asemenea sub formă de scrisoare în 1854, din corespondența lui Alecsandri cu Iacob Negruzzi, din scrisoarea citată a lui C. Negruzzi și din unele confidențe ale contemporanilor rezultă că Alecsandri și Negruzzi se prețuiu reciproc și se îndemneau întruna unul pe altul la scris. În 1863 autorul „Doinelor” îi înmînează prietenului său un caiet neînceput. Însă Negruzzi, ținut la pat, n-a mai putut răspunde acestui gest simbolic. Caietul i-a fost înapoiat peste cîtva timp lui Alecsandri, umplut cu un dicționar de denumiri de flori, rezultatul preocupărilor prozatorului în ultimii ani ai vieții. Nu este exclus ca V. Alecsandri, care pe atunci începea să-și scrie pastelurile, să-l fi folosit la crearea „Concertului în luncă”. În general, „Scrisorile fără adresă”, cu toate deosebirile lor de caracter, scop, destinat – sînt adresate întotdeauna unui anumit colectiv social (Прохоров 1966: 48). Fără îndoială, autorul ciclului „Negru pe alb” și-a destinat scrisorile unor tovarăși de idei, unui grup social, de care îi legau anumite interese. Acest grup nu putea fi altul decît cel al pașoptiștilor, al „ostașilor propășirii”, de care îl lega o veche prietenie. Iar dintre toți prietenii de la 1848 cu V. Alecsandri era cel mai înrudit sufletește. Obișnuit cu maniera epistolară și avînd nevoie de o persoană reală, la care să se gîndească în momentul creației și care să-i pozeze ca interlocutor, nu e exclus, deci, ca Negruzzi să-l avut în față, în primul rînd, pe scriitorul și colegul său de la direcția Teatrului Național, pe acel „L'enfant gâté”³, pe care-l admira atît de mult.

Se cere subliniat însă următorul fapt. Chiar dacă am reuși să identificăm pe adresatul scrisorilor lui Negruzzi, nu trebuie să uităm că autorul lor le-a conceput ca „scrisori fără adresă”. E un moment important, de care trebuie să ținem seama. Cercetătorul Leșciner, făcînd distincție în publicistica lui Herțen, între scrisori „fără adresă” și cele „deschise”, sublinia că anume „scrisoarea fără adresă” oferă autorului libertatea trecerii de la realitățile vieții la tipuri artistico-publicistice (Проблемы изучения 1963: 194). În această privință scrisorile lui Negruzzi schițează portrete umane reale, desprinse din viața de toate zilele, tipuri, deși „oarecum ciudate”, dar destul de răspîndite (Corbu 1970: 50).

Dacă ar fi să se fixeze locul acestui mănunchi pestriț de scrisori spirituale în literatura europeană, el ar putea fi plasat în literatura epistolară amicală, reprezentată în mod strălucit de Cicero, Pliniul cel Tânăr, Louis Guez de Balzac, Madame de

³Copil răsfățat – așa l-a numit Negruzzi în scrisoarea a XXII-a. Vezi (Negruzzi 1978: 332).

.....
Sevigné, Voltaire, Mérimée, Viazemski, Puşkin, I. S. Turgheniev ş.a. Caracterul mozaical, împletirea detaliului din viaţa scriitorului cu materialul literar, utilizarea anecdotei şi a calamburului, intercalarea planului liric în cel grotesc, interesul faţă de problemele limbii literare ş.a.m.d. – toate aceste calităţi îl apropie pe Negruzzi de marii maeştri ai genului epistolar.

Cercetătorii operei lui Negruzzi au semnalat unele afinităţi între scrisorile lui Negruzzi, „Caracterele” lui La Bruyère şi „fiziologii”, care nu ar fi altceva decât tipologiile aceloraşi caractere (Drouhet 1924). De bună seamă, în scrisorile lui Negruzzi pot fi descoperite urme, lăsate atât de lectura lui La Bruyère, cât şi de autorii de „fiziologii” de la începutul secolului al XIX-lea, care fixau atenţia cititorului asupra problemelor acute ale realităţii contemporane (Kopçy 1976: 212). În acelaşi timp, investigaţiile în domeniul erudiţiei lui C. Negruzzi ne duc direct la iniţiatorul speciei „caracterelor” – la anticul Teofrast, pe care, de altfel, conform tradiţiilor clasiciste, îl ia ca model pentru opera sa „Caracterele sau moravurile secolului nostru” şi La Bruyère însuşi. Adept al culturii antice în celebra polemică „dintre vechi şi nou”, La Bruyère aşază la începutul cărţii sale caracteristicile tipurilor umane ale lui Teofrast, ce-i servesc de paravan pentru prezentarea unei panorame satirice a societăţii franceze contemporane lui.

C. Negruzzi, scriitor de formaţie clasicistă, încercându-şi pana într-un moment, când cultura şi literatura română se găseau în aria sferei de influenţă elină (Levit 1971: 131), manifestă preferinţe pentru literatura greacă, din care alege pentru primele sale traduceri şi ciclul „Moraliceşti haractiruri”. Lucrarea e inclusă în manuscrisul „Zăbăvile mele din Basarabia în anii 1821, 1822, 1823 la satul Şărăuţii din raiaua Hotinului” şi, după cum atestă Nestor Camariano, prezintă o transpunere după un manual cu caractere morale, scris în limba greacă modernă de Dimitrie Darvari în anul 1795 (Camariano 1935: 8). Acesta, în afară de caracterele lui Teofrast, introduce şi un şir de „alte caractere mai noi”, Negruzzi, la rândul său, nu traduce tot materialul din manualul lui Darvari, ci alege caracterele cele mai potrivite pentru ideile sale şi gusturile contemporanilor. Un amănunt nelipsit de interes în ceea ce priveşte numărul caracterelor: tratatul lui Teofrast e alcătuit din 30 de „caractere”, ce reprezintă calităţile morale ale omului, pornind de la comportarea lui; caracterele lui Darvari, traduse şi originale, sînt în număr de 31 (Negruzzi traduce 14), şi în cadrul volumului „Păcatele tineretelor” scriitorul moldovean a introdus 30 de scrisori. Să fie oare o simplă coincidenţă?

E neîndoios, după părerea noastră, faptul că primele încercări literare ale lui Negruzzi denotă o puternică influenţă grecească. Prin urmare, nu atât La Bruyère, cât însuşi părintele speciei, Teofrast, l-a călăuzit pe Negruzzi în crearea portretelor morale ale compatrioţilor săi. În afară de aceasta, să nu uităm că Negruzzi, bun cunoscător al literaturii antice, era familiarizat şi cu epistolografia greacă şi cu cea romană, şi nu este exclus ca anume de aici să fi pornit la prezentarea în formă epistolară a tipurilor umane. Avem în această privinţă mărturii certe. În scrisoarea „Vandalism”, comentînd unele momente ale cotropirii Daciei de către romani,

.....
 Negruzzi face trimeri la „Plinie cel june”, cunoscutul autor latin de epistole de la începutul erei noastre. E interesant de observat că anume scrisorile lui Pliniu cel Tânăr, într-o măsură mai mare decât scrisorile lui Cicero, stau la hotarul dintre corespondența autentică și opera literară (*Памятники ...* 1964: 12).

Forma epistolară era atât de răspândită în epoca elenismului și, mai ales, a imperiului, încât școlile retorice practicau în cadrul exercițiilor scrise transpunerea în formă epistolară a diferitelor specii literare. În literatură era deosebit de populară „etopeea” – specie, care urmărea să zugrăvească moravurile și sentimentele oamenilor. Forma etopeii era, de regulă, cea epistolară. Sub denumirea de etopee figurau cele mai variate opere ale literaturii epistolare. Și ce sînt, în definitiv, scrisorile lui C. Negruzzi, dacă nu comedii în miniatură („Rețetă”, „Un proțes”, „Proprietate păgubitoare”, „Istoria unei plăcinte” ș.a.); schițe „fiziologice” „Fiziologia provincialului”; eseuri („Ochire retrospectivă”, „Criticele”, „Vandalism”); culegeri de proverbe și zicători („Păcală și Tîndală”); pagini de critică literară „Un poet necunoscut”; impresii de călătorii „Pelerinajul”, „Primblare”; iar scrisorile „Lumînărică” și „O amintire funebră” nu sînt ele oare niște elegii în proză? Chiar o trecere fugitivă în revistă a speciilor utilizate ca scrisori în ciclul „Negru pe alb” sugerează ideea unei înrudiri cu „etopeile” grecești. În orice caz, Negruzzi nu a fost străin de această, s-o numim așa, literatură de caractere. Bineînțeles că nu e vorba de asemănări de conținut, care ar trezi îndoieli în privința originalității ciclului, ci de afinități privind principiile generale de creație.

Vorbind despre influențele culturale și literare internaționale, în afara cărora e de neconceput apariția și înjgheizarea literaturilor noi, cercetătorul sovietic B. Reizov subliniază că nu numai în faza inițială, dar și în procesul dezvoltării ulterioare, înfruirile externe continuă să-și exercite funcțiile: „Caracterul unei opere literare sau al unui curent întreg depinde nu numai de circumstanțele literaturii naționale respective, ci și de circumstanțele literaturii universale, în primul rînd, de acea parte a literaturii universale, care într-un fel sau altul intră în cercul de interese al literaturii naționale în chestiune” (Реизов 1965: 8). „Partea literaturii universale”, care la acea dată „a intrat în cercul de interese” al literaturii române, a fost schița „fiziologică”, care studia societatea în diferite direcții și la diferite niveluri. În toate cazurile însă se observă o localizare strictă a chipurilor (МАНН 1969: 274).

Asimilarea modelelor antice și a „fiziologiilor” atât de gustate de contemporani și atât de răspândite în literatura europeană, încît au constituit o fază deosebit de importantă în afirmarea realismului francez, rus ș.a.m.d. (Corbu 1970: 78), legătura strînsă cu poezia populară și cu monumentele literare ale trecutului, precum și o bună cunoaștere a realității contemporane din țară, i-au permis lui Negruzzi să creeze o operă profund originală, considerată și nu fără temei, „un fel de testament literar” al scriitorului.

Caracterele ciclului, indiferent de ipostaza ironică, comică sau tragică, în care apar ele, sînt tipice pentru societatea moldovenească din acea perioadă. Scrisorile lui atacă fenomene reale, probleme dificile și acute. Impresionat de lectura scrisorilor

.....
 lui Negruzzi, cititorul e sigur că nefericitul poet Daniil Skavinski și generosul cerșetor Lumînărică, boierul retrograd Bogonos și onestul maior Ioan Bran sînt persoane reale, pe care autorul le-a cunoscut cu adevărat, avînd nu o dată prilejul să le observe în acțiuni și conversații. În unele epistole interferența ficțiunii cu autenticul e mai vizibilă, în altele abia dacă poate fi sesizată. Pe Pușkin și Calipso autorul i-a cunoscut personal la Chișinău, iar unele amănunte ale „romanului” lor i-au fost povestite de amicii din Basarabia. Cît privește sfârșitul tragic al fetei, el i-a fost sugerat, probabil, de bogata lui fantezie. Pare că unele scrisori ale lui Negruzzi, inclusiv „Calipso” și „Catacombele mănăstirii Neamțu”, au fost însăilate după „formula” lui L. N. Tolstoi din „Hadji-Murat”, mărturisită la începutul povestirii: „Și mi-am adus aminte de o veche întîmplare caucaziană parțial văzută de mine, parțial auzită de la martori oculari, iar parțial imaginată. Întîmplarea aceasta, așa cum s-a întipărit în memoria și imaginația mea, iat-o” (Толстой 1964: 25).

La temelia ciclului negruzgian stau fapte veridice, viața unor oameni mari și mici, istoria domniilor sîngeroase și traiul în mizerie al poezilor; faptele de vitejie ale strămoșilor, nume ilustre, cum sînt Pușkin, Cantemir, Dosoftei, Costin și altele mai puțin cunoscute: Ioan Bran, Daniil Skavinski ș.a.; tablouri din viața de toate zilele și monumente istorice – însăși viața cu patimile mari și grijile-i mărunte, urmărite cu mult spirit de observație în cursul unui pătrar de veac: „Idea de material documentar autentic, de fapt viu sau mărturie veridică alcătuieste embrionul creației în proză a lui Negruzzi” (*Istoria literaturii române* 1968, II: 390). Într-adevăr, moștenirea literară a lui Negruzzi oferă în unele cazuri și o informație istorică și una filologică de preț. E vorba, în primul rînd, de Scrisoarea a IV-a, în care din documente, din observații și amintiri personale s-a cristalizat memorabilul portret al poetului Daniil Skavinski, traducătorul lui Voltaire și Regnard, autorul unor „imne asupra fericii patriei, sonete pentru răsărita stea a Moldovei, ode, epitalame, în care toți zeii din Olimp figurau” (Negruzzi 1966: 236). Portretul moral al poetului e completat prin cîteva particularități fizice individuale, care, ca și în pictură, ajută la o receptare vizuală mai clară a chipului poetului, cu statura lui „mai mică decît mică” și cu niște „musteți răsucite atît de mari, încît ar fi fost de fală celui dintîi husar ungar”. E un portret, alcătuit din „grotesc și îndușetor”, pe care, într-adevăr, nimeni nu-l mai poate uita (Vianu 1966: 63).

Pe urmele proaspete ale evenimentului, care l-a tulburat și pe care s-a grăbit să-l împărtășească cititorului, au apărut și alte scrisori-portrete: „Amintire funebră”, care nu este altceva decît un necrolog, publicat la moartea maiorului Ioan Bran în „Albina...” la 31 decembrie 1842; „Lumînărică”, schiță izvorîită dintr-un sentiment de respect față de sufletele mari ale oamenilor mici, scrisorile cu caracter filologic, „Calipso”, „Băile de la Ems”, „Alexandru Donici”, „Vandalism”, „Primblare” ș.a.

Portretul psihologic e surprins de Negruzzi, de obicei, într-un moment al acțiunii firești a personajului, cînd acesta, fără să vrea, se întoarce spre obiectiv cu acea latură, care-l caracterizează cel mai mult. În „Jurnalul scriitorului”, Dostoievski, vorbind despre „pregătirea” portretistului înainte de a zugrăvi o persoană, nota:

„Pentru ce face el aceasta? Pentru că, știind din experiență, omul nu întotdeauna își seamănă, el caută „ideea principală” a fizionomiei lui în acel moment, când subiectul își seamănă mai mult. În capacitatea de a găsi și a prinde acest moment constă darul portretistului” (Достоевский 1929: 78).

Arta lui Negruzzi constă tocmai în capacitatea de a descoperi „ideea principală a fizionomiei eroilor săi”, de a fixa situația când omul „își seamănă” mai mult. În viața unor oameni există momente, care îi fac, uneori chiar contrar voinței lor, să ia o anumită atitudine, și anume această atitudine, manifestată în împrejurări extraordinare constituie expresia caracterului lor, care în alte împrejurări, obișnuite, poate să se manifeste în alt mod. În unele scrisori Negruzzi dezvăluie anume asemenea situații. De exemplu, în scrisoarea „Iepurărie” lașitatea unui boier a ieșit la suprafață numai atunci, când acesta, palmuit și calificat drept mișel, a refuzat să-și apere cinstea la duel. În cursul monologului, rostit pentru a-și justifica poziția, apare întreaga lui filosofie „iepurească”. Negruzzi intervine numai la sfârșit cu un comentariu: „... sînt însă cazuri fatale, când un om ce are cel mai mic sentiment de onor nu poate face altfel și trebuie să se facă ucigaș sau jertfă, dacă nu voiește a lăsa o pată numelui său și o rușine familiei sale” (Negruzzi 1966: 241).

Comentariul atestă, fără îndoială, un unghi de vedere depășit asupra modului de a-și apăra onoarea și nu mai corespunde moralei noastre. În schimb, ideea demnității, a cinstei nepătate a individului rămîne valabilă și astăzi. Scrisoarea lui Negruzzi vizează boierimea moldovenească fricoasă, ce uitase pînă și de sentimentul onoarei. E posibil ca „Iepurărie” să fi fost un ecou îndepărtat al vremurilor din tinerețe, când însuși autorul n-a putut proceda altfel și, conform legilor nescrise ale secolului, a fost nevoit să se bată la duel. În majoritatea scrisorilor sale autorul nu participă direct la evenimentele, pe care le evocă. El e numai un martor ocular al lor. În „Iepurărie”, însă, el nu rezistă dorinței de a interveni: „... nepricepîndu-mă ce răspuns să-i dau altul, l-am luat de spate și l-am dat pe ușă afară” (*ibidem*).

Boierul provincial e surprins, de asemenea, într-un moment, când „își seamănă mai mult”, și anume, când vine în capitală și harabagiul îl „trîntește-liop! pe stradă”. Atunci i se pot descoperi cele două trăsături fundamentale, care definesc figura „curioasă, originală și crohmolită a boierului ținutaș”: înfumurarea și stîngăcia. Toate „fețele și colorile”, explică autorul, nu pot fi închise „într-un singur cadru”. Subliniind măiestria de portretist a lui C. Negruzzi, T. Vianu remarcă bogăția trăsăturilor observate direct, surprinderea intuitivă a caracterului „din chipul lui de a se mișca, înveșmînta și vorbi” (Vianu 1966: 65). Înclinarea scriitorului spre concret îi asigură, de bună seamă, în manifestările artistice realismul fundamental de tip clasic, care și-a găsit dezvoltarea în creația unor asemenea reprezentanți ai realismului moldovenesc, cum sînt I. Creangă, B.P. Hasdeu ș.a.

Ciclul mozaical „Negru pe alb” profilează talentul de psiholog, de observator atent și de artist – cetățean al lui Negruzzi. În pofida discreției și a firii sale ne-comunicative, autoportretul lui apare pregnant din scrisori. De bună seamă, Negruzzi participă foarte rar la evenimentul descris („Un vis”, „Primblare”, „Iepurărie”, „Un

.....
 poet necunoscut”). De cele mai multe ori, el fixează dintr-un colț tabloul sau episodul. Dar și în asemenea momente poziția lui nu e a unui observator pasiv. De acolo, din colț, de unde privește și înregistrează faptele, atitudinea lui se desprinde clar: el aprobă sau dezaprobă, condamnă sau susține. Chiar și într-o scrisoare cum este, bunăoară, „Sau cu el, sau pe el. Scrisoarea a XXIII-a”, la prima vedere nelegată de vreun eveniment real, poziția autorului e învederată. Scrisoarea e scrisă în iunie 1848, anul când, după evenimentele din martie, mai toți prietenii săi se aflau în pribegie, iar unii dintre ei îl acuzau pentru izolarea și poziția sa politică. Reproșurile erau juste, căci în acest an scriitorul s-a îndepărtat de foștii săi prieteni de la „Dacia literară” și „Propășirea”. În 1849 se începe cu o cronică din Herța⁴ un atac de presă împotriva scriitorului, la care Negruzzi răspunde prin „Albina” (*Albina* 1849: 224). „Muza d. Negruzzi, după cum se știe demult, ațipise acum, căci după un zbierat zbuciumător, căpătase ciolanul în gură și în împrejurările anilor 1848 pe lângă titlul de director al Visteriei, îl mai îmbrăcără, ca remunerație, cu titlul de Epitrop al școalelor publice” (*apud* Lovinescu 1913: 181).

Muza lui Negruzzi însă nu amuțise complet, deși el însuși, evocând evenimintele de la 1848, considera că ele au fost fatale literaturii. Și dovadă e scrisoarea cu un titlu atât de semnificativ: „Sau cu el, sau pe el”, – cu victorie să te întorci, sau să fii purtat pe scut de tovarășii tăi de luptă, cuvintele ce le ziceau mamele spartane feciorilor lor. Elogiind eroismul Corneliilor și al Lucrețiilor, autorul își încheie epistola, proslăvind-o pe Ana Ipătescu, eroina revoluției din 1848 în Muntenia, prietenă a lui Nicolae Bălcescu. Simpatia autorului pentru eroină atestă și simpatia sa pentru revoluția valahă. Viața cumpătată de bărbat în vîrstă, împovărat de o familie numeroasă și ocupînd un post însemnat, i-a determinat, nici vorbă, retragerea dintr-o acțiune directă, dar nu l-a putut situa de partea cealaltă a baricadei. De altfel, Negruzzi va mărturisi mai tîrziu în scrisoarea a XXXI-a „Alexandru Donici”, că anul 1848 a fost „atît de priincios libertății popoarelor” (Negruzzi 1915: 216). Acest gînd într-un fel este pus și la temelia scrisorii – elogiul la adresa femeii.

Epistolografia lui Negruzzi nu se deosebește printr-o respectare strictă a semnelor formale ale genului. Sînt scrisori „Primblare”, „Pelerinagiu”, „Trisfetitele”, „Catacombele mănăstirii Neamțu”, „Păcală și Tîndală”, „Ochire retrospectivă” ș.a., care există de sine stătător, fără a fi legate de un eveniment real, ce ar necesita o transpunere artistică. De regulă, ele sînt ecouri îndepărtate ale unor excursii (chiar și „Păcală și Tîndală”), ce i-au prilejuit reflecții privitoare la trecutul țării, dar care îl ajutau să judece viitorul ei. În asemenea scrisori autorul nici nu încearcă să creeze iluzia unei opere epistolare. De fapt, primele scrieri din acest ciclu „Primblare”, „Pelerinagiu” ș.a. nici nu au fost concepute ca „scrisori”. Mai tîrziu, grupate în ciclu, au devenit „Scrisori la un prieten”.

Uneori, ca în scrisorile-nuvele, Negruzzi creează la început o situație epistolară, ca mai apoi să uite de ea, gîndul concentrîndu-i-se în jurul unei întîmplări fără nici o

⁴Vezi (*Bucovina ...* 1849: 97).

.....
 legătură cu corespondenții. De exemplu, scrisoarea a XX-a „Statistica lupilor” începe astfel: „Viu de la vânătoare, prietene, unde am împușcat un lup. Dă-mi voie, deci să-ți vorbesc despre el”. Și deși s-ar părea, că lupul trebuie să fie într-o legătură de cauză cu autorul-vânător, informația se referă numai la istoria și statistica lupilor, în general. După același calapod sînt organizate compozițional și scrisorile: „Păcală și Tîndală”, „Fiziologia provincialului”, „Lumnărică”, „Ochire retrospectivă”, „Istoria unei plăcinte”, „Proprietate păgubitoare” ș.a.

Adresările directe în contextul epistolelor sînt rare: „Să nu socoți însă că eu, patriot, desprețuiesc bucatele aste naționale, dimpotrivă” („Pentru ce țiganii...”); „Spune-mi, nu-ți place mai bine traducția lui Dosoftei...” („Critică. Scrisoarea a XVII-a”); „Cu altă scrisoare îți voi spune ceva și de scriitorii vechi” („Critică. Scrisoarea a XVI-a”); „Eu, prietene, am norocirea a-mi avea bătrînul meu” („Proprietate păgubitoare”); „Cerîndu-mi însă iertare, dacă nu voi putea a ți-l arăta” („Fiziologia provincialului”). Și cam atît. Formulele introductive lipsesc. Data, însă, e respectată în fruntea fiecărei scrisori. Aproape toate scrisorile au formule tradiționale de încheiere: „sănătate”, „adio”, „haire” (grec. fii sănătos); „adios” și de cele mai multe ori „vale” – un sfîrșit în spiritul vremii. Să ne amintim de Evgheni Oneghin, care

Știa atîta latinește,

Ca să descurce-un epigraf,

De Iuvenal să puie-agale

Într-un răvaș să puie *vale* (Pușkin 1950: 7).

Atributele formale ale genului (formulele introductive, adresările directe, intercalate în text, data, semnătura) sînt un vechi procedeu literar, cu ajutorul căruia, după părerea autorului, scrierea capătă în ochii cititorului caracterul unor publicații ocazionale: ele admiteau o intonație mai intimă și, în același timp, își declinau o parte anumită de răspundere pentru conținut (Алексеев 1961: 84).

Însă, într-o măsură mai mare decît aceste semne exterioare, iluzia stilului epistolar o creează libertatea demonstrată în construcția textelor, ușurința cu care scriitorul schimbă continuu intonația, interferența situațiilor lirice cu cele umoristice (*Istoria literaturii române* 1968, II: 392). Varietatea tematică și stilistică, de intonație și de gen imprimă un aspect mozaical scrisorilor lui Negruzzi, propriu, de fapt, tuturor operelor epistolografice încă din antichitatea romană. Scrisorile lui Cicero, de exemplu, ale lui Pliniu cel Tânăr au aceeași structură caleidoscopică: fapte politice, bîrfeli, portrete, descrieri de natură, impresii de călătorie. Veazemski putea să vorbească în aceeași scrisoare despre politica mondială și despre o nouă acțiță. Iar C. Negruzzi comentează o domnie fanariotă prin intermediul unei anecdote despre plăcintă; originea țiganilor – prin viața sf. Grigore. Multe scrisori sînt însoțite de glume, observații ironice, multe portrete sînt șarjate. Scrisorile lui Negruzzi, deci, nu sînt altceva decît un prilej de a prelungi conversația cu un bun prieten, căruia poți să-i spui orice: și lucruri mai serioase, și unele nimicuri ale vieții sub o formă liberă, nestingherită. Cu tot caracterul convențional, scrisorile ciclului „Negru pe alb”

.....
 profilează personalitatea unui scriitor de vastă cultură, înzestrat cu un acut simț al limbii, cu o capacitate rară de a observa și înregistra realitatea înconjurătoare. Fiecare scrisoare distinge, mai mult sau mai puțin pronunțat, trăsăturile principale ale marelui scriitor realist, ale omului „vechi și nou”, ce înțelegea să răspundă la chemările progresiste ale timpului; ale „ostașului propășirii”, angajat în lupta antifeudală, condamnând și ironizând trîndăvia, ignoranța, abuzurile, venalitatea și lașitatea; ale criticului literar, orientat spre tradițiile cărturărești ale lui Cantemir și Dosoftei, dar promovînd cu zel și valorile estetice ale contemporanilor săi de origine și poziție socială modestă.

Bibliografie

- Alecsandri, V., *Opere*, v. 4. Chișinău, 1959.
 Camariano, N., *Primele încercări literare ale lui C. Negruzzi și prototipurile lor grecești*, București, 1935.
 Conachi, C., *Scrieri alese*, București, 1963.
 Corbu, H., *Interpretări*, Chișinău, 1970.
 Drouhet, Ch., *Alecsandri și scriitorii francezi*, București, 1924.
Istoria literaturii române, vol. II, București, 1968.
 Levit, E., *Studii de istorie literară*, Chișinău, 1971.
 Lovinescu, E., *C. Negruzzi. Viața și opera lui*, București, 1913.
 Negruzzi, C., *Opere alese*, Chișinău, 1966.
 Negruzzi, C., *Opere complete*, ed. îngrijită de E. Carcalechi și Il. Chendi, București, 1915.
 Negruzzi, I., *Copii de pe natură*, București, 1970.
 Osadenco, I., *Constantin Negruzzi*, Chișinău, 1971.
 Pușkin, A. S., *Evgheeni Oneghin*, Chișinău, 1950.
 Russev, E., *Condeierul-patriot Dosoftei*, în *Nistru*, 1974, nr. 6. p. 118-130.
 Russev, E., *În zorii publicisticii moldovenești*, în *Nistru*, 1972, nr. 8, p. 119.
 Russo, A., *Opere*, Chișinău, 1957.
 Săndulescu, Al., *Literatura epistolară*, București, 1972.
 Vianu, T., *Arta prozatorilor români*, vol. I, București, 1966.
 Алексеев, М. П., *Письма И. С. Тургенева*, în *Тургенева, И. С., Полное собрание сочинений и писем*, Т. I. Москва-Ленинград, 1961.
Античная эпистолография. Очерки, Москва, 1967.
 Герцен, А. И., *Собрание сочинений*, Т. 7. Москва, 1956.
 Достоевский, Ф. М., *Полное собрание художественных произведений*, Т. II. Москва-Ленинград, 1929.
 Корбу, Х. Г., *Становление новой молдавской литературы и проблема творческого метода (1840-1860)*, Кишинев, 1976.
 Лещинер, С. Д., *Проблемы изучения Герцена*, Москва, 1963.
 Манн, Ю. В., *Философия и поэтика «натуральной школы»*, în *Проблемы типологии русского реализма*, Москва, 1969.
Памятники поздней античной поэзии и прозы II-V вв., Москва, 1964.
 Прохоров, Е. П., *Эпистолярная публицистика*, Москва, 1966.
 Рейзов, Б., *Об изучении литературы в современную эпоху*, în *Русская литература*, 1965, Nr. 1, с. 8.
 Толстой, Л. Н., *Полное собрание сочинений (юбилейное)*, т. 61. Москва, 1953.
 Толстой, Л. Н., *Собрание сочинений в двадцати томах*, Т. XIV, Москва, 1964.

Recuperări

Ion Evtuşenco

(24.02.1917, Izmail, Ucraina –
† Sankt Petersburg, Federația Rusă)

Studii liceale în orașul Izmail, Ucraina; absolvent al Institutului Pedagogic din Chișinău, specialitatea *Limba și literatura română* (1953), după trei ani de studii la Facultatea de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Angajat al Universității de Stat „Alecru Russo” din Bălți din 1958: lector universitar, lector superior universitar, conferențiar universitar la Catedra de limba și literatura română. Prorector pentru activitatea didactică și științifică (1959-1960), decan al Facultății de Filologie (1960), șef al Catedrei de limba și literatura română (1960-1962; 1969-1971; 1973-1974). Cursuri ținute: *Literatura română din secolul XIX*, *Stilistica limbii române*, *Fonetica*, *Lexicologia*, *Gramatica istorică*, *Istoria limbii române literare*.

***Lexicologia: noțiuni introductive*¹**

Vocabularul sau *lexicul* cuprinde toate cuvintele și îmbinările stabile, folosite de un popor la o anumită epocă de dezvoltare. *Vocabularul* este studiat de câteva discipline (lexicologia, lexicografia, semantica, frazeologia, etimologia), considerate drept capitole ale unei discipline mai cuprinzătoare, ce studiază toate problemele vocabularului – *lexicologia* în sens larg. Interpretată astfel, lexicologia (*lexis* „cuvânt”, *logos* „cuvânt, știință”) este disciplina lingvistică, care studiază următoarele probleme, legate de vocabular:

- *structura generală* a vocabularului, adică unitățile ce alcătuiesc vocabularul, relațiile dintre aceste unități, ierarhia lor;
- *microstructura lexicală*, adică structura cuvintelor, forma și conținutul lor, tipurile de cuvinte;
- *macrostructura lexicală*, adică grupările de cuvinte, determinate de specificul memoriei umane (cîmpurile lexicale) și grupările de cuvinte, determinate de diverși factori sociali (straturile lexicale);
- *mijloacele de îmbogățire* și perfecționare a vocabularului;
- *sensurile cuvintelor* și evoluția acestor sensuri;
- *grupările stabile de cuvinte* (frazeologismele), adică echivalentele analitice ale cuvintelor obișnuite;
- *originea istorică* a cuvintelor și evoluția cuvintelor atît în planul formei, cît și al conținutului;

¹Text reprodus după: Evtuşenco, I.; Matcovschi, I.; Belinschi, E., *Limba moldovenească: fonetica, lexicologia, morfologia, sintaxa*. Manual pentru studenții de la facultățile de pedagogie și psihologie preșcolară ale institutelor pedagogice, Chișinău, Editura Lumina, 1986, p. 55-65.

-
- *sistemizarea cuvintelor* în dicționare și lexicoane cu scopuri teoretice (studierea lor sistemică), cât și practice (traducerea, informația științifică etc.).

Microstructura lexicală (cuvîntul). Ca și învelișul sonor al limbii, *vocabularul* are o structură specifică, mult mai complexă decît cea sonoră. Unitatea de bază a vocabularului este *cuvîntul*, un ansamblu de foneme, ce exprimă un sens (sensuri) și are o valoare gramaticală. Spre deosebire de cuvînt, *lexemul* desemnează complexul sonor, care exprimă un sens (sensuri), fără referire la valoarea lor gramaticală. De exemplu, lexemul *măr* este un complex sonor monosilabic (constituit dintr-un centru vocalic și două consoane, grupate în jurul acestui centru), care exprimă sensul de bază „pom fructifer din familia rozaceelor, cultivat pentru fructele lui comestibile, foarte gustoase și folositoare” etc., pe cînd cuvîntul *măr* mai presupune și aprecierea acestui complex sonor (*m-ă-r*) din punct de vedere gramatical (subst. comun, gen. masc., decl. întîia, forma nehotărîtă., numărul sing., caz. N. etc.).

Cuvîntul este o unitate lingvistică biplană, ce constă dintr-o formă și un anumit conținut, legate între ele în mod dialectic: forma nu poate exista fără conținut, și nici conținutul nu poate fi exprimat fără o formă corespunzătoare. Forma cuvîntului are o structură dublă: *sonoră* și *morfematică*, care în urma dezvoltării îndelungate a limbilor, nu se mai suprapun.

Prin *forma sonoră* a cuvîntului (semnificant) înțelegem complexul sonor, din care constă cuvîntul, și anume:

- cantitatea fonemelor componente (trei foneme în cuvîntul *m-ă-r*);
- calitatea fonemelor (o vocală + două consoane în cuvîntul *măr*);
- topica (ordinea așezării) fonemelor: din aceeași cantitate și calitate de foneme se pot construi cuvinte diferite, dacă este schimbată topica fonemelor: *car – arc – rac – cra!* etc.;
- accentuarea: accentul poate diferenția cuvintele (*éra* și *erá* sunt cuvinte diferite, deși constau din aceleași foneme).

Din punct de vedere morfologic, cuvintele în română constau din morfeme: *prefixe, rădăcini, postfixe (sufixe și dezinențe)*. Cuvintele simple (nederivate sau primare) constau numai din rădăcină, la care poate fi atașată desinența: *bun, ap-ă, cer-ul*. Cuvintele derivate, pe lîngă rădăcină, mai au prefixe și sufixe: *pădur-ar, îm-pă-dur-it-ă, re-vin, în-flor-ir-e* etc. Cuvintele compuse constau din două sau mai multe rădăcini: *primă-vară, tri-foi, unt-de-lemn, un-spre-zece* ș.a.

Structura conținutului cuvîntului (a semnificatului) este și ea complexă, fiind alcătuită din:

- sensuri *lexicale*, ce oglindesc reprezentările noastre despre realitate: la majoritatea cuvintelor se deosebește un sens de bază și sensuri de context;
- sensuri *gramaticale*, mult mai abstracte, ce oglindesc valoarea gramaticală și locul cuvîntului în sistemul limbii;
- diferite *valori afective* și *sociale* ale cuvîntului: valorile afective exprimă atitudinea *apreciativă* sau *depreciativă* a vorbitorilor față de realitatea denumită

.....
 de cuvinte, diferite emoții ale acestora (comparați: *copil, copilaș, odor și fînc*); valorile sociale, oglindesc atitudinea claselor sociale față de noțiunea exprimată de cuvînt.

Din punctul de vedere al conținutului lexical, cuvintele din vocabular sînt clasificate în:

- cuvinte *autonome*, cu sens deplin (autosemantice), care denumesc și exprimă noțiuni (substantive, adjective, verbe, adverbe);
- cuvinte *auxiliare* (unelte gramaticale), care exprimă raporturile dintre cuvintele autonome, servesc la legătura lor sau pentru a le determina mai precis (prepoziții, conjuncții, articole, unele particulare).
- cuvinte *afective* sau cuvinte-propoziții: interjecțiile, care exprimă variate afecte, stări sufletești, fiind echivalente, prin sensul și valoarea lor, cu propoziții întregi.

O situație specială o au *pronumele și numeralele*, care dezvoltă sensuri depline numai în context: ele se mai numesc și cuvinte *substitute*.

Funcțiile cuvintelor. În genere, cuvintele pot îndeplini trei funcții: nominativă, logică, afectivă.

Funcția *nominativă*. Este evident că majoritatea cuvintelor denumesc obiecte din realitate: cînd spunem *dă-mi cartea*, ne referim la un anumit obiect (*această carte*), pe care-l evidențiem dintre celelalte; funcția nominativă o îndeplinesc prin excelență substantivele proprii; uneltele gramaticale nu pot îndeplini funcții nominative.

Funcția *logică* este funcția principală a cuvintelor autonome: cuvintele oferă posibilitatea de a grupa sub o denumire toate obiectele de același fel, o clasă întregă de obiecte: cînd spunem *cartea este prietenul omului*, ne referim la toate cărțile, la clasa de obiecte, numite *cărți*; în felul acesta cuvintele încununează efortul de generalizare și de abstractizare a gândirii omenești. În tendința de a cunoaște mai profund și mai sistematic obiectele din realitatea înconjurătoare, omul a grupat cuvintele în clase de obiecte (numite în logică noțiuni) pe baza calităților lor esențiale, neglijînd deosebirile individuale, neesențiale. Cuvîntul și noțiunea constituie o unitate strînsă, dar dialectică. Nu putem identifica cuvîntul cu noțiunea denumită de acest cuvînt: aceeași noțiune poate fi exprimată prin două sau mai multe cuvinte, diferite ca formă (sinonime): *cosmonaut, astronaut, omăt, zăpadă, nea* ș.a. Aceași noțiune poate fi exprimată nu numai printr-un singur cuvînt, dar și prin îmbinări de cuvinte: *a se sfătui – a sta la sfat, a pune țara la cale* etc. Același complex sonor poate denumi noțiuni diferite: *mare* „spațiu întins de apă sărată de pe suprafața globului pămîntesc” / *mare* „care întrece limita unor dimensiuni mijlocii”; *liliac* „arbust ornamental, caracteristic prin florile sale mărunte, colorate în diferite nuanțe de violet, grupate în formă de ciorchine” / *liliac* „mamifer nocturn, asemănător cu un șoarece, dar avînd aripi formate dintr-o membrană tegumentară”. Aceași noțiune este denumită, de obicei, diferit în limbi diferite: rom. *ghiocel*, rus. *подснежник*, fr. *percé-neige* etc. Noțiunea poate fi exprimată numai prin intermediul unui cuvînt sau grup de cuvinte, nu însă și invers: cuvintele auxiliare, de pildă, nu exprimă noțiuni.

.....
Funcția *afectivă*. Pe lângă exprimarea unor sensuri logice și gramaticale, cuvintele mai pot îndeplini și funcții expresive, redând diferite atitudini și sentimente umane; funcția aceasta se evidențiază clar la interjecții (cuvinte afective), ale căror sens și valoare este determinată atât de contextul lingvistic, în care sunt plasate, cât și de contextul extralingvistic (condițiile situației de comunicare).

Cîmpurile lexicale. Limba este strîns legată de gândire și se dezvoltă paralel cu aceasta. Faptul acesta influențează și modul în care sînt înregistrate și grupate cuvintele în memorie, conștiința noastră, în genere. Cuvintele din vocabular, pe măsură ce se dezvoltă copilul, apoi adolescentul etc., se înregistrează în creierul omenesc în grupuri, care au fost numite *cîmpuri lexicale* (semantice, noționale etc.). În jurul unui cuvînt, denumind o noțiune-cheie, o noțiune mai importantă, se grupează toate cuvintele legate, într-un fel sau altul, de noțiunea și cuvîntul respectiv; se formează astfel „un cîmp” de cuvinte legate pe baza unor asociații: asemănare după sens (sinonime, metafore), asemănare după forma sonoră (omonime, paronime), după sens și structura morfematică (familii de cuvinte); asociația poate fi bazată pe contrast (antonime), pe contiguitate, adică vecinătate în timp și spațiu (metonime) ș.a. Într-un cîmp semantic, cuvîntul e înregistrat cu toate formele sale flexionare și derivative. Aceste forme constituie *paradigmele* unei părți de vorbire; de exemplu, toate formele de caz, număr, formă hotărîită și nehotărîită a unui substantiv, mai bine zis, a unui tip de substantive (de declinarea întîia, a doua sau a treia) reprezintă *paradigmele* substantivului respectiv. Gruparea cuvintelor în cîmpuri lexicale este importantă nu numai pentru memorizarea și sistematizarea acestora, dar și pentru procesul de rememorizare, aducere-aminte a cuvintelor în timpul comunicării.

Spre deosebire de legăturile paradigmatică (sau stelare), care sînt independente de timp și spațiu (formele paradigmatică coexistă concomitent în memoria noastră, de unde le selectăm după necesitate), în procesul vorbirii între cuvinte apar legături numite *sintagmatică* (sau liniară: cuvintele sînt aranjate într-o ordine liniară, unul după altul). Legăturile sintagmatică dintre cuvinte sînt importante, deoarece sensul unui cuvînt este influențat de legăturile lui cu sensurile cuvintelor învecinate: *ușă deschisă* „neîncluiată sau cu batantele date în lături” / *scrisoare deschisă* „cu plicul neîncluiat sau o adresare către cineva, publicată în presă” / *inimă deschisă* „om sincer, primitor etc.” / *minte deschisă* „om cu păreri largi, progresiste” / *cu pieptul deschis* „fără teamă” / *rană deschisă* „nevindecată” / *port deschis* „în care pot intra navele din orice țară” etc.

Straturile lexicale. Gruparea cuvintelor din vocabularul unei limbi este determinată nu numai de specificul anatomiei și fiziologiei sistemului nervos al omului, dar și de alte condiții sociale obiective: teritoriul locuit de un popor, dezvoltarea lui istorică, provenirea lui, contactele pe care le-a avut cu alte popoare, domeniile utilizării limbii etc. Aceste condiții obiective determină formarea în interiorul unei limbi unice a unor grupări, pe care lexicologii le-au denumit *straturi lexicale*: regionalisme, arhaisme și neologisme, dialecte sociale, *straturi etimologice*, stiluri funcționale.

.....
Regionalismele (sau *dialectismele*). Pe fundalul cuvintelor de întrebuințare generală, folosite pe întregul teritoriu, locuit de un popor, se evidențiază grupuri de cuvinte și expresii, folosite numai pe o parte din teritoriu: acestea sînt *regionalismele*, numite și *dialectisme*. Ele s-au format în trecut, cînd contactele dintre diferitele regiuni ale țării erau slabe. În prezent, deosebirile regionale, sub presiunea unificatoare a limbii literare, se șterg. Regionalismele sînt sinonime față de cuvintele respective de întrebuințare generală: *arină* (*anină*) = *nisip*, *a dobzela* = *a bate tare*, *dugliš* = *leneș*.

Ținînd seama de vîrsta cuvintelor și de frecvența folosirii lor, deosebim o *rezervă activă* de cuvinte, întrebuințate des în vorbirea contemporană, și o *rezervă pasivă* de cuvinte, folosite mai puțin frecvent de vorbitorii contemporani. Din rezerva pasivă fac parte două categorii de cuvinte: cuvinte învechite sau *arhaisme* și cuvinte noi, care nu s-au generalizat încă – *neologismele*.

Arhaismele (de la cuv. grec. *archaios* „vechi”), după cauzele care duc la arhaizarea lor, se clasifică în *istorisme* și *arhaisme propriu-zise*. *Istorismele* sînt cuvinte vechi, ieșite din uz, deoarece realitățile desemnate de ele au dispărut din viața societății; acestea pot fi denumiri de: arme vechi (*flintă* „pușcă cu țeavă lungă, cu fitil și cu cremene”; *iatagan* „sabie încovoiată, cu două tăișuri, pe care o foloseau turcii în luptă” ș.a.), ranguri boierești (*logofăt*, *stolnic*, *hatman* etc.), realități vechi (*iobăgie*, *haraci* „tribut anual, plătit turcilor din țările ocupate”; *hاتیشریف* „ordin al sultanului către domni, purtînd autograful sultanului”, *mazil* „boierinaș”, *a mazili* „a scoate din domnie, din dregătorie”) etc. *Arhaismele propriu-zise* sînt cuvinte vechi, care au fost treptat înlocuite prin sinonimele lor mai noi (*leat* = *an*, *văleatul* = *în anul*, *meseță* = *lună*, *feredeu* = *baie*, *nacașa* = *capriciu*, *toană* ș.a.). Fenomenul înlocuirii unor cuvinte prin sinonime noi poate fi izolat, dar în cele mai multe cazuri are loc în legătură ce anumite schimbări în viața socială.

Arhaizarea cuvîntului poate fi *totală* (se învechește și forma cuvîntului, și sensul acestuia) și atunci vorbim de arhaisme *lexicale* (*mazil*, *clăcaș*, *județ*, etc.); în unele cazuri, se arhaizează numai forma fonetică a cuvîntului, sensul lui rămînînd, în fond, același – e vorba de arhaisme *fonetice* (*lecțiune* = *lecție*, *a publicgarisi* = *a publica*, *alfavita* = *alfabet*, *fteatru* = *teatru* etc.); se pot învechi, în sfîrșit, unele (sau toate) sensurile cuvîntului – vorbim atunci de *arhaisme semantice*: *a descălica* = *a întemeia*, *a certa* = *a pedepsi*, *limbă* = *popor*, *populație* etc.).

Unele arhaisme au dispărut din vorbirea uzuală, dar s-au menținut în toponime (nume de localități: *Otaci* < *otac* = colibă din stuf, la pescari; *Ratuș* = han la un drum mare etc.), în onomastică (nume de oameni: *Spătaru*, *Vornicescu*, *Lipcan*, *Ciauş* ș.a.); o parte din arhaisme s-au păstrat în frazeologisme: *a lua la rost* (rost = gură) sau în forme derivate: *a rosti* ș.a.

Dezvoltarea societății poate crea condiții pentru reapariția unui arhaism, dar cuvîntul vechi, repus în circulație, este folosit totdeauna cu un sens nou: cuvîntul *crainic* avea pe vremuri sensul de „om care anunță știrile oficiale populației”, astăzi cuvîntul are sensul de „persoană care prezintă emisiunile de la radio sau televiziune”

.....
 (odată cu dezvoltarea rețelei de radio și, mai cu seamă, a televiziunii, au fost folosite câteva cuvinte: *spicher* din engleză, *dictor* din latină, dar termenul vechi s-a dovedit a fi mai adecvat).

Neologisme sînt cuvintele noi, ce apar în vocabularul limbii unui popor, pentru a denumi realitățile noi din viața socială a poporului respectiv sau pentru a perfecționa (din punct de vedere logic sau expresiv) termenul existent: *design*, *alunizare*, *astronaut*, *hidroponică*, *microbuz*, *batisfer* ș.a. Neologizarea este un proces care duce la îmbogățirea sistematică a vocabularului. Din punctul de vedere al ariei de răspîndire, neologismele se clasifică în *neologisme lingvistice* (sau propriu-zise), ce capătă o întrebuintare din ce în ce mai largă, majoritatea lor devenind cu timpul cuvinte uzuale, și *neologisme individuale* (sau *stilistice*), numite și *ocasionalisme*, sînt cuvinte sau formații ale scriitorilor sau cărturarilor, care rămîn însă în opera unde au apărut și nu sînt adoptate de vorbitori.

Neologismele se formează pe mai multe căi: prin împrumuturi din alte limbi, prin calchiere după modele străine, prin formații proprii (derivare, compunere, polisemie, formare de locuțiuni ș.a.). Majoritatea neologismelor după o perioadă de timp se generalizează și devin cuvinte uzuale, altele rămîn circumscrise în domeniul terminologic respectiv (bunăoară, o parte din terminologia fizică nucleară); în sfîrșit, unele neologisme se arhaizează repede, din cauza că realitățile și noțiunile denumite de ele dispar din viața socială: *NEP*, *SMT*, *septenal* ș.a.

Dialectele sociale. Reprezentanții diferitelor clase și pături sociale manifestă preferințe diferite față de unele cuvinte și expresii din vocabularul limbii lor materne sau a altor limbi. Ca rezultat, în vocabularul unui popor se elaborează diferite grupuri lexicale, care au fost denumite în lingvistică *dialecte sociale*, specificul lor fiind condiționat de situația păturilor sociale, care le folosesc, în ierarhia socială. Cele mai caracteristice dialecte sociale sînt: *jargonul*, *argoul* și *limbajul profesional*.

Jargonul este un tip de vorbire din cadrul unei limbi, care e folosit de anumite grupuri sociale sau profesionale și se caracterizează prin abundența unor cuvinte și expresii pretențioase sau de îngustă specialitate. Jargoanele n-au structură gramaticală proprie (așa cum au dialectele teritoriale); ele se reduc la o serie de cuvinte și expresii căutate, artificiale, majoritatea acestora fiind luate din limbi străine „la modă”. Astfel, pe timpul fanarioților (1711-1821), boierii căutau să folosească cuvintele și expresiile grecești cele mai uzuale (domnitorul fiind grec, la curtea domnească se vorbea grecește, iar boierii căutau să-l imită pe domn, folosind cuvinte și expresii grecești, prinse „din zbor”, și adesea schimonosite). În felul acesta, apare jargonul greco-turc (o parte din terminologie, în special, politică, militară, administrativă era de origine turcă, ca și unele forme de salut, interjecții etc): *árhon* „domnule”, *cheramu* „doamna mea, cucoană”, *calimera*, *calispera* „bună ziua, bună seară”, *evghenis* „nobil” ș.a.

Odată cu intensificarea influenței franceze, în secolul al XIX-lea se dezvoltă jargonul franțuzesc, alcătuit din numeroase cuvinte și expresii de origine franceză, folosite pretențios, dar și greșit de multe ori: *ma șer*, *șarmantă*, *demoazelă*, *malșansă* etc.

.....
Argoul este un limbaj convențional, folosit de anumite grupuri sociale, pentru a nu fi înțelese de restul societății din care fac parte; argoul „clasic” aparține reprezentanților păturilor declasate ale societății (lumpenprole-tariatului): hoți, cerșetori, vagabonzi, delincvenți de toate categoriile. Argourile apar în evul mediu în legătură cu dezvoltarea orașelor, unde se cumulează grupele de declasați, cu legile lor nescrise, conducătorii lor, modul lor de viață și un fel anumit de comunicare (pentru a nu fi înțeleși de cei care-i urmăreau, dar și de cei, pe care căutau să-i păcălească, să-i prade etc.).

Termenul de argou provine de la cuvântul provansal *argaut* „haină”, care, în concurență cu termenul francez *vêtement*, își schimbă semantica în „zdrănec”. Argoul era deci limbajul zdrănecilor, a celor umili. Cu timpul termenul (atestat în sec. XVII în Franța) și-a lărgit sensul, însemnând „limbaj specific, secret”.

Orice argou, fiind o limbă secretă, are tendința constantă de a se schimba, de a se înnoi, pe măsură ce unele cuvinte și expresii devin cunoscute; înnoirea și dezvoltarea argoului se face atât prin mijloacele lexicale obișnuite, cât și prin mijloacele speciale, proprii, dintre care menționăm: mijloace fonetice, ca anagramarea sau schimbarea ordinii firești a sunetelor, a silabelor (de exemplu, mutarea silabei inițiale la sfârșitul cuvintelor: *vi-no re-pe-de = no-vi pe-de-re* etc.), mijloace morfologice ca atașarea unor sufixe speciale, mijloace lexicale: folosirea cuvintelor cu alt sens, metaforic (*ciripitor* „denunțator”, *salon* „închisoare”, *șase* „atenție” etc.), folosirea arhaismelor și a regionalismelor (*pîrnaie*, *oală* „închisoare”, împrumuturi lexicale (din română: *mardială* „bătaie”, *șucăr* „frumos”, *biștari* „bani” ș.a.).

Cuvintele și expresiile de argou sînt denumiri paralele, un tip special de sinonime, cu o expresivitate puternică, dar de gust îndoielnic; de aceea folosirea lor în limba literară este condamnată. Argotismele folosite în limba literară se numesc *vulgarisme*, ele fiind admise doar cu sens ironic, depreciativ.

Limbajul profesional. Limbajul profesional (profesionalismele) cuprinde o sumă de cuvinte și expresii, referitoare la anumite procese de muncă, denumirea uneltelor, a tehnologiei, a materiei prime, a produselor muncii ș.a. Specialiștii diferitelor profesii și ocupații folosesc un ansamblu de cuvinte și expresii, uzuale pentru îndeletnicirea lor, dar neîntrebunțate și chiar neînțelese de reprezentanții altor domenii de activitate. Prin profesionalisme, prin urmare, înțelegem elementul de limbă caracteristic vorbitorilor de o anumită profesie. Profesionalismele au apărut și s-au dezvoltat în lumea industriei casnice (țesutul, torsul etc.), a profesiilor vechi, de obicei manuale sau puțin mecanizate. În prezent, cuvintele legate de vechile profesii au tendința de a se arhaiza, fiind înlocuite tot mai mult cu termenii tehnici moderni (a se compara, de exemplu, cuvintele profesionale, legate de țesutul la stative cu terminologia tehnică, adoptată de industria textilă).

Recuperări

Mihail Gudima
(22.11.1939, Egoreni, Soroca –
12.08.2009, Bălți)

Studii: Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Facultatea de Filologie (1966). Doctor în filologie (1974). Angajat al Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți din 1968: asistent universitar, lector superior universitar, conferențiar universitar la Catedra de limba română.

Subiecte apozitive în limba română¹

Se știe că membrii de propoziție explicativi pot substitui explicatul, reluând funcția acestuia (Gudima 1979: 59-72; Vahman 1970: 92-93; Дмитриева 1973: 186-188; Руднев 1959: 40-41; Hodiș 1966: 54-61). În articolul de față, ne vom ocupa numai de subiectul reluat, de precizare, numit apozitiv.

Subiectul apozitiv prezintă o reluare, o dublare a subiectului propoziției cu scopul de a-i explica, concretiza sensul. De exemplu: *...vom stărui în fața ochilor tăi întâmplările, ce le auzi, și ele, întâmplările acestea, te vor îndemna de multe ori să le dezlegi* (V. Beșleagă). E de menționat că, pe lângă pronumele personale *noi, voi, ei, ele*, care indică un grup de persoane, apar întotdeauna subiecte apozitive omogene sau compuse. Bunăoară: *Și pe cei pe care voi, tu și Stelu, îi numiți culaci să nu-i tratezi?* (L. Barschi).

Deseori, pronumele-subiect este inclus, adică lipsește. Să se compare: *Se gândi că se vor duce în doi la Stelu – el și Vasile Bărbuță* (L. Barschi) și *Se gândi că ei, el și Vasile Bărbuță se vor duce în doi la Stelu*. Sau: *Ne-am uitat unul la altul – și cu Vasile* (L. Barschi) și *Noi, eu și cu Vasile, ne-am uitat unul la altul*. Astfel de subiecte sînt numite pleonastice, reluate sau dublate (Будагов 1958: 67; Ciobanu 1969: 18; Iordan 1956: 543-546).

E de menționat că B. Vahman, analizînd construcțiile discutate, distinge două varietăți ale reluării subiectului în propoziție: repriza și anticiparea (Vahman 1970: 155-159). Iată cum definește Dumnealui aceste noțiuni: „Repriza se numește repetarea pleonastică a subiectului printr-un pronume personal; anticiparea e întrebuițarea pleonastică a unui pronume personal înaintea subiectului/substantiv sau pronume demonstrativ”. Din aceste definiții, este limpede că autorul consideră subiect, în ambele cazuri, substantivul. Deosebirea dintre repriză și anticipare se face pe baza poziției pronumelui față de substantiv: la repriză, pronumele stă în encliza subiectului și are misiunea de a-l sublinia, de a-l accentua (*ibidem*: 156), iar, la anticipare, pronumele se află în procliză, constituind un morfem pronominal pe lângă verb (*ibidem*: 157).

După părerea noastră, o astfel de distincție nu se justifică, deoarece, după cum menționa I. Iordan, „la început subiectul a fost exprimat numai prin pronume”, iar

¹Text reprodus după: *Analele Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți*. Serie nouă, T. 18, fasc. b: Filologie, Bălți, 1995, p. 22-25.

.....
 apoi, „pentru a se evita o înțelegere greșită sau o simplă nedumerire din partea ascultătorului, se repetă subiectul sub forma substantivului căruia îi ținea locul pronumele, se preciza, adică, cine este „el”/sau „ea” (Jordan 1956: 544). În defavoarea părerii că în ambele cazuri subiectul propoziției se exprimă prin substantiv, indiferent de poziția lui față de pronume, vorbește, în primul rând, faptul cum se introduce în propoziție fiecare dintre aceste elemente: primul /fie el pronume, fie substantiv/ se leagă direct/gramatical/ de predicatul enunțului, iar al doilea e raliat și se leagă de predicat numai prin intermediul primului; în al doilea rând, elementul care dublează, explică, precizează nu poate sta niciodată înaintea explicatului. Prin urmare, atât repriza, cât și anticiparea constituie unul și același fenomen lingvistic: reluarea, dublarea unei părți de propoziție.

În această ordine de idei, vom releva că structurile în care subiectul este reluat de un pronume personal au un statut aparte. Pronumele se caracterizează printr-o funcție specifică, ce e determinată de mai mulți factori: a) el nu poate, prin semantica sa, preciza, concretiza subiectul; b) nu e capabil să îndeplinească funcția de parte de propoziție de precizare; c) nu poate răspunde la întrebarea de precizare *cine anume?* De exemplu: *Ochilă atunci se ie și el după Harap-Alb* (I. Creangă). Întrebarea de precizare *cine anume (se ie)?* e nefirească. I. Creangă a dorit să sublinieze că, împreună cu ceilalți, la drum a pornit și Ochilă (Ciobanu 1969: 29). Deci funcția pronumelui e de a accentua individul care s-a asociat la un grup de persoane. Această valoare a pronumelui devine explicită datorită adverbului „și”. Atunci când adverbul „și” lipsește, pronumele nu mai redă sensul indicat mai sus, ci prezintă o simplă totalizare a subiectelor. Observați: *Atunci Harap-Alb, Gerilă, Ochilă și Păsări-Lăți-Lungilă se pun ei de ospătează și beu cât le trebuie* (I. Creangă). Prin urmare, pronumele care reia un subiect-substantiv are misiunea de a accentua subiectul și, totodată, de a arăta că subiectul dat se asociază altor subiecte, care efectuează aceeași acțiune sau cărora li se atribuie aceeași caracteristică. O altă funcție a pronumelui este de a face totalizarea subiectelor omogene, dând naștere unei construcții pleonastice în care pronumele este neutru din punct de vedere stilistic. Cu această valoare, el poate relua și un singur subiect, bunăoară: *Harap-Alb vede el bine unde merge treaba ...* (I. Creangă).

Dacă subiectul este exprimat printr-un pronume, iar elementul apozitiv – prin substantiv, vom avea de a face cu subiecte apozitive, care precizează, concretizează, identifică persoana indicată de pronume. Ele răspund la întrebarea de precizare: *cine anume?*

Spre deosebire de tradiționalul concept cum că avem subiecte reluate numai pe lângă pronumele personale, noi includem în această categorie și dublarea subiectelor exprimate prin alte pronume. Cîteva exemple: a) pronume demonstrativ: *Istalalt, adică Dănilă, zice în gîndul său...* (I. Creangă); *Căci și împăratul, cât era de împărat le dăduse acum toate pe una și nici măcar aceea nu era bună: frică!* (I. Creangă); b) pronume nehotărît: *Ceva, poate aceeași licărire tremurîndă, îl combătea* (Em. Bucov); c) personal cu funcție de posesiv sau posesiv: *Nu era destul că a împușcat în el Buga – îl mai scot din sărite și ai săi – Vasile Bărbuță, Maxim Crăcănatul* (L. Barschi); e) pronume de reverență: *... dumnealui, Mereuță, e scos din post...* (Gh. Gherghiu). Uneori, pronu-

.....
 mele se îmbină cu un numeral cardinal sau colectiv, care are funcția de a preciza numărul persoanelor. Bunăoară: *La părinți fuseseră numai ei doi – el și frate-său* (L. Barschi).

Menționăm că pot fi atestate construcții similare, însă numeralul e adverbializat, îndeplinind funcția sintactică de circumstanțial de mod. De exemplu: *De câte ori badea Arsene a chitit să rămână în doi – Costică și Lisandra* (L. Barschi). Numeralul adverbial în doi = singuri, împreună răspunde la întrebarea *cum să rămână?*

Nu sînt excluse cazurile cînd pronumele-subiect lipsește, fiind prezente numai subiectele apozitive. De pildă: *Așteptau în trei: Nina, Pavel și Victor ...* (Gh. Gherghiu). Această propoziție trebuie concepută în felul următor: *Ei, Nina, Pavel și Victor, așteptau în trei ...*

Subiectul apozitiv poate preciza un numeral cu valoare substantivală în funcție de subiect. Bunăoară: *Cei patru – el, Malana, Alexe și Nata – deși nu vorbeau deschis „un lucru delicat”, totuși se gîndeau la el* (Em. Bucov); *A șasea, baba Sanda, nu prea era într-o părere cu ele ...* (Gh. Gherghiu).

Subiectul apozitiv poate preciza sensul subiectului exprimat printr-un substantiv sau îmbinare de cuvinte cu sens figurat, metaforic. De exemplu: *... a gătit mîncarea și așteaptă să-i fie gloata – Călin și Dănuță* (Ana Lupan); *Fusese pe atunci desfundată lacrima boierească – poloboacele cu vin* (Gr. Adam).

Subiectul apozitiv va apărea pe lîngă orice parte de vorbire în funcție de subiect ce implică o explicare: *Iar mai la vale, ..., era cîrma, ori pravlenia ..., ..., ori cancelaria satului* (I. Cana); *I-a spus că cei trei, adică cei mîndri, n-au ce căuta în lăcașul domnului* (I. C. Ciobanu).

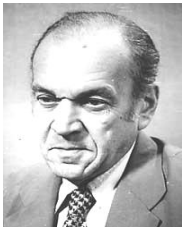
În încheiere, menționăm că subiectul apozitiv constituie o parte de propoziție care se află în raport explicativ, de precizare cu subiectul propoziției și răspunde la întrebarea de precizare *cine sau ce anume?* Ele pot fi raliat pe lîngă subiecte exprimate prin diverse părți de vorbire, care necesită o precizare.

Între membrii construcției cu subiectul reluat de un pronume personal, precedat sau nu de „și”, nu se stabilește un raport explicativ, de precizare. Pronumele personal are funcții specifice: de a accentua subiectul, de a arăta că subiectul dat se asociază subiectului propriu-zis sau de a face o totalizare a subiectelor omogene.

Bibliografie

- Ciobanu, A., *Părțile principale ale propoziției*, Chișinău, Editura Universității de Stat din Chișinău, 1969.
- Gudima, M., *Raportul explicativ – relație semantică între membrii construcției apozitive*, în *Contribuții la studierea limbii și literaturii moldovenești*, Chișinău, 1979, p. 59-72.
- Hodiș, V., *Echivalența semantico-sintactică a termenilor raportului apozitiv*, în *Cercetări de lingvistică*, Anul XI, ianuarie-iunie, 1966, nr. 1, p. 54-61.
- Iordan, I., *Limba română contemporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1956.
- Vahman, B., *Stilistica moldovenească*, Chișinău, Editura Cartea Moldovenească, 1970.
- Будагов, Р., *Этюды по синтаксису румынского языка*, Москва, Изд-во Академии наук СССР, 1958.
- Дмитрева, Л. К., *Осложненные предложения*, în *Функциональный анализ грамматических категорий*, Ленинград, 1973, стр. 153-191.
- Руднев, А., *Синтаксис осложненного предложения*, Москва, Гос. Учебно-педагогического изд. Министерства Просвещения РСФСР, 1959.

Recuperări

Efim Levit
(10.09.1921, Chișinău –
30.12.2001, Chișinău)

Studii: Universitatea de Stat din Chișinău, Facultatea de Filologie, specialitatea *Limba și literatura română* (1951). Lector superior (1953-1954) și șef al Catedrei de limba și literatura română a Institutului pedagogic de Stat din Bălți (1954). Doctor în filologie, critic literar, cercetător științific superior la Institutul de Literatură și Folclor al AȘ a Moldovei.

Ioan Cantacuzino¹

Un pionier al poeziei [...] moderne, contemporan cu bătrînul Matei Millo, bunicul talentatului artist de mai tîrziu, a fost spătarul Ioan Cantacuzino. Cunoscut pînă nu demult doar în ipostaza de om politic, care jucase un rol marcant în evenimentele politice din vremea sa, numele lui Cantacuzino a fost înregistrat de istoria literaturii abia cu vreo două decenii și ceva în urmă, după ce s-a aflat că el este autorul celui dintîi volumaș de versuri tipărit în Moldova încă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Faptul ca atare, cu totul excepțional pentru literatura perioadei, cînd scrierile literare originale se răspîndeau exclusiv în manuscris, nu constituie decît unul dintre numeroasele episoade neobișnuite ale vieții sale pe cît de zbuciumate, pe atît de bogate în manifestări.

Nicolae Bălcescu, care l-a caracterizat pe Cantacuzino ca pe „unul din acele spirite înalte, pe care Providența seamănă a le trimite din timp în timp, spre a face gloria, cinstea și mîntuirea statelor” (Bălcescu 1960: 91), i-a consacrat o elogioasă și destul de amplă biografie. În alcătuirea ei, Bălcescu a utilizat, după cum ne indică el însuși și afară de izvoare cunoscute (istoria Principatelor Dunărene a lui Fotino, „Istoria Moldovei și a Valahiei” a lui Enghel, „Genealogia familiei Cantacuzino” a lui Mihail Cantacuzino), și propriile „memoaruri”, pierdute astăzi, ale lui Ioan Cantacuzino, scrise în rusește, care i „s-au împărtășit de nepoții și moștenitorii” acestuia trăitori în Rusia (*ibidem*: 104). Bine documentată, așadar, schița biografică compusă de Bălcescu denotă totuși astăzi unele lacune și date cronologice incerte, fără a mai vorbi de faptul că istoricul se ocupă exclusiv de Cantacuzino – omul politic, nebănuind de existența lui Cantacuzino – scriitorul. Cu toate acestea, lucrarea lui N. Bălcescu continuă să fie o sursă prețioasă de cunoaștere a vieții acestei interesante personalități.

Ioan Cantacuzino, după cum ne comunică ilustrul său biograf, s-a născut la 20 ianuarie 1757, la Constantinopol, fiind fiul clucerului Răducanu Cantacuzino și al domniței Ecaterina, fiica lui Ioan Mavrocordat, domnitorul Moldovei. În 1759, părinții se mută la București, unde el primește „o educație îngrijită”, corespunzătoare, desigur, situației înalte în societate a familiei sale.

¹Text reproduș după: *Cercetări de istorie literară*, Chișinău, Editura Știința, 1978, p. 21-36.

.....
În 1768 a izbucnit un nou război ruso-turc. Răspunzînd la manifestele Ecaterinei a II-a, care chemau popoarele balcanice la luptă împotriva jugului otoman, clucerul Răducanu înființează cu cheltuiala sa din voluntari munteni, moldoveni și ardeleni „усарской волоской полк”, comanda căruia îi este încredințată de împărăteasă odată cu conferirea gradului de polcovnic. Entuziasmul îl cuprinde și pe Ioan Cantacuzino, care la vârsta precoce de 15 ani obține să fie înrolat ca praporcic în regimentul al treilea de grenadieri. Peste doi ani, distingîndu-se la asaltul Silistrei, e avansat la gradul de locotenent de către P. A. Rumeanțev, comandant al armatelor rusești. În 1774, cu puțin înainte de încheierea păcii, clucerul Răducanu Cantacuzino moare. Ioan și fratele lui mai mic Nicolae rămîn sub tutela unchiului lor, banul Mihail Cantacuzino, care, implicat și dînsul în acțiunile antiturcești, se refugiază împreună cu ei în Rusia (*ibidem*: 91-93).

Aici frații Cantacuzino au trăit 9 ani, o perioadă destul de îndelungată, despre care biograful nu dă amănunte. Putem presupune însă cu temei, că în acest răstimp, frații și-au făcut studiile la vreun așezămînt de învățătură. În 1784 tinerii se întorc în țară, după ce au mai zăbovit studiile un an în Galiția, la ruda lor contesa Odonel, și sînt bine primiți de Mihai Șuțu, domnul Munteniei. Dar sub următoarea domnie a lui Nicolae Mavrogheni, cu care nu se prea împacă, Ioan trece în Moldova, unde domnea unchiul său din partea mamei Alexandru Mavrocordat, om de cultură și poet de limbă greacă (Alexianu 1967: 612), care i-a dat rangul de spătar. În 1787 acest domnitor, fiind mazilit, fuge în Rusia, iar Ioan Cantacuzino, după ce este un timp arestat, revine în Muntenia, unde trăiește retras la moșiile sale.

Curînd izbucnește un nou război între Turcia și Rusia, la care s-a aliat de data aceasta și Austria. Cantacuzino e luat cu de-a sila la oaste de Mavrogheni, dar fuge la austrieci, aflîndu-se pe rînd ba în tabăra prințului Coburg, ba în cea a feldmareșalului Rumeanțev. Pacea separată de la Șiștov, încheiată de austrieci, îi spulberă nădejdiile în eliberarea țării sale. El pornește spre Iași, unde e primit în audiență de principele Potiomkin, iar de acolo, pentru a doua oară se îndreaptă spre Rusia, îndemnat în acest sens și de promisiunile contelui Bezborodko (Bălcescu 1960: 103), privind favorurile ce-i vor fi acordate de țarină.

După cum atestă documentele, pribeagul spătar n-avuse de așteptat multă vreme împlinirea făgăduințelor ce i s-au dat. Un rescript al Ecaterinei a II-a, iscălit la *Тарское село* la 2 iunie 1792, pomenește de acum de „polcovnicul cneaz Ivan Cantacuzen” (*Высочайшие рескрипты* 1850: 663). Dar nu numai atît. Printr-un ucaz imperial se ordona guvernatorului regiunii Ekaterinoslav, general-maiorul Kahovski, „să desemneze pămînturi pentru așezare cu traiul” în ținuturile recent anexate lui Ioan Cantacuzino și altor doi boieri moldoveni, refugiați ca și dînsul (*ibidem*). Printr-un alt rescript din 6 octombrie 1792 se dădea un ordin identic și cu privire la fratele său Nicolae, „podpolcovnicul cneaz Cantacuzen”, comandant al unui „detașament de arnăuți”, care era atașat, împreună cu alte unități de voluntari, ce trecuseră în Rusia, la oștirile dislocate în gubernia Ekaterinoslav (*ibidem*). În consecință, cei doi frați primesc o moșie întinsă pe malul Bugului, unde chiar în anul următor, 1793, după cum atestă

.....
 vechile acte bisericești, „cnejii Ivan și Nicolae Cantacuzin”, „originari din Moldova”, au înălțat o biserică de piatră „în târgul Kantakuzovka” (Gavriil 1848: 172), care așezare, prin urmare, luase de acum ființă.

Cu un titlu nobiliar de prestigiu și cu o solidă stare materială, Ioan Cantacuzino a putut să se integreze ușor în aristocrația imperiului, preluându-i deprinderile și modul de viață. El locuiește, astfel, mai mulți ani la Petersburg, iar între 1813 și 1818 stă la Odesa, aflându-se în relații prietenești cu guvernatorul general, ducele de Richelieu. În acest oraș el a întreținut legături și cu „căpitanii greci”, care au pus bazele „Eteriei”, susținând, în genere, pe toți acei, care doreau să scuture jugul „barbariei turcești” (Bălcescu 1960: 103).

Cei din urmă ani ai vieții sale el îi petrece în liniște la Kantakuzovka, unde avea o bibliotecă bogată și putea să se îndeletnicească în voie cu redactarea memoriilor sale. Aici a și murit la 3 iunie 1828 și a fost îngropat în parcul conacului într-un loc ales de dînsul (*ibidem*). Parcurgerea biografiei acestei distinse personalități, a cărei copilărie, adolescență, iar apoi și perioada maturității au decurs în medii deosebite lasă neclarificată o serie de chestiuni importante, care interesează, în primul rînd, istoria literaturii: cînd și unde și-a desfășurat el activitatea; ce tendințe a ilustrat prin scrisul său; cărui proces literar i-a aparținut, în sfîrșit?

În „Predislovia” la culegerea sa Cantacuzino mărturisește, între altele, că poeziile incluse într-însa „arată și oareșicum ființa tinereților” (Alexianu 1967: 633). E cu putință, așadar, ca el să fi început a versifica în vremea primei sale aflări în Moldova, urmînd exemplul unchiului său Alexandru Mavrocordat – domnitor-poet, și să-și fi continuat exercițiile poetice în cursul șederii sale silite la moșie sub domnia lui Mavrogheni, căci numai în aceste două intervale din viața sa agitată în anii de tinerețe el avuse răgazul necesar de a se îndeletnici cu slujirea muzelor. Totuși, particularitățile și datarea scrierilor sale, atît originale, cît și traduse, permit să se afirme cu certitudine, că perioada cea mai rodnică din activitatea sa literară s-a desfășurat abia după stabilirea lui definitivă în Rusia (Ivănescu *et alii* 1959: 138), îndeosebi, între anii 1791-1796.

Anume în intervalul acesta Cantacuzino și-a înjghebat placheta, înmănunchind într-însa, probabil alături de cîteva bucăți mai vechi, ultimele sale producții poetice. Aceasta și este, credem, semnificația titlului, pe care l-a dat culegerii – „Poezii noo”, – deoarece e greu să acceptăm supoziția că scriitorul și-a numit volumașul în acest fel fiind conștient de caracterul inovator al versurilor sale în raport cu cele tradiționale (Cornea 1972: 143). Și tot la sfîrșitul acestui răstimp, undeva pe la 1795 sau mai curînd la 1796, cum apreciază cei mai mulți cercetători (Ivănescu *et alii* 1959: 139), iar nu în jurul anilor 1792-1793, cum susțin unii (Alexianu 1967: 624, 636), el a reușit să-și tipărească volumul de poezii.

Apariția cărții n-a fost, însă, doar rezultatul inițiativei și al străduinței sale personale. E neîndoios că „Poezii noo” n-ar fi ajuns să vadă lumina tiparului, dacă autorul lor, în noua sa patrie, nu s-ar fi bucurat de sprijinul cărturarilor moldoveni de aici. Caracterul literelor, propriu tipăriturilor moldovenești ale vremii, hîrtia de

.....
 proveniență rusească, ce poartă în filigran anii 1788, 1790 și 1791 (Ivănescu 1953: 220), tartajele cărții, în care au fost folosite coli din „Trepeticul”, imprimat la 1791 de Mihail Strelbițki (Ivănescu *et alii* 1959: 139), toate acestea arată convingător că această primă culegere de versuri laice a ieșit de sub teascurile ce aparținuseră cunoscutului meșter-tipograf, care după 1792 s-a mutat la Dubăsari. Cantacuzino a putut să facă cunoștință cu Strelbițki prin intermediul lui Gavriil Bănulescu, pe atunci arhiepiscop al Ekaterinoslavului și Hersonului, cu care era în relații strânse și care va fi fost la curent și cu îndeletnicirile-i literare, dovadă că s-a simțit obligat să-i dedice tălmăcirea romanului „Numa Pompiliu” de Florian.

Numele pomenite nu epuizează, desigur, lista acelor moldoveni culti, cu care Cantacuzino venise acum într-un contact nemijlocit. Nu este, deci, de mirare, că el, străin de origine, s-a putut atașa organic vieții spirituale a societății moldovenești, încadrându-se prin creația sa în direcțiile proprii dezvoltării literare a Moldovei din acea epocă. Faptul fusese relevat de unii cercetători români. De pildă, Al. Duțu afirmă că opera acestui „boier muntean” „se încadrează în mișcarea moldovenească, sensibilă la transformarea gustului literar din Europa” (Duțu 1968: 169). La rîndul său, G. Ivașcu observă că „Ioan Cantacuzino, traducătorul lui Pope, deși muntean, se dezvoltă în mediul ieșean, iar volumul îi apare în atmosfera creată de cărturarii moldoveni” (Ivașcu 1969: 293).

Apartenența lui Ioan Cantacuzino la procesul literar moldovenesc se confirmă mai întâi de toate prin operele care le-a ales pentru traducere, căci prin tematica și celelalte caracteristici ale lor ele relevă multe puncte comune cu beletristica tălmăcită în Moldova la sfîrșitul veacului XVIII. Bunăoară, în două copii, datînd din anii 1794 și 1799, ne-a parvenit tălmăcirea sa a „Întîmplărilor lui Ismin și a Isminei” (Angheliescu 1971: 102-103), care vădește o mare afinitate cu „Istoria lui Alcidalis și a Zelidei” de Vincent Voiture, tradusă în moldovenește la 1783 din inițiativa lui Iordachi Darie Dărmănescu, iar prin aceasta cu romanele populare cavaleriești-erotice ce se încetățeniseră în Moldova ceva mai înainte. „Întîmplările lui Ismin și a Isminei”, romanțioasa povestire a bizantinului Eumathios Macrembolitês, adaptată în secolul XVIII la spiritul literaturii sentimentaliste de Fr. de Beauchamps, versiunea modernizată a căruia a și fost tradusă de Cantacuzino (*ibidem*: 104-106), corespundea în totul preferințelor „obștii” culte a principatului din acea vreme pentru scrierile emoționale și distractive totodată.

Pe linia aceleiași literaturi se înscrie și „Istoria lui Machen”, povestire englezască scrisă pe limba franțuzească de abati Arno, tălmăcită... de I. C. la anul 1794”, care, însă, este a scriitorului francez François de Baculard D-Arnaud, iar nu a abatelui François Arnaud, cum indică greșit traducătorul (Ivănescu *et alii* 1959: 136). „Istoria lui Machen” aduce mult aminte de „Erotocritul” lui Cornaros, avînd la baza sa un conflict social de același caracter. Căci ca și Arethusa și Erotocrit, îndrăgostiții din povestirea lui Baculard d-Arnaud Elena și Robert Machen nu-și pot uni soarta din pricina că ea este fiica lordului Dorse, demnitar de vază al „craiului Engliterii Eduard al treilea”, iar el doar un biet paj orfan, „fiul unui boier de stare

.....
 mai de jos” (Anghelescu 1971: 107). Ca și în pomenitul roman popular, dăm aici de aceeași pasiune debordantă, de aceeași ciocnire între sentiment și respectul față de părinți din sufletul eroinei, dar și de unele deosebiri esențiale, ce poartă amprenta literaturii livrești de tendință preromantică a epocii. Astfel, după o încercare de sinucidere a eroului, deznădăjduiți, tinerii hotărâsc să fugă în Franța, suferă, însă, pe drum un naufragiu, nimeresc pe o insulă nelocuită, unde-și găsesc, în sfârșit, fericirea, sfidînd opinia și prejudecățile unei societăți ipocrite și nedrepte (*ibidem*: 108).

Același manuscris, în care se află transcrisă „Istoria lui Machen”, cuprinde în continuare alte două lucrări literare traduse de Cantacuzino: „Arsache și Ismenia. Istorie din partea Răsăritului di pe franțozește de Montesquieu... tălmăcită la leat 1794” și „Narcis sau îndrăgitul însuși de sine. Comedie de Jean-Jacques Rousseau pe franțozește făcută și tălmăcită la anul 1794” (Alexianu 1967: 622). Ambele scrieri ocupă în moștenirea literară a acestor iluștri cugetători și scriitori un loc cu totul secundar. Totuși, dacă „Narcis...” reprezintă doar o amuzantă comedie de situații, fără alte pretenții, „Arsache și Ismenia”, relatînd duioasa poveste a unor îndrăgostiți fideli și generoși, ține să întruchipeze în protagonistul ei idealul monarhului luminat, ceea ce o apropie de alte lucrări de orientare iluministă, traduse în română spre sf. secolului XVIII, cum ar fi „Întîmplările lui Telemah” de Fenelon sau „Critil și Andronius” de Baltazar Gracian.

Tot sub raportul chestiunii discutate aici este cît se poate de semnificativ și faptul că în două cazuri Ioan Cantacuzino a transpus în limba maternă opere, care atrăseseră atenția și altor traducători moldoveni ai perioadei.

Primul caz e al romanului istoric-pastoral „Numa Pompiliu” de Florian, tălmăcit de Cantacuzino la 1796, deși abia cu un an mai înainte o versiune românească a aceleiași lucrări fusese realizată de Alecu Beldiman. E greu să admitem că pribeagul cneaz a încercat de a se erija în emulul prodigiosului traducător; mai curînd ne vine a crede că în solitudinea sa de la Kantakuzovka el n-avusese cum să afle de proaspăta tălmăcire a confratelui său de condei. Coincidența are, desigur, alte cauze. În selectarea operelor pentru traducere Beldiman se călăuzea de semnificația lor morală, „iticească”, cît și de dorința de a satisface „plăcerea și îndemnările multora”, cum arăta el în „Înainte cuvîntare” la romanul lui Florian (*Bibliografia românească veche* 1912-1936: 329). Exact aceleași au fost și motivele, care l-au îndboldit la această acțiune pe Cantacuzino. În dedicația din fruntea traducerii lui „Numa Pompiliu”, adresată mitropolitului Gavriil Bănulescu, el mărturisește că ceea ce l-a făcut să aleagă pentru tălmăcire anume acest roman a fost, pe de o parte, faptul că autorul lui, „mosiu Florian”, „om adăptat mult istoriei vechi... avea în băirile inimii sale multă cucernicie păstrată”. Iar, pe de altă parte, l-a condus „voința doritoare ca și simpatrioții mei a se împărtăși cu mine la această citanie și trufie aleasă a iconitilor cucernicii”².

²Nu este exclus, ca alegerea de către Cantacuzino a menționatelor opere pentru tălmăcire să fi fost determinate într-o măsură oarecare și de traducerile rusești ale aceluiași opere, efectuate cu puțin timp înainte. Astfel, în 1787 a apărut la Moscova „Арсас и Исмениа”.

Al doilea caz privește poemul filozofic al lui Al. Pope „Eseu despre om”, care, afară de Cantacuzino, l-a interesat și pe Costache Conachi. Aici însă prioritate are Cantacuzino. Titlul traducerii sale, păstrat în manuscris, aduce în acest sens date precise: „Cercare asupra omului de Alexandru Popu, scrisă și tălmăcită după franțuzește de C. Ioan C. la anul 1807, la Odesa”. Al. Duțu e înclinat să creadă că manuscrisul în cauză nu e decît o copie autografă, traducerea fiind realizată, de fapt, mai înainte, undeva prin 1794-1796, pe motiv că satira originală a scriitorului „Omul”, inclusă în placheta tipărită, rezumă idei din poemul lui Pope (Duțu 1965: 121). Dar oricare din datele acestea n-ar fi cea adevărată, Cantacuzino își păstrează meritul de a fi primul traducător în română al unei opere literare engleze (*ibidem* 1968: 169), al unei opere de prestigiu, care s-a impus aproape în toate literaturile europene prin mesajul ei optimist, încrederea nemărginită în rațiunea umană și apelul înflăcărat la propășirea științelor. Limba traducerii lui Cantacuzino, ce e drept, este greoaie și chiar confuză pe alocuri, datorită, în parte, și intermediarului francez în proză a lui Silhouette, fidel originalului, dar neexpresiv pe care l-a folosit³ (*ibidem*: 170), spre deosebire de Conachi, care a preferat să folosească versiunea versificată a lui Du Resnel, o versiune mai liberă, însă mai poetică.

Traducerile ocupă și o bună parte a cuprinsului culegerii de versuri tipărite a lui Cantacuzino. Asemenea scrierilor în proză tălmăcite de dînsul, ele corespund iarăși tradiției literare autohtone, aceluia tip de conștiință artistică, cu precădere, sentimentalist, ce a fost propriu societății moldovenești de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea și începutul veacului al XIX-lea. Nu întîmplător, deci, în „Poezii noo” se întîlnesc „stihuri” de Metastasio, teatrul melodramatic al căruia era pe atunci atît de popular în Moldova, cum sunt „Eleghie” și „Nitteti”, sau versuri ale nu mai puțin sentimentalilor scriitori francezi Mormontel („Daphné”) și cardinalul Bernis („Dimineața poetică”).

Deocamdată n-a fost identificat autorul unei alte tălmăciri a lui Cantacuzino: „Veacul de aur sau cel scump”. De un caracter idilic, cu evidente note rousseau-iste, poezia evocă în termeni cam naivi viața fericită a umanității primitive, cînd – „Laptele din pămînt atuncea izvora/ Marea și cu mana curgea printre flori” și cînd „Tiranul înțolat cu cinul măririi,/ Încă nu tulbura pacea oamenilor/ Cu vrăjmașă faptă și jadă de omor” (Alexianu 1967: 629; Ivănescu 1953: 33). Finalul, deosebit de elocvent, e un rechizitoriu la adresa „cinstei”, ceea ce în limbajul autorului vrea să însemne orgoliu, ambiție deșartă – cauza principală, după convingerea lui, a încălcării păcii și a destrămării fostei armonii idilice de pe pămînt:

O! tirana vieții, stăpîna multor crai,
Ajungă-ți atîta că lor pravilă dai!

Восточная повесть; из последних творений „Монтескью”, reeditată în 1788. Comedia lui J.J. Rousseau „Narcis” a fost publicată de revista „Еженедельник”, Nr. 10, 1792. În ceea ce privește romanul „Numa Pompiliu”, el a cunoscut, ca și la noi, două traduceri rusești: prima a lui Piotr Veliaminov (Sankt-Petersburg, 1788, alte ediții: 1792, 1799) și a doua a lui Grigori Șipovski (Sankt-Petersburg, 1788, alte ediții, 1792, 1799). Vezi Сиповский 1903: 65, 75).

³Vezi (Verzea 1970: 71).

Turburînd odihna stăpînilor lumii,
 Nu merge la păstor, în lăcașul glumii,
 Supt colibioara lui, unde stă în tihnă,
 De schimbi pacea sa în rea neodihnă...
 Căci noi sîntem făcuți să trăim la un loc,
 Să-mpărțim între noi ce-avem de la noroc (Ivănescu 1953: 34).

Prin poezia lui Gray, intitulată „Lăcașul morții”, Cantacuzino, primul dintre poeții moldoveni, explorează sumbrul domeniu al liricii sepulcrale, ce n-a fost străină nici ea de curentul sentimentalismului. Poezia tradusă de el înfățișează tabloul macabru al cimitirului, tablou, care, în pofida unor întorsături greoaie și cețoase, nu este lipsit de o specifică plasticitate lugubră:

Într-un loc depărtat, unde craiu stelelor
 Cu greu își trimite lumina zărilor,
 Într-un ostrov pustiu este pripasti rea,
 Care milă din cer nici cum nu va avea.
 Acolo pe brazi dă stare hulită
 Cuibează fîtișce pasăre pocită...
 Locu tot, drept iarbă, otravă plodește
 Și iarnă stă pe loc, nici scade, nici crește...
 Pămîntu dă-mprejur e mormînt dă-ngropat
 Și mii de rîuri curg de sînge-nchegat,
 Ce duc oase vechi și trupuri moarte,
 Și drept să bîzîiască le auzi gemînd foarte... (Alexianu 1967: 629)

O atmosferă și o tonalitate cu totul deosebită se degajă din cele cîteva fragmente, pe care le-a tradus poetul din „Cîntarea cîntărilor”. Îmbibată de o senzualitate proprie liricii erotice a perioadei, avînd un pronunțat iz patriarhal, cu versul scurt, sacadat și ritmul neregulat, ca al lui Dosoftei (Ivănescu 1953: 221, 228), tălmăcirea epitalamului biblic constituie, după părerea unanimă a cercetătorilor, cea mai mare reușită a lui Cantacuzino:

Sunt neagră, iar frumoasă,
 Și mult drăgăstoasă.
 Fetele locului,
 Ierusalimului,
 Poți să le privești
 Ca sălașe crăiești.
 Eu la chip neagră sînt
 Dă soare și dă vînt.
 Frații se-nvrăjbiră,
 Pe maică siliră,
 Să plec să păzesc,
 Via lor să străjuiesc.
 A lor am păstrat-o,

A mea jaf am dat-o.
 Spune-mi, unde cîmpesc,
 Unde la miaz umbresc,
 Unde oițele tale,
 Iubite, în ce vale
 Pasc și se odihnesc,
 Să vin să te găsec,
 Schimbată, neștiută,
 Ca o vită pierdută... (Ivănescu 1953: 229).

Printre alte traduceri din culegerea „Poezii noo” se evidențiază încă o bucată, intitulată „Poveste”, care e o fabulă, prima fabulă cunoscută în literatura noastră cultă. Sub acest titlu neutru se ascunde cunoscutul apolog lafontainian despre ușuraticul greier și harnica furnică, pe care s-au simțit tentați să-l adapteze, fiecare în felul lui, aproape toți fabuliști noștri de mai târziu. Cea dintîi versiune autohtonă a popularei fabule începe astfel:

Un greier cîntînd vara,
 Noaptea, la zori, la prînz, sara,
 El se găsi totodată
 În iarna făr-de bucată.
 Și neavînd nicio fărmiță
 De mîzgă sau ierbuliță,
 Merse la vecina furnică
 Și-i spuse cît foamea îl strică... (Alexianu 1967: 627).

Într-o măsură nu mai mică decît operele pe care le-a tradus, integrarea lui Ioan Cantacuzino în mișcarea literară a Moldovei se învederează și prin creația sa originală, care, sub orice aspect ar fi fost privită, nu se distinge cu nimic esențial de restul poeziei moderne românești din faza ei incipientă. Ca și ceilalți scriitori ai acelei perioade, el n-avea încă o idee clară despre predestinația obștească a literelor. În scurta „Predislovie” la volumul său de versuri, el mărturisea că „toate acestea s-au făcut mai mult pentru petrecere de vreme și nu cu gînd a fi lucruri pã placul multora sau cu gînd de a vesti o osteneală cu toată săvîrșirea meșteșugului poeticesc” (Ivănescu *et alii* 1959: 139). Atitudinea autorului, ce e drept, ar putea să fie interpretată ca lipsită de consecvență, odată ce a găsit de cuviință să-și încredințeze scrierile tiparului. Inconsecvența este însă aparentă, deoarece Cantacuzino nu exclude deloc posibilitatea ca rodul îndeletnicirilor sale literare să poată să intereseze și pe alții, mai mult, să fie împărțășite de aceștia.

Se știe că în etapa de înfiripare a literaturii moderne actul de creație devine individual. Dar, cu toate acestea, este prematur a vorbi de o tendință a poetului spre singularizare, izolare⁴, ceea ce urmează să devină o trăsătură caracteristică a scriitorilor din perioada romantismului. În condițiile existente, cu totul neevoluate, creatorul n-are

⁴Vezi (Angheliescu 1971: 80).

.....
 încă conștiința unei proprii exclusivități, care să-l facă a se simți detașat de colectivitate. Anume din aceste cauze, după cum arată academicianul M. Hrapcenco, „etapelor inițiale de dezvoltare a artei, a speciilor ei, le este propriu caracterul colectiv al creației” (Храпченко 1970: 135).

Cercetătorii au încercat să explice în fel și chip motivele, care l-au făcut pe Cantacuzino să-și ascundă sub inițiale numele pe foaia de titlu a plachetei sale. S-a presupus, astfel, că „nu se aștepta la o primire bună din partea tuturor”, „că însăși îndrăzneala de a publica o carte în versuri într-o vreme când se publicau numai cărți religioase, manuale școlare și cărți literare cu conținut moralizator, putea să pară unora prea mare” (Ivănescu 1953: 224). A fost eliminată și ipoteza că „surghiuniții și fugarii politici” se fereau de a-și pune numele „în fruntea unei tipărituri”, temându-se de „urgia cenzurii” (Alexianu 1967: 636). Asemenea supoziții sînt însă puțin plauzibile. Anonimatul a înfățișat în perioada dată un fenomen foarte răspîndit, iar cauza lui primordială constă în marea omogenitate a liricii la ora începuturilor ei.

Desigur, cultura literară a lui Ioan Cantacuzino, familiarizat îndeaproape cu literaturile occidentale, era relativ bogată pentru vremea sa. Varietatea, și nu arareori nouitatea tematică sau de gen a scrierilor tălmăcite de dînsul, sînt concludente în această privință. Poetul avea și cunoștințe de teorie literară. În notele subpaginale la unele traduceri din franceză, el vorbește de „figuri de stil”, de „metaforuri” și de „imagini”, termen pe care îl redă prin neoașul „icoane” (Ivănescu 1953: 230). Și, cu toate acestea, creația sa originală, după cum s-a spus, nu se deosebește și, în fond, nici nu se ridică simțitor deasupra nivelului general al liricii de la hotarul veacurilor XVIII și XIX.

Cele cîteva poezii de dragoste ale lui Cantacuzino: „Tînguire”, „Păs, depărtat fiind dă Tica”, „Pofidă și împutare unii din trei surori ce lăsase pă cel ce zice”, – poartă amprenta liricii erotice a epocii, caracterizîndu-se prin aceleași „viziuni poetice senzuale sau văicăreli amoroase” (*ibidem*), prin aceleași dulcegării și abundența de diminutive. Poate doar că lirica erotică a poetului nostru, cum constată un alt cercetător, conține totuși și unele „accente emoționante”, fiind ceva mai reținută prin tonul ei, „de o melancolie mai discretă” (Alexianu 1967: 626, 638).

În vecinătate imediată cu erotica poetului ce situează versurile sale idilice, nu mai puțin caracteristice pentru poezia afectată și convențională a timpului. „Cîntecul grădinăresc”, de pildă, slăvește trandafirul – „craiu de flori” – cu intenția de a-l alina înainte de a fi rupt și trimis în dar iubitei (*Poezia moldovenească ... 1977: 113*). O veritabilă pastorală reprezintă „Cîntecul păstoresc”: sub înfățișarea unui cioban, poetul mărturisește mioarelor prin sunetele duioase ale fluierului pasiunea sa pentru fata îndrăgită (*ibidem: 114*).

Om al vremurilor noi, care sfîda ascetismul impus de biserică, Cantacuzino nu se priva de plăcerile lumești. Al său „Cîntec bețivesc” face elogiul vinului, cu efecte onomatopoeice la sfîrșitul fiecărei strofe, ce închipuiesc clinchetul paharelor ciocnite (Alexianu 1967: 636):

Suge, măi firtate,
 Cît ai sănătate,

Că nu știm prea bine
 D-om fi vii și mâine!
 Cli-cli-cli, cli-cli (*apud* Călinescu 1960: 719).

Poetul a și fost, sau a vrut să pară cel puțin, un hedonist, cum ne demonstrează, între altele, și micul său poem filozofic „Rîs mult”. Erijîndu-se aici în postura unui simplu muritor, el se declară pe deplin satisfăcut de existența sa modestă, de faptul că poate gusta bucuriile vieții, să bea, să iubească, fără a depune eforturi deosebite. O situație înaltă în societate, crede poetul, implică și o împovărătoare răspundere. Avariția este ridicolă, căci bogățiile agonisite vor ajunge, la urma urmei, în mâinile altora. Cît îl privește pe dînsul, el rîde de zădarnicul zbucium al oamenilor, disprețuiește îmbuibarea, căreia îi preferă o cumpătare sănătoasă. Unicul, după convingerea sa, mod rezonabil de a trăi pe pămînt este de a dobîndi ceea ce numește el „pacea...în mine”, adică echilibrul sufletesc:

Domnii toți cei prea-nălțați,
 Nu sînt puțin îngînați.
 Griji, trude și sudoare, –
 Iată, mă, ce bune odoare!
 Ha-ha-ha, ha-ha-ha.

Eu sînt cel ce cu plac sug vin,
 Însă și știu, iar cînd să stau,
 Mîinții mele răgaz să dau.
 Ha-ha-ha, ha-ha-ha...

Cum ar fi a fi mai bine?
 Eu sunt, pacea e în mine.
 Nu merg s-o cer la vecin,
 Nici cuvînt pã ea nu-nchin.
 Ha-ha-ha, ha-ha-ha... (*Poezia moldovenească ... 1977: 114-115*)

În „Rîs mult” găsim și numeroase elemente satirice, pe care temei bucată a putut fi definită și ca un „pamflet îndreptat împotriva unei boierimi cu alte idei și aspirații” decît cele ale autorului⁵. Într-adevăr, vocația de poet satiric nu i-a lipsit lui Cantacuzino. Ne-o probează nu numai poemul cercetat mai sus, ci și alte scrieri ale sale, cum sunt: „Sfat unui șătrar amorezat ce avea în tot ceasu «Psihimu» în gură”, „Măgulire soțiii cei poetice”, „Pofidă și împutare unii din trei surori ce lăsase pã cel ce zice”. Chiar titlurile acestea arată clar, că satirele lui Cantacuzino, întocmai ca și acele ale lui Millo și ale altor poeți contemporani, au un evident caracter personal, că ele vizează nu atît viciile ca atare, ci figuri concrete, cu defectele și slăbiciunile lor omenești⁶.

⁵Vezi (Alexianu 1967: 628).

⁶Pornind de la această constatare, Al. Alexianu a încercat chiar să identifice, ipotetic, persoanele reale, pe care le-a avut în vedere scriitorul în satirele sale (Alexianu 1967: 626, 633).

E adevărat, afirmația de mai sus pare a fi dezmințită de „Satira: Omul”, cu care se deschide volumul de „Poezii noo”, și care se ridică la generalizări, străine, în principiu, poeziei satirice culte din acea perioadă. Cazul își află totuși explicația în faptul că „Satira: Omul” e departe de a fi o creație originală a scriitorului, fiind inspirată în cea mai mare parte, cum s-a menționat mai sus, de „Eseul despre om” al lui Al. Pope. Urmîndu-l pe poetul englez, Cantacuzino condamnă înfumurarea și ambiția nemăsurată a omului de a se considera centrul Universului, nemulțumirea lui veșnică față de starea pe care o deține în societate, lăcomia fără margini, invidia față de semenii săi și tendința de a-i huli la tot pasul. Singura soluție e ca omul să se împace cu destinul său, căci demiurgul le orîndu-i-se pe toate într-o deplină armonie:

Mulțumească soartei sale,

Că să afle la cea cale...

Cel ce lumea au așezat,

Tot prea bine au vrut d-au dat (*Poezia moldovenească ... 1977*: 117).

Versurile acestui vechi poet, după cum putem să ne dăm seama chiar din pasajele citate, sînt deseori colțuroase, stîngace și chiar obscure pe alocuri. Scriitorul n-a fost în stare întotdeauna să-și exprime gândurile și sentimentele într-o formă cursivă și clară, cu toate că, pe lîngă cultura sa literară, nu i-a lipsit nici harul poetic. Prin ce se explică atunci carențele creației sale? Sursa lor trebuie căutată în lipsa unei tradiții poetice culte, în gradul de dezvoltare a limbii – dură, neșlefuită, dar, mai ales, neomogenă și pestriță.

Astfel, în lucrările tălmăcite și originale ale lui Cantacuzino persistă particularități fonetice muntenești, peste care s-au suprapus cu timpul și pregnante trăsături ale graiului moldovenesc, din care cauză unii cercetători, care nu i-au bănuțit identitatea, l-au crezut originar din Moldova (Ciorănescu 1937: 661). Apoi în vocabularul scriitorului, care a trăit într-o epocă de tranziție, se remarcă numeroase arhaisme livrești și populare: „verice” (orice), „pravilă” (lege), „iubeț” (drăgăstos), „a vie” (a trăi), „a glogoli” (a vorbi), „jadnă” (dorință) ș.a., la care se adaugă proaspete împrumuturi lexicale: „amozat”, „fum” (îngîmfare), precum și termeni literari, cum sunt: „eleghie”, „metaforuri” și însăși „poezie”, cuvînt care pare să fi fost introdus pentru întâia oară de dînsul (Ivănescu 1953: 231-232). În sfîrșit, pentru a-și îmbogăți mijloacele de expresie, Cantacuzino s-a încumetat să recurgă la inovații lexicale, curioase desigur, dar care merită totuși a fi menționate: „stihurghie” (versificație), „a făța” (a cizela), „a iconi” (a imagina), „nevediri” (lucruri nevăzute) ș.a. (*ibidem*).

Cantacuzino era conștient de nedeșăvîrșirea instrumentului lingvistic ce-i stătea la dispoziție, de lipsa tradiției literare necesare. Adresîndu-se mitropolitului Gavriil Bănulescu, în prefața traducerii romanului lui Florian „Numa Pompiliu”, I. Cantacuzino mărturisește că și-a înfăptuit tălmăcirea „după putința mea, în limba mea, și mai ales după nebogata noastră ajutorință”, deoarece nici unul din acei care se străduiește pe tărîmul scrisului „nu găsește mulți alți mai vechi ostenitori ce ar înlesni lui drumul la asemenea trude” (Ivănescu *et alii* 1959: 137). Asupra aceleiași chestiuni a limbii literare, ca și a literaturii în general, revine el și în poezia

.....
 „Răsuflare” (cuvînt ce vrea să însemne destăinuire), cu care își încheie semnificativ volumul.

Simțul frumosului, înclinația spre cîntare, afirmă aici Cantacuzino, sînt proprii tuturor popoarelor, chiar și celor necivilizate. Dar cel mai înalt grad de dezvoltare poezia o atinge la „noroadе pricepute”, adică dezvoltate, căci numai acestea au ajuns de și-au „fățat” (șlefuit) „chibzuirea” (rațiunea) în așa fel ca să fie în stare de a da cîmp liber imaginației artistice:

Ver ce neam, ce-n lume vie,
 Are-ndemn la stihurghie,
 Și sălbatec încă cîntă,
 Firea însă lui cuvîntă.
 Iar noroadе pricepute
 Au fățat cu multe cute
 Chibzuirea lor cea-naltă,
 Dînd poeziii drum de saltă,
 Pisti munți, pîntre flori,
 Pisti ape, pîntre nori;
 Au întrupat nentrupări,
 Au iconit nevediri.
 Firea și cu meșteșugire,
 Ei au făcut o clătire (*Poezia moldovenească ... 1977: 117-118*).

Din motive independente de voința oricui, susține poetul, „limba noastră” scrisă a rămas în urmă cu dezvoltarea sa, de unde se iscă și greutatea de nebiruit pentru mîntuitorii de condei. Speranța nu trebuie, însă, lăsată, căci mai curînd sau mai tîrziu, prin străduințele necurmăte ale scriitorilor, va veni și perfecțiunea dorită:

Limba noastră prea puțină,
 Nu-i a nimănu proastă vină,
 Căci însoață rău cuvîntul
 În pîrlejul ce dă gîndul.
 Mai cu vreme, și cine știe
 Prisosire poate să vie.
 Că scriitorii împodobesc
 Limba, patria-și slăvesc.
 Fie aceasta acuș cercare
 Mustră altor spre-ndemnare (*ibidem*).

Ultimele două versuri ale „Răsuflării” merită să fie reținute în special, căci exprimă opinia scriitorului despre propria sa creație, pe care el o consideră, lucid și modest, doar o pildă menită a sluji de îndemn altora. Pornind anume de la considerentul acesta, Cantacuzino a tins să abordeze diferite motive și să încerce specii literare noi. Dar, din păcate, precum s-a observat cu multă justete, „ne găsim în fața unui poet a cărui măiestrie artistică nu era încă la înălțimea idealurilor sale” (Ivănescu 1953: 223).

De aici nu trebuie să tragem concluzia că eforturile sale literare au trecut cu totul fără efect. Traducerile sale, deși mai puțin răspândite decât cele ale lui Beldiman, au fost citite, contribuind, astfel, la propagarea beletristicii, la formarea gustului pentru lectură. Altă soartă a avut-o volumul său tipărit, care a rămas necunoscut generațiilor posterioare. Cu toate acestea, interesul istoric, pe care îl prezintă culegerea de „Poezie noo”, este de netăgăduit. Ea întregeste tabloul dezvoltării literaturii naționale din perioada înfripării ei, demonstrând clar că procesul literar din acea fază era mai bogat în manifestări decât s-a știut pînă acum (*ibidem*).

Bibliografie

- Alexianu, Al., *Cîteva date privitoare la viața și opera fostului mare spătar Ioan Cantacuzino*, în *Glaspul bisericii*, 1967, nr. 5-6, p. 612.
- Angheliescu, M., *Preromantismul românesc (pînă la 1840)*, București, 1971.
- Bălcescu, N., *Spătariul Ioan Cantacuzino*, în *Opere alese*, vol. I. București, 1960.
- Bibliografia românească veche*, t. III. București, 1912-1936.
- Călinescu, G., *Material documentar*, în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, 1960, nr. 4, p. 719.
- Ciorănescu, Al., *O veche traducere de J.J. Rousseau*, în *Revista fundațiilor*, 1937, nr. 6, p. 661.
- Cornea, P., *Originile romantismului românesc*, București, 1972.
- Dușu, Al., *Contribuții documentare la tratatul de „Istoria literaturii române”*, în *Steaua*, 1965, nr. 9, p. 121.
- Dușu, Al., *Coordonate ale culturii românești în sec. XVIII*, București, 1968.
- Ivașcu, G., *Istoria literaturii române*, vol. I. București, 1969.
- Ivănescu, G.; Ursu, N.A., *Un scriitor muntean de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea: Ioan Cantacuzino*, în *Studii și cercetări științifice*, filiala Iași a Academiei R.P.R. Filologie, 1959, fasc. 1-2, p. 138.
- Ivănescu, Gh., *Un poet român necunoscut din a doua jumătate a secolului XVIII*, în *Iașul nou*, 1953, nr. 3-4, p. 220.
- Poezia moldovenească modernă la începuturile ei (1770-1840)*, îngrijirea textului, studiu introductiv, schițe, note și comentarii de Efim Levit, Chișinău, 1977.
- Verzea, I., *Alexander Pope în literatura română*, în *Studii de literatură universală și comparată*, București, 1970.
- Высочайшие рескрипты, данные императрицею Екатериной II, на имя екатеринославских гражданских губернаторов, – „Записки Одесского общества истории и древностей”, т. 2 и 3, Одесса, 1850.
- Гавриил, А. Х. и Т., *Хронологико-историческое описание церквей епархии херсонской и таврической*, în *Записки Одесского общества истории и древностей*, т. 2, отд. I. Одесса, 1848.
- Сиповский, В. В., *Из истории русского романа и повести* (Материалы по библиографии, истории и теории русского романа), ч. I, XVIII век, Санкт-Петербург, 1903.
- Храпченко, М., *О прогрессе в литературе и искусстве*, I, în *Вопросы литературы*, 1970, №. 5, с. 135.

Recuperări

Ilarion Matcovschi
(17.11.1935, Glinjeni, Rezina –
15.02.2000, Bălți)

Studii: Institutul Pedagogic de Stat din Bălți, Facultatea de Filologie, specialitatea *Limba și literatura română* (1959). Doctor în științe filologice (1990). Lector superior universitar, conferențiar universitar la Catedra de limba și literatura română (1960-2000), profesor universitar (1995). Șef la Catedra de limba și literatura română (1966-1968; 1984-2000). Distincții: insigna „Eminent al Învățământului Public al RSS Moldovenești”.

***Morfemizarea pronomelor reflexive
în cadrul unor verbe pronominale¹***

În procesul dezvoltării istorice a limbii, fenomenele lingvistice, aflându-se într-o ambianță indisolubilă, evoluează cantitativ și calitativ. Astfel, construcțiile sintactice, relativ libere la origine, se sudează, cu timpul, în îmbinări stabile de cuvinte și exprimă o singură noțiune, se transformă în unități și forme gramaticale analitice. Unitățile lexicale autonome, la rîndul lor, treptat, își schimbă înțelesul semantic sau îl pierd completamente și devin indici pur formali (instrumente gramaticale), aliniindu-se, în acest mod, arsenalul limbii cu mijloace gramaticale noi. Unele unități lexicale însă, pierzându-și totalmente autonomia semantică, trec prin faza gramaticalizării și, atașate la corpul unităților lexicale independente, devin părți componente ale cuvintelor, adică joacă rol de morfeme.

Din acest unghi de vedere, în prezentul articol, venim să punem în discuție fenomenul morfemizării pronomelor reflexive neaccentuate la acuzativ (*mă, te, se, ne, vă, se*) în componența unor verbe pronominale românești, fenomen rămas aproape neatacat în lingvistica noastră până acum².

În limbile romanice însă, aceste pronume contactează tot mai intens cu verbele tranzitive și, prin urmare, rolul lor evoluează începînd să comunice verbelor nuanțe și funcții lexico-gramaticale diverse. Astfel, în limba română (atît în cea veche, cît și în cea contemporană), pronumele reflexive, vorbind în mod imperial, exprimă relațiile dintre subiect, acțiunea verbală și eventualul ei obiect, adică demonstrează că rezultatul acțiunii nu se extinde, ca de obicei, asupra unui obiect din exterior, ci se concentrează. Aproape fără rezerve, în sfera subiectului însuși: *Atunci, bucuria albinelor! se lasă jos cu toatele și se adună în pălăria lui Arap-Alb.* (I. Creangă)

¹Text reprodus după: *Материалы итоговой научной конференции преподавательского состава института за 1967 г.*, Кишинев, 1968, стр. 135-139.

²O încercare de debut în această problemă o facem noi. Vezi (Malcovschi 1967: 79). Vezi, de asemenea, pentru alte limbi (Реферовская 1961: 45-60; Янко-Триницкая 1956: 6-11).

.....
 Pronumele reflexive, în ansamblu cu verbele polisemantice, de la un context la altul, realizează valori diferite: obiectivă, eventivă, dinamică, pasivă, reciprocă, impersonală³. În același timp, ele servesc ca marcă morfologică a intransitivității verbelor, creînd opoziția tranzitiv/intranzitiv pentru același verb⁴: *Da feciorii tăi, codrule, se trezesc și se ridică la luptă ...* (I. C. Ciobanu)

Așa, verbul *a se face*, însoțit de un nume cu funcție predicativă, pe lângă un subiect animat, are valoare reflexivă propriu-zisă sau obiectivă. În așa cazuri, pronumele reflexiv, din punct de vedere sintactic, e relativ liber și are funcție de complement direct, indicînd obiectul asupra căruia se reflectă acțiunea verbului tranzitiv *a face*. Înțelesul semantic al verbului *a face* e cel propriu: *Nică, fratele, c-un picior în brîu și cu mâna în ghips, se făcea acasă mai bolnav decît era.* (I. C. Ciobanu) Cînd acțiunea e suferită de un subiect, de obicei inanimat, *a se face* are valoare pasivă și constituie un sinonim al diatezei pasive, construite cu *a fi*: *La sovietul sățesc, se făceau listele averii fără stăpîn.* (Al. Lipcan)

Pronumele reflexiv îi poate atribui verbului *a face* o valoare personală nedefinită: *Și cînd s-a pus (lupul) pe chersin, nu știu cum s-a făcut că ori chersinul a crăpat, ori cumătrul a strănutat.* (I. Creangă)

Alteori, pronumele reflexiv îi semnaleză verbului *a face* un sens intranzitiv și în acest caz îi atacă înțelesul semantic propriu. Așa, *a se face* cu un nume predicativ, avînd un subiect animat sau inanimat, se apropie semantic de verbul *a deveni* și joacă rolul unui copulativ: *Ascultîndu-mă, poetul se făcu galben ca ceara.* (C. Negruzzi)

În limbajul popular și la cronicarii noștri, *a se face* e atestat cu sensul verbelor „a rodi”, „a crește”: *... era mare foamete, că fusese țara toată bejănită și nu putusă oamenii ara și nu să făcusă pîne.* (I. Neculce)

Verbele monosemantice, avînd un sens destul de concret, întrebunțate cu pronumele reflexive, își conservează aproape întotdeauna înțelesul propriu. De aceea, variantele reflexive ale verbelor *a îmbrăca* – *a se îmbrăca*, *a spăla* – *a se spăla*, *a auzi* – *a se auzi*, *a întreba* – *a se întreba* ș.a. constituie numai niște forme gramaticale ale aceluiași cuvinte, ce arată că acțiunea se reflectă asupra subiectului însuși sau apar ca sinonime gramaticale ale diatezei pasive, și nu pot fi considerate cuvinte noi:

Mama spală copilul.

Copilul se spală (singur pe sine).

Fruitele se spală (sînt spălate de către cineva) *cu apă rece.*

Modificarea formei gramaticale a verbelor tranzitive polisemantice însă tangentează adesea și înțelesul lor semantic.

Prima inițiere a schimbării înțelesului acestor verbe intervine în cadrul categoriei tranzitivității, cînd prin intermediul pronumelor reflexive se creează perechile verbale opozabile (tranzitiv/intranzitiv). Tranzitivitatea orientează acțiunea verbală asupra subiectului sau asupra unui obiect și de aceea e deja o premisă de modificare

³Vezi (*Curs de limbă literară...* 1956: 390-393; Graur 1938: 42-86).

⁴Vezi (Амбросимова 1967: 3-5).

.....
 semantică (fie cât de mică) a sensului verbului. În limba română, tranzitivitatea, realizându-se obișnuit la nivel lexical, un rol decisiv la exprimarea morfologică a ei îl joacă pronumele reflexive, care dirijează aceste verbe pe calea diferențierii semantice de la formele de bază.

Privite din acest punct de vedere, perechile verbale reflexive intransitive *a se arunca*, *a se lăsa*, *a se da*, *a se trezi* diferă semantic, credem, într-o oarecare măsură, de formele tranzitive nereflexive *a arunca*, *a lăsa*, *a da*, *a trezi*. Pe lângă unele verbe, pronumele reflexive, treptat, se desemantizează (adică nu mai indică reflectarea acțiunii) și devin elemente componente (morfeme ale cuvintelor noi). Aceste verbe sînt niște reflexive false: realitatea lingvistică cere să le numim pronominale, fiindcă au ca element component (derivativ) un pronume⁵. O dovadă incontestabilă că aceste verbe posedă în componența lor un pronume reflexiv morfemizat e faptul că omiterea pronumelui denaturează înțelesul semantic al verbului. Astfel, reducerea pronumelui din componența verbelor de tipul *a se afla* „a fi, a se găsi”, *a se cruci* „a se mira”, *a se uita* „a privi”, *a se plînge* „a se jeli, a reclama” ș.a., evident, ne pune în fața faptului schimbării de sens al acestor cuvinte. O serie de verbe, azi, nici nu pot fi concepute la forma nepronominale: *a se codi* (a codi?), *a se fasoli* (a fasoli?), *a se căciuli* (a căciuli?), *a se iți* (a iți?), *a se ivi* (a ivi?), *a se încumeta* (a încumeta?) ș.a. verbele de tipul acesta sînt pronominale tantum.

Valoarea polifuncțională a pronumelor reflexive în limba română (cuvinte independente, instrumente gramaticale, morfeme) necesită o analiză minuțioasă, ce poate fi realizată în mod obiectiv din punctul de vedere al realității lingvistice numai în cadrul contextului. Pentru a determina funcția morfematică a pronumelor reflexive din componența verbelor pronominale e convenabil de apelat la metoda substituției, înlocuind verbele pronominale, ce pretind că posedă un alt înțeles (adică sînt cuvinte autonome) decît variantele lor nepronominale cu verbe sau locuțiuni verbale sinonimice:

a se afla „a fi, a se găsi”, dar *a afla* „a înștiința”;

a se plînge „a reclama, a se jeli”, dar *a plînge* „a lăcrima”;

a se uita „a privi”, dar *a uita* „a pierde din memorie, a nu ține minte”;

a se face „a deveni”, dar *a face* „a confecționa, a construi”;

a se duce „a pleca”, dar *a duce* „a transporta, a purta” etc.

Argumentînd cele spuse mai sus, aducem o serie de exemple spicuite din literatura veche, clasică și contemporană, exemple în cadrul cărora verbele pronominale constituie niște cuvinte noi, „derivate” cu ajutorul pronumelui reflexiv la acuzativ:

1. *a se plînge* „a se jeli”:

De ce viindu în scaunul domniei, Duca-Vodă, în Ieși, le era tuturor cu bine ... cât nu se plîngea nime nici de o strîmbătate. (I. Neculce)

⁵Pentru alte limbi, specialiștii au acceptat de mult termenul „pronominal” pentru verbele de acest tip. Vezi (Referovskaia1961: 45-60; Ianko-Trinițkaia 1956: 6-11).

Doi frați Călini, ciunțiți de vii,
Se zvîrcolesc în sînge,
Niciunul însă, dragi copii,
Niciunul nu **se plînge**. (V. Alecsandri)

2. a se afla „a fi, a se găsi”:

Și copiilor le place să alerge printre nămeți: își închipuie că **se află** într-o cetate albă. (I. C. Ciobanu)

3. a se face „a deveni”:

Scaunele, talgerele, tacîmurile mesei **se făceau** arme în mâna lor... (C. Negruzzi)

4. a se lua „a porni”:

Cucoșul, supărat de asta, nu se lasă, ci **se ia** după trăsură. (I. Creangă)

5. a se duce „a merge”:

... du-te la tată-tău și cere să-ți deie calul, armele și hainele cu care a fost el mire și atunci **ai să te poți duce** unde n-au putut merge frații tăi. (I. Creangă)

6. a se trage „a proveni”:

Cea mai strălucită dovadă a acestui popor, de unde **se trage**, este limba lui, care este adevărată latină. (M. Costin)

7. a se uita „a privi”:

Se uită vulturul și vede înadins

Paingul lîngă el cum mreaja a întins. (Al. Donici)

8. a se uni „a accepta”:

– Dacă **te-ai uni** și **s-ar uni** și fecioru-tău, te aștept mîine seara la mine cu răspunsul. (Al. Lipcan)

9. a se arăta „a deveni”:

Fiul craiului atunci încalecă și calul, scuturîndu-se, mai **arătase** odată tînăr, cum îi plăcea craiului. (I. Creangă)

10. a se lăsa „a coborî”:

În pădure, **se lăsa** răcoarea... (I. C. Ciobanu)

În consecință, menționăm că, în limba română, pronumele reflexive la acuzativ realizează funcții multiple. Întrebunțate cu sens propriu, ele însoțesc formele active ale verbului și exprimă reflectarea acțiunii în sfera subiectului (*a se spăla*).

Alteori, pronumele reflexive se transformă în instrumente gramaticale și construiesc diateza pasivă a verbelor (*finul se cosește*).

Însoțind un verb tranzitiv, aceste pronume servesc de marcă morfologică a intransitivității verbelor și creează perechi opozabile (*a porni/a se porni*).

În sfîrșit, atașate verbelor polisemantice, acestea își pierd autonomia semantică și se morfemizează, devenind elemente componente ale cuvintelor noi (*a se uita, a se afla, a se plînge* ș.a.).

Bibliografie

- Curs de limbă literară moldovenească contemporană, vol. I, Chișinău, 1956, p. 390-393.
Graur, Al., *Les verbes „réfléchis” en roumain*, în *Bulletin linguistique* publié par Al. Rossetti, VI, București, 1938, p. 42-86.

-
- Matcovschi, I., *Rolul morfematic al pronumelor reflexive din componența unor verbe pronominale*, în *Материалы V-ой конференции молодых ученых Молдавии*, Кишинев, 1967, p. 79.
- Реферовская, Е., *От грамматической формы к новому слову*, în *Учетные записки ЛГУ*, № 299, серия Фил. Наук, вып. 59, Романская филология, 1961, p. 45-60.
- Янко-Триницкая, Н., *Возвратные глаголы в современном русском языке* (автореферат диссертации, представленной на соискание ученой степени доктора фил. наук), Москва, 1956, p. 6-11.
- Амбросимова, Т., *О категории глагольной переходности в романских языках*, în *Проблемы диахронии в изучении романских языков* (тезисы докладов), Минск, 1967, p. 3-5.

Texte literare

- Alecsandri, V., *Opere*, București, Editura Academiei Române, 1965.
- Ciobanu, I. C., *Codrii*, Chișinău, Editura Lumina, 1968.
- Ciobanu, I. C., *Podurile*, Chișinău, Editura Cartea Moldovenească, 1973.
- Creangă, I., *Opere*, București, Editura Meridiane, 1963.
- Costin, M., *Cronica polonă*, București, Editura pentru literatură, 1961.
- Donici, Al., *Opere*, Chișinău, Editura Cartea Moldovenească, 1975.
- Lipcan, Al., *Drumul cu plopi*, Chișinău, Editura de Stat a Moldovei, 1956.
- Neculce, I., *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, Editura Cartea Moldovenească, 1969.
- Negruzzi, C., *Opere alese*, Chișinău, Editura Cartea Moldovenească, 1966.

Recuperări

Valeriu Senic**(18.09.1939, Criva, Briceni –****16.10.2003, Chișinău)**

Studii: Universitatea de Stat din Chișinău, Facultatea de Istorie și Filologie, specialitatea *Limba și literatura română* (1961). Lector superior universitar la Catedra de limba și literatura română (1967-1968); doctor în filologie (1973); prodecan la Facultatea de Pedagogie (02.-09.1968); decan la Facultatea de Pedagogie (1968-1973), decan la Facultatea de Filologie (1975-1981); șef la Catedra de limba și literatura română a Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți (1976-1983); critic literar; redactor-șef la „Literatura și arta” (1984-1986); deputat în Parlamentul Republicii Moldova.

„Ba să vezi ... posteritatea este încă și mai dreaptă”¹

De atunci, de când s-a înălțat în veșnica sa Nemoarte, i-am dovedit cu prisosință că avea tot temeiul să ne ironizeze cu această mult prea amară și sardonică zicere. (Incisiva replică aparținând, concomitent, unui umanist statornic – romanticul făurar de suflete nobile, care a știut să ne iubească – pe cei de ieri, de azi, de mâine) I-am dovedit-o prin incomprehensiunea noastră, prin glosarea ușuratică a Verbului de pro-roc, prin lașitatea „selecțiilor” ce răsfoiau cu precauție de pinguin titanica-i Operă. Prin sacrilegica lipsă de răspundere și demnitate, când ne-am făcut de ocară pînă și limba noastră cea de toate zilele.

S-a întîmplat deci pînă la urmă că și doua creații eminesciene din paginile acestea comemorative ale numărului de gerar al „Nistrului” nu-și puteau afla loc între copertele volumelor ce apăruseră pînă azi la noi: „Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie” și „Doina”.

„Minisincopel” și „magnielipsele”, ce însoțeau mai ieri procesul de valorificare anevoioasă a moștenirii clasicilor noștri, erau prilejuate toate de înțelegerea eronată (sau chiar de ignorarea) a principiului istorismului, a poruncilor leniniste cu privire la asimilarea tezaurului artistic al trecutului. Asimilare INTEGRALĂ, deși CRITICĂ. Asimilare critică, dar GRIJULIE. Luminînd-o, adică, exigența noastră înțelegătoare, respectul filial, de care s-au învrednicit plenar înaintașii. Pentru ca să nu dispară din programele școlare cele vechi „Epigonii”, „Geniu pustiu”, „Dan, căpitan de plai”, „Sergentul” sau „Plugul blestemat”. „Vina” purtînd-o, bineînțeles, sintagme ca „scripturile române”, „mîinile române”, „românul venea”, „o falnică româncă”. Or, anomalia n-o îndreptățește nici faptul că și din edițiile academice au

¹Text reprodus după: Valeriu Senic, *Ba să vezi ... posteritatea este încă și mai dreaptă*, în *Nistru*, 1989, nr. 1, p. 99-102.

.....
 dispărut – la mijloc perindându-se aceeași „culpă” – fragmente din scrierile în cauză, lucrări de mare preț sau chiar cicluri întregi. (De parcă am fi pus la îndoială **românitatea** poporului nostru sau existența istorică a unei țări vecine, care, după crucialul an 1859, avea să se numească România și unde aveau să-și desfășoare activitatea clasicii originari din Moldova transpreeană. De parcă n-ar fi scris, cu bună credință, truditul nostru cronicar: „... iară nu întrebăm: „știi moldovenește?”, ce „știi românește?”, adecă **rîmlenește...**”. Și citindu-l pe Miron Costin, punem punct ... înainte de ultima conjuncție. Dar ... cei pe care „Istoria literaturii române” îi supranumește „**Marii cronicari MOLDOVENI**” și-au purtat, neatînse, prin veacuri nu numai înțelepciunea și destoinicia, ci încă răbdarea, toleranța, bonomia. Ca să ni le cultivăm și noi, în cele din urmă!)

Pentru că nici să figureze în programele școlii medii „Scrisoarea III”, capodoperă eminesciană, îndemnându-ne, peste creste de secole, spre altarul cutremurătoarei predici de înalt patriotism și nețărmurită independență sufletească, pe care ne o va rosti Mircea cel Bătrîn, domnul Valahiei, străbunei Țării Românești, răzorașă a viitoarei Moldove a lui Ștefan al nostru, cel Mare și Sfînt. (De parcă elevii ceia n-ar fi studiat un curs elementar de **istorie universală**, pasajele căruia le chema imaginația peste nouă mări și țări, dar, ferească sfîntul, să poposească pe la vecinii republicii lor!).

Pentru ca ...

Să revenim însă la cele două poezii, pe care le dezgropăm azi din poltroneria și ingratitudea noastră împietrită, nădăjduind că epoca Restructurării revoluționare va fiintui pentru totdeauna, între parametrii perfectului compus, manifestările de ignoranță și conjuncturism, în care ne complăceam, cu regret, nu chiar atît de rar.

La 17 ani Eminescu publica oda-legămînt „Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie”. Urări impetuoase, nimbate de juvenilă viziune romantică, veneau să certifice învăpăiatele declarații de manifest artistic, rămase printre schițele de laborator al începuturilor: „Românu-n trecut mare e mare-n viitor! / Și tu vrei ca poetul să fie trecător, / Pe-a țării sale țarmuri să n-aibă ce să cînte? / Dar nu-s colori destule în lume să-nvesmînte / A munților Carpatici sublime idealuri, / Ce înoată-n a lui suflet cum noată-n mare valuri ...”.

Inelul stilistic cu nuanță de simplocă al strofei ce declanșează și al celei ce vîrfuiește imperativele imnice, epifora persistînd în fiecă octavă, amplifică masiv rezonanțele crezului de angajare patriotică a rapsodului care pornea spre culmile Olimpului – coborît din stele, „purînd pe frunte” raza națiunii sale. Punctele de reper ale acestei automobilizări civice fiind gloria trecutului și măreția viitorului de neam.

Imaginea spadei fumegînd de sînge dușman nici de cum nu o alimentează învolburări ale profețiilor unei meniri cu devieri șovine pentru „poporul-împărat”. Fiindcă urmează o strofă din opt rînduri schițînd simbolul îngerului de iubire și înfrățire, a cărui candelă de pace răpune candela zeului Marte, luminează sufletul și cugetul întregii lumi. Altarul lui – în inimă de mîndră, fericită, puternică Țară – îl și privește tînărul poet.

.....
 ... „De la Nistru pîn’-la Tisa / Tot românul plînsu-mi-s-a ...”. Asonanțele plasate în rime cu un „a” accentuat, apoi și reluat, pare-se, la nesfârșit ne copleșesc prin cernit ison de alean. Pentru ca distihul final, cu rima lui dactilică și cuvîntul polisilabic ținînd locul a două-trei vocabule, să rotunjească abrupt blestemul, lăsînd, totodată, prelung ecou de sentință înverșunată, fără drept de apel: „Îndrăgi-i-ar ciorile / Și spînzurătorile”. Între aceste chenare – inflexiuni de litanie lugubră se zbate, plînge, strigă, blamează, nădăjduiește versul „Doinei” Lui. S-a făcut îngînat, pe parcursul anilor, și cu durere a bunei credințe, și cu aer de taină lipicioasă, de filistină aluzie răuvoitoare. S-a probat de loc grăitor, a identifica „neagra străinătate” doar cu „muscalii de-a călare”. Deși, chiar fără aprofundări în subtext sau în macrosistemul creației eminesciene, ne dăm seama că protestul vehement al autorului e îndreptat, mai întîi, contra cosmopolitismului celor potențați, contra nihilismului național în genere, contra oricărei politici de subjugare a altor neamuri, de năruire a entităților. Ne-o sugerează, bunăoară, și frecventul pe atunci motiv al drumului de fier-metaforă a aservirii necumpănite-a țării-capitalului de aiurea. (Să ne amintim și de cîntecul satiric al lui B. P. Hasdeu „Drumul de fier”: „Nu-i destul c-avem ciocoi, / Ne mai trebui lanțuri noi: / Să tot curgă ca șiroi / Cîrduri de STRĂINI la noi”). Într-un articol din „Curierul de Iași”, Eminescu se revolta împotriva dărilor mari „așezate pentru plata unor drumuri de fier, pe care n-avem ce căra”, pentru a preciza categoric altă dată – în spirit junimist – că „primirea formelor de cultură ale STRĂINĂȚII, fără bazele economice și cuprinsul echivalent, se soldează cu mizeria claselor muncitoare”.

În eseul „Bălcescu și urmașii lui” se întrebă alarmat: „Oare neamul românesc, cu toată trăinicia rădăcinilor, are viitor, cînd trunchiul e rupt de întreg trecutul nostru și răsădit în mod meșteșugit în stratul unei dezvoltări CU TOTUL STRĂINE, precum este pentru noi cea FRANȚUZEASCĂ?”. Pentru ca în „Timpul” din 1882 să revină asupra problemei: „... toate formele exterioare ale unii civilizații STRĂINE s-au introdus la noi: scumpe, sterpe, ultra liberale, neavînd alt efect decît favorizarea STRĂINILOR în toate afacerile lor din România”.

Că mesajul „Doinei” nu e o declanșare expres „antimoscălească” ne-o sugerează, probabil, și invocția lui Ștefan cel Mare, domn a cărui perspicacitate politică și frămînt neistovit pentru volnicia moșiei îl apropie anume de Moscova și despre care silitorul Gheorghe Asachi avea să scrie: „... cu simțămînt mărinimos se mîngîia, crezînd că prosfora răscumpără mîntuirea Patriei”, iar la îndemnurile de a-și încălca obligațiunile prevăzute de tratatul încheiat „Ștefan statornic au refuzat aceasta pînă la moartea sa”.

Întors de la Iași, unde participase la festivitățile prilejuite de inaugurarea statuii nemuritorului voievod al Moldovei, „eroul cel mai sublim al națiunii” (și unde citise, acasă la Iacob Negruți, „Doina” sa), redactorul „Timpului” îi stigmatizează furtunos pe capii „regimului roșu”, care „s-au adunat împrejurul bronzului ce reprezintă nu spre-al gloriifica pe EL, ci spre a lustrui nulitățile lor sub razele numelui său”. Rînduri incandescente de rugă tulburătoare și verdict incinerant îi pironesc la stîlpul infamiei

.....
 pe cei considerați de autor canalii înstrăinate de memoria istorică a poporului, de conștiința lui națională, de sentimentul adevăratului patriotism: „Și tu, Doamne Ștefane, stăteai mut și rece asupra acestei adunări ... și n-ai izbit cu ghioaga Ta răpuitoare de eroi în capetele acestor reptile, acestor agenți provocatori ai STRĂINĂTĂȚII..

Tu, care de patruzeci de ori, în patruzeci de bătălii, te-ai aruncat în rîndul întîi al oștirii ..., ascultîi oameni pentru care patria și naționalitatea sînt o marfă pe care o preocupesc?

Tu, ... s-ascultîi pe acești oameni incapabili de adevăr și de dreptate, pe acești traficanți de credință și de simțuri ...?” (18 iunie 1883).

Versuri ca „Tot românul plînsu-mi-s-a!”, „Vai de biet român săracul ...”, „Codru – frate cu românul” dau glas durerii plugărimii muncitoare, „cea din urmă, unica clasă pozitivă a României”, căruia poetul îi opunea în permanență stîrpirurile „ce stăpînesc această țară”, neagră masă „de GRECOTEI ignoranți, această plebe FRANȚUZITĂ, aceste lepădături ale pămîntului, această lepră a lumii și culmea a tot ce e mai rău, mai minciunos și mai laș pe fața întregului univers”, declarînd implacabil ca mai marii vieții și servii lor smeriți „nu sînt și nu pot fi” reprezentanții națiunii (articolul „Dorobanții”).

Vasăzică, specia doinei de alean și răzbunare a fost aleasă de poet, în primul rînd, pentru a face portavoce acelor umiliți împotriva stăpînilor abuzivi care scosese țara la mezat, interesul lor mercantil înghițind hulpav sentimentul de mîndrie pentru gloria trecutului, cel de alarmă apăsătoare pentru prezentul ei ticăloșit.

Dar abecedarul științei literare preconizează o deschidere a oricărui sistem ideatic-estetic microierarhic – a cutărei sau cutărei opere la care îngăduim – spre microsistemul scriitorului, spre universul lui artistic în multitudinea aspectelor acestuia, cu întreaga moștenire spirituală pe care ne-a lăsat-o. Iar principiul istorismului presupune o împletire a analizei sincronice cu cea diacronică. Or, din acest unghi de vedere, e oportună la disocierile „Doinei”, și trecerea în revistă, cel puțin a următoarelor secvențe de eminesciană. Noime elocvente licăresc în preocupările slavistice ale poetului (printre ele și excelența traducere din germană a unui manual clasic de limbă slavonă veche), întrucît „noi, de n-am înțelege rolul limbii slavice, am cădea în erori” și „parcă n-am trăi cu vecinii sute de ani și n-o să mai trăim; parcă se face gaură în ceriu, dacă am primit noi cîte ceva de la ei și ei de la noi”.

Petru I era pentru Eminescu, la 1877, „urieșul care preface un infinit de stepe într-un imperiu mare, într-o putere europeană ..., omul care **insuflă tuturor iubirea pentru viitorul Rosiei**”.

Îl considera pe N. V. Gogol „renumit autor rusesc”, fiindcă „și-a înrădăcinat în minte viața reală” a poporului său. În sfîrșit, mărturisind că-și găsisse un mare tovarăș în minunata creație a lui A. S. Pușkin, putea să declare entuziasmat: „Sînt copleșit de versurile lui, izvor de apa vie, de nobilă visare”. Dacă n-a scris anume aceste cuvinte, sensul și patosul lor trebuia să-i aparțină, de bună seamă.

.....
 Însă tot a poetului nostru e și confesiunea: „De-aș trăi în Rusia și poporul, într-un moment generos, ar închide tiranii spre a-i decapita, de n-ar găsi carnefice, m-aș oferi eu”. Neîndoelnic, vasăzică: artistul, filosoful, publicistul, cetățeanul Eminescu nu confunda o țară prietenă cu despotismul înscăunat acolo și cu proiectele de expansiune ale țarismului – fenomen odios pentru întreaga lume civilizată a veacului XIX. Precum e cert că 1812, 1828-1829 sau 1877-1878 au fost ani glorificați de clasicii noștri nu pentru politica de rusificare ce aveau s-o desfășoare, să zicem, în Basarabia satrapii din metropolă, ci fiindcă pentru $\frac{9}{10}$ din noroadele creștine, înrobite de osmanlii, Rusia era, vorba lui F. Engels, „singurul lor reazem, echilibrarea lor, mîntuirea și ocrotirea lor firească”.

Nicolae Iorga, bunăoară, se vedea nevoit să constate la modul obiectivist că în timpul războaielor ruso-turce din anii 1768-1812 Moldova a trăit aproape jumătate din viața sa sub stăpînirea Divanurilor conduse și controlate de comandanții ruși și, deci, a făcut atunci parte, timp de vreo două decenii, dintr-un stat „a cărui organizație politică și orientare culturală, ale cărui forme materiale și spirituale erau europene”. (De aici și aceste rînduri ale unui Gheorghe Asachi sau Alexandru Hajdeu, înstelate de sentimentul pios al recunoștinței fără de prihană, al dragostei fraterne: „Pre auguștii protectori / Tot harul ș-acel bine / Ce de la ei ne vine / Revarsă-l înmiit” ori: „... и глушь степей и рабства крови / исчезли здесь под русскою державой”). De aici însă și avalanșa de interogații tumultoase ce detună, să zicem, în poezia lui V. Alecsandri „La Sevastopol”: „Cînd răsări-va-n ceruri frumoasa, blînda zi / Ci din orbire cruntă pe regi îi va trezi? / Ș-a răspîndi în lume simțiri mîntuitoare, / Dreptatea, libertatea, frăția-ntre popoare?..”).

Toma Nour, protagonistul romanului de tinerețe al lui Eminescu pleda pentru egalitate și bună înțelegere între neamuri, considerîndu-le „nuanțe prismatice ale omenirii” și proclamînd cu ardoare: „Faceți ca toate aceste colori să fie egal de strălucite, egal de poleite, egal de favorizate de lumina ce le formează...”. Condamnînd cu durere și ură atrocitățile honvezilor, puse la cale de magnații maghiari, el, „natură catilinară”, susținea concomitent: poporul ungar era „bun și blînd, cum sînt toate popoarele pînă-n marginile unde nu le-au amețit”. Eroul romantic din „Geniu pustiu” avea să edicteze înfocat: „... desființați rezelul și nu chemați cetele popoarelor!”.

Umanismul și internaționalismul vor rămîne o convingere a scriitorului pe parcursul întregii sale vieți. Citim, de exemplu, într-un articol de mai tîrziu: „Ceea ce-i neadevărat nu devine adevărat prin împrejurarea că-i național; ceea ce-i injust nu devine just prin aceea că-i național; ceea ce-i urît nu devine frumos prin aceea că-i național”. E drept, că vom atesta în unele lucrări și note xenofobe. Le aflăm – mai stridente, poate, ca oriunde – și în „Doina”. Sînt izbucniri dramatice de moment, cînd, într-o ipostază de clocotindă mînie malițioasă, confunda „pătura superpusă” cu elementele alogene, descoperindu-le, uneori, numai și numai în rîndurile partidului liberal. Să nu le ocolim cu ipocrizie, descumpănirile acestea, nici să le mursecăm poficios, însoțindu-le cu grimasa echivocurilor hrănite de obtuzitate lîncezitoare. Nu

.....
 ne-ar ierta-o nici scriitorul, nici omul Eminescu. Ci să probăm a înțelege asemenea răbufniri incidentale. Fără a le justifica, evident. Să cercăm însă a le conjuga, totodată, cu dominantele macrosistemului artistic, apropiindu-ne astfel de un cosmos poetic, în care au tălăzuit drame, tragedii, derute și despletiri subiectiviste, dar lumină blîndă și înavușitoare – cu mult mai multă. Să ne-o apropiem deci galaxia aceasta, evitînd lustrul de crestomație, însă și fără a uita o zisă a ilustrului Pușkin referindu-se la confratele său Bayron și vizînd „gloata” dintotdeauna: să nu ne facem iluzii; chipurile, uite, geniul poate fi și mai neputincios, păcătos – exact ca noi: să nu mințim, inducîndu-i în eroare și pe alții; da, el poate arăta, cîteodată, și mic, și plin de păcate-numai nu ca noi; cu totul altfel!

Fără a uita, bineînțeles, și rechizitoriul eminescian țintind într-o eventuală ispită a unui burtă-verde oarecare de a-și măsura micimea de cuget și faptă cu rătăcirile colosului unei spiritualități colective: „... Dar afară de acestea, vor căta vieții tale / Să-i găsească pete multe, răutăți și mici scandale- / Astea toate te apropie de dînșii. Nu lumina / Ce în lume-ai revărsat-o, ci păcatele și vina, / Oboseala, slăbiciunea, toate relele ce sînt / Într-un mod fatal legate de o palmă de pămînt, / Toate micile mizerii unui suflet chinuit / Mult mai mult îi vor atrage decît tot ce ai gîndit”.

... Citim azi, în paginile „Nistrului”, poeziile eminesciene într-un fel inedite pentru noi. Le recitim cu gîndul de a reveni temeinic și la primul volum pe care-l îngrijise acum mulți ani, cu devoțiune și competență Ramil Portnoi. (Pentru că l-am citit și pe acela doar pe din afară) Cu gîndul să revenim – însetați de profunzimi – și la cele patru volume de mai tîrziu. Spre a ajunge și la cele noi, care le vor urma. În numele memoriei – cu adevărat vii – a întotdeauna luminîndului Luceafăr. În numele crezului unei datorii de cititori cu adevărat inteligenți. Nu cei care ne-am pretins pînă mai ieri. Ci care trebuie SĂ FIM. Deoarece ctitorul cel mai distins al verbului nostru poetic a detestat – cu încrîncenare sfîntă de adversar neclintit al întunericii – spoiala, veleitățile, sulițele cele retorice, măștile cele rîzînde, evlavia cea de vulpe. Deoarece „rămîne stîncă, deși trece valul ...”. Deoarece venim la Ziua Eminescu, venim către centenarul înălțării lui în țării, venim cu porniri de căință curată, de statornică voință – să fim ALȚII. Cei pe care ne-a vrut și ne-a blogoslovit El SĂ FIM.

Recuperări

Zinaida Tăriță
(07.09.1952, Cobani, Glodeni –
11.12.2013, Bălți)

Studii: Institutul Pedagogic de Stat din Bălți, Facultatea de Filologie, specialitatea *Limba și literatura română* (1975). Angajată a Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți din 1975: asistent universitar, lector superior universitar, conferențiar universitar la Catedra de limba română. Publicații: 2 manuale pentru instituțiile de învățământ superior (coautor); 4 manuale pentru învățământul preuniversitar, peste 55 de ghiduri, materiale didactice, articole științifico-metodice.

Comportamentul flexionar al abrevierilor¹

Lexicul, reprezentînd aspectul cel mai intens explorat al relației dintre limbă și societate, este domeniul lingvistic ce se deosebește, în mod evident, de alte compartimente ale limbii prin marea sa capacitate de schimbare. El asigură o permanentă „primenire” a limbii, în special prin asimilarea cuvintelor noi necesare comunicării – împrumuturi din alte limbi sau creații interne.

Un loc aparte printre mijloacele actuale de formare a unităților lexicale noi îi revine abrevierii – aspect al neologiei formale (sintagmatice) care include creativitatea lexicală (Guilbert 1975: 278; Stoichițoiu-Ichim 2006: 35).

Prezența masivă a abrevierilor, frecvente în special în mass-media actuală, are „un temei obiectiv” (Guțu Romalo 2002: 44) care nu poate fi ignorat: transformările din societate (în plan social, cultural, economic, politic, științific, tehnic) favorizează asimilarea și crearea mijloacelor lingvistice adecvate noii realități.

Caracterul internațional și larga difuzare (atît prin împrumuturi, cît și prin creații interne) îi îndreptățesc pe cercetători (Stoichițoiu-Ichim 2005: 381) să includă abrevierea între efectele lingvistice ale globalizării.

Ne propunem să analizăm comportamentul flexionar al abrevierilor, datorită productivității crescînde a acestor unități lexicale și întrucît acest fenomen în plină expansiune poate fi cunoscut doar printr-o abordare complexă: structurală, normativă și funcțională, abordare ce permite cunoașterea mai aprofundată a dinamicii lexicale.

În literatura de specialitate e consemnat faptul că anumite tipuri de abrevieri, încadrîndu-se în sistemul lexical și în cel gramatical, se comportă ca niște cuvinte obișnuite (Dumitrescu 1987: 17; Seche 1977: 13; Carabulea 1983: 518), însă eterogenitatea abrevierilor, în raport cu natura lor structural-semantică, prezintă numeroase inadvertențe flexionare.

Caracterul eterogen al abrevierilor sub aspectul mecanismului lor de constituire – trunchiere, apocopă, compunere (din litere inițiale, din litere nesuccesive sau din

¹Text din Arhiva Catedrei.

.....
 fragmente de cuvinte) – impune o tratare diferențiată a comportamentului flexionar al acestor unități lexicale. La rîndul său, inventarul compuselor realizate prin abreviere, din grupuri sintactice mai mult sau mai puțin stabile, reprezintă diferite categorii: *acronime* – unități lexicale formate din silabe (sau fragmente) inițiale ale cuvintelor care compun o sintagmă (*Moldtelecom*, *salvamar*), *sigle* – abrevieri din inițialele fiecărui termen din formația sintactică de bază (*TIR* „Transport internațional rutier”, *FMI* „Fondul monetar internațional”), *compuse de tip mixt* – abrevieri care combină cele două procedee, asociind inițiale cu fragmente de cuvinte și/sau cuvinte întregi (*TAROM* „Transporturile aeriene române”, *SANEPID* „Serviciul Antiepidemic”).

Analiza funcționării abrevierilor în diferite registre, atât oral, cât și în scris, relevă un șir de particularități ale comportamentului morfologic și flexionar.

Unele tipuri de abrevieri, cum ar fi acronimele, compusele de tip mixt, formații-telescopice (de tipul *videofon*, *Aviasan*, *Moldtelecom*) se caracterizează printr-o anumită transparență a motivării semantice și formale, altele (siglele: *CNAA*, *NATO*, *SIDA*, *VIP* etc.) însă nu.

E de menționat și faptul că anumite abrevieri, indiferent de origine (împrumuturi, calchieri, formații românești), au pierdut legătura cu bazele lor formative și nu mai sînt simțite ca abrevieri, iar sub aspect morfologic se comportă ca unități lexicale autonome. Dicționarele, înregistrînd asemenea abrevieri, indică mărcile flexionare și indicii gramaticali de gen (*aragaz*, *aragazuri*, s.n.; *radar*, *radare*, s.n.; *var*, *vari*, s.m.; *hantru*, *hantri* s.m.; *melană* s.f.; *salvamontist*, *-ă*, *salvamontiști*, *-iste*, adj.).

Asimilarea în limba română a anumitor tipuri de abrevieri, ca, de altfel, și a altor formații neologice, este un fenomen cu numeroase aspecte contradictorii și fluctuante. Cauzele acestui proces sînt de natură obiectivă (caracterul recent al acestor unități lexicale, circulația lor limitată în registrul cult al limbii sau în cadrul unor limbaje specializate, imprecizia sau absența indicațiilor din lucrările normative) și subiectivă (graba sau neglijența în redare, comoditatea utilizatorilor).

Includerea abrevierilor în sistemul gramatical al limbii române parcurge, convențional, cîteva etape. O primă etapă a asimilării abrevierilor este încadrarea lor în anumite clase morfologice: substantive (*BERD* „Banca Europeană pentru Reconstrucții și Dezvoltare”, *sial* „înveliș extern al pămîntului, alcătuit din roci în care predomină silicații de aluminiu”), adjective (*izovit* „geam cu proprietăți izolatoare, fonice și termice, deosebite”, *tebecist* „fizic, tuberculos”), *verbe* (*SOS* „salvați sufletele noastre” – semnal convențional de salvare, *a radariza* „a detecta și a localiza un obiect cu ajutorul radarului”), adverbe (*OK* „în regulă”). Constituindu-se în clase lexico-categoriale aparte, abrevierile, la o altă etapă, se încadrează în sistemul morfologic al limbii, căpătînd categorii gramaticale de gen, număr, caz, determinare: *plafar-plafare-plafarelor*, *ozene-ozeneuri-ozeneurilor*, *ONG – ONG-ul – ONG-urilor*, *un TIR*, *pasagerii unui TIR*.

Genul abrevierilor este indicat în context prin anumite mărci flexionare: articolul nehotărît (*un VIP*, *un CD*), articolul hotărît (*CV-ul*, *CD-ul*), diverși determinanți (*UE lărgită*, *OK dubios*, *CV consistent*, *CV solid*) sau prin asociere cu genul primului substantiv din formația lexicală sursă (*alianță*, *uniune*, *serviciu*, *universi-*

.....
 tate): *UE extinsă numără 25 membri; NATO prezentă în Irak; CNN – expulzat din Bagdad; ASEM este pregătită pentru noul an de studii.*

Dintre cele trei criterii (etimologic, semantic, formal), implicate în atribuirea neologismelor a genului gramatical, în limba română cea mai mare pondere revine criteriului formal. Spre deosebire de alte limbi (franceză, rusă), unde, de obicei, genul abrevierilor se stabilește după primul element al formației-sursă, în limba română genul se stabilește după indici formali. Conform criteriului formal (care ia în considerație desinența), majoritatea abrevierilor care desemnează nume se încadrează la genul neutru (preferat, de altfel, pentru majoritatea neologismelor): *mentovit* s.n. < ment [ă] + vit [amină] „tip de băutură răcoritoare pe bază de mentă”, *expotext* s.n. < expo [ziție] text [ilă] „un tip de magazin”, *laser* s.n. < L[ight] A[mplification by] S[timulated] E[mission of] R[adiations] „amplificare a luminii prin emisie stimulată a radiației”, *BIG* s.n. < B[ăcănie], I[n]dustriale], G[ospodina] „unitate comercială de mari proporții, supermagazin”, *CD* s.n. „compact disc”, *SRL* s.n. „societate cu răspundere limitată”.

Opoziția de număr la abrevieri este marcată prin opoziție desinențială, variabilă, în funcție de genul abrevierilor, ca și la numele obișnuite. Astfel, desinențele de plural sînt: *-i* pentru masculin (*Dj-i, salvamari, vari*), *-e* pentru feminin (*ozeniste, vipe*), *-uri, -e* pentru neutru (*CV-uri, radare*).

În calitate de marcă a pluralului, la abrevierile de genul neutru prevalează desinența *-uri* (față de *-e*). Repartizarea acestor două desinențe de plural (*-e* și *-uri*) la neutrele neologice, în opinia cercetătorilor (Brîncuș 1978: 261), este determinată de tendința generală a limbii literare actuale de a evita alternanțele fonetice din radical. La abrevierile în *-uri* nu se realizează nicio alternanță, indiferent dacă finala abrevierii este vocală sau consoană (*ozene – ozeneuri, SV – SVuri, TVA-uri*), iar la cele în *-e* apare alternanța *o/oa* (*tranzistor, -oare, scribofon – scribofoane* „aparat electronic care permite scrierea prin telefon”). Desinența *-uri* prezintă, așadar, avantajul de a evita diftongarea, hiatul și de a menține cât mai apropiată de etimon structura fonetică a abrevierii – tendință a limbii culte.

Deși substantivele proprii sînt incompatibile cu sensul de plural, totuși în contexte de tipul: *Ori CEC* („Casa de Economii și Consemnațiuni” – n.n.) *redevenea ce fusese... – o casă de depozite pentru populație, cu garanția integrală a statului, dar atunci nu mai credita ANL-uri* („Agenția Națională a locuinței” – n.n.) sau *FNI-uri* („Fondul Național de Investiții” – n.n.) (22, 6-12.04.2009, p. 7) utilizarea formelor de plural a abrevierilor *ANL* și *FNI* este subordonată intențiilor stilistice.

Întrucît abrevierile sînt lipsite, prin ele însele, de flexiune, neavînd ca dat inerent un anumit tip flexionar, actualizarea acestor unități lexicale într-un context impune, din partea vorbitorului, o atitudine conștientă de marcarea a calității nominale și de adaptare a formei la constrîngerile sintactice ale contextului.

În absența particularităților flexionare inerente (a tiparului flexionar caracteristic unui cuvînt încetățenit în limbă), în operația de actualizare intervin tendințele cele mai puternice ale momentului. Astfel, tratamentul flexionar al formațiilor substantivale recente, inclusiv, al abrevierilor, după cum apreciază cercetătorii

.....
 (Pană-Dindelegan 1999: 120), relevă două tendințe contradictorii: cea de utilizare invariabilă și cea de încadrare morfologică în tiparele flexionare ale limbii române.

Urmînd prima tendință, abrevierile apar cu o formă unică de nominativ-acuzativ, fără a marca formal (prin desinențe) valorile de genitiv sau dativ pe care le exprimă: *Extinderea NATO*; *Reprezentantul OSCE în Moldova*; *Hotărîrea FMI*; *S-au adresat CEC*. Relațiile de genitiv, respectiv de dativ, sînt deductibile, în asemenea exemple, numai din trăsăturile inerente ale regentului sau din relația semantică.

Tendința de păstrare nealterată a formei abrevierilor determină apariția în limbajul publicistic a numeroase construcții de tip apozitiv, în care abrevierea-substantiv poate fi asimilată adjectivelor invariabile. În această categorie se înscriu abrevierile folosite ca epitete pentru a indica proveniența, apartenența sau profesia: *Rachetele NATO*; *Monitoarele radar*; *Vilele VIP*; *Exigență FMI*; *Emisiuni TV*; *Varianta TV a spectacolului*; *Mandat ONU*; *Bazele NATO din Turcia*; *Spune-mi Gioni sau Învățăturile fostului veteran KGB Verdicurov către nepotul său* (roman de Aureliu Busuioc).

Tendința de utilizare invariabilă a unităților lexicale poate avea ca efect creșterea ponderii mijloacelor analitice în actualizarea contextuală. Astfel, apare exprimarea analitică a cazurilor abrevierilor, marcată pentru genitiv-dativ prin articol posesiv: *Directorul pentru Moldova al BERD*; *Hotărîre a CEDO*; *Reprezentanți ai ONU*; *Emisiuni ale TVR*; *Următorul val de extindere a UE*; *Serviciul de presă al PL*.

În realizarea opoziției cazuale, abrevierile invariabile exprimă desinențial genitiv-dativul prin morfemul *lui* proclitic: *Lui J. Lo* „Jennifer Lopez” *i s-a înmînat Globul de Aur* (*Jurnal de Chișinău*, 13.02.2004, p. 19).

O altă tendință – cea de încadrare a abrevierilor în sistemul flexionar al limbii române – este semnalată și tangențial comentată de către specialiști cu referire la anumite tipuri de abrevieri (trunchieri (Carabulea 1983: 520), sigle (Stoichițoiu-Ichim 2003: 11).

Acomodarea abrevierilor la constrîngerile sintactice ale contextului și la variația flexionară de număr, caz se realizează prin intermediul „clasificatorilor flexionari” – mărci flexionare de încadrare într-o clasă lexico-gramaticală (Pană-Dindelegan 1999: 121). Prin prezența mărcilor specifice flexiunii românești se creează posibilitatea unei flexiuni abreviale de tip sintetic, cu desinențe atașate prin cratimă (*Depunere a CV-urilor*, *Lansarea CD-ului*) și unit (*ozeneul*, *ozeneurile*).

În cazul abrevierilor, flectivele (morfemele ce actualizează diverse valori ale categoriilor gramaticale specifice părților de vorbire flexibile) sînt desinențele (-uri, -i, -e), articolul hotărît (-l, -le, -lui, -i): *SRL-uri*; *Ravagiile SIDEI*; *Cu TIR-ul de la festival* (*Jurnal de Chișinău*, 16.04.2010, p. 21); *Practicile NKVD-ului sovietic* (*Timpul*, 11.02.2011, p. 2); *Acest gînd l-au exprimat și unii angajați ai SRL-ului care speră să obțină rezultate frumoase* (*Timpul*, 7.06.2009, p. 7).

Flectivul -uri, avînd capacitatea de a încadra orice bază inedită în clasa substantivului (Pană-Dindelegan 1999: 124), marchează, în același timp, numărul plural și includerea într-un anumit gen.

Caracterul relativ recent al abrevierilor și imprecizia normelor explică faptul că aceleași abrevieri pot apărea în unele contexte ca invariabile, iar în altele – ca

.....
 purtătoare ale unor mărci flexionare: *Sărăcia crește odată cu creșterea vertiginoasă a PIB-ului* (*Literatura și Arta*, 1.04.2004, p. 7); *Sporirea PIB este aparentă* (*Flux*, 2.04.2004, p. 2); *vile VIP; fiice de VIP-uri*.

Articularea abrevierilor și utilizarea flexionară este determinată și de structura fonetică a abrevierilor (Avram 1990: 63). Abrevierile terminate în consoană se articulează și se declină ca și substantivele de genul masculin-neutru: *ASEM-ul își demonstrează inteligența* (*Timpul*, 2.04.2010, p. 22); *Cei mai buni absolvenți ai ASEM-ului au fost decorați* (*Făclia*, 26.06.2010, p. 1).

Abrevierile care au la finală o vocală sînt folosite, de obicei, ca invariabile și nearticulate: *Conform statisticii CEDO* (*Timpul*, 9.04.2004, p. 15); *Președintele CIO* („Comitetul Internațional Olimpic” – n.n.) ... *va locui pe perioada JO* („Jocurile Olimpice” – n.n.) în mijlocul sportivilor (*Timpul*, 18.06.2004, p. 26); *SUA; UEFA*.

În limba vorbită și în presă unele dintre aceste abrevieri apar declinate și articulate enclitic: *Ideea federalizării firavului stat moldovenesc, clocită în bucătăriile politice neoimperiale rusești, dar plasată sub umbrela OSCE-ului, poate duce la dispariția Republicii Moldova ca stat* (*Timpul*, 11.06. 2004, p. 10); *Totuși, Prutule, e bine, /Totuși vremile-s frumoase: /Pe un mal NATO-ul vine, /Pe-altul a venit Tănase* (*Timpul*, 25.06. 2004, p. 6); *Guvernul examinează și oportunitatea reducerii TVA-ului* (*Jurnal de Chișinău*, 16.02.2011, p. 14).

Încadrîndu-se în tiparele morfo-sintactice ale românei actuale (utilizare invariabilă, tipar analitic de actualizare, flexiune sintetică realizată cu ajutorul flectivelor), abrevierile își consolidează poziția specifică în sistemul lexical al limbii.

Bibliografie

- Avram, M., *Gramatica pentru toți*, București, Editura Academiei, 1990.
- Brîncuș, Gr., *Pluralul neutrelor în româna actuală*, în *Studii și cercetări lingvistice*, 1978, nr. 3, p. 253-262.
- Carabulea, El., *Aspecte ale trunchierii cuvintelor în limba română*, în *Studii și cercetări lingvistice*, 1983, nr. 6, p. 517-523.
- Dumitrescu, M.; Surjicov, A., *Abrevierea în limba română*, în *Limba română* (XXXVI), 1987, nr. 5, p. 388-399.
- Guilbert, L., *La créativité lexicale*, Paris, Larousse, 1975.
- Guțu Romalo, V., *Dinamica limbii și normele*, în *Perspective actuale în studiul limbii române* (coord. Gabriela Pană Dindelegan), București, Editura Universității din București, 2002, p. 41-51.
- Pană-Dindelegan, G., *Formații substantivale recente și rolul „clasificatorilor” în actualizarea lor contextuală*, în *Limba română*, 1999, nr. 1-2, p. 117-127.
- Seche, L., *Compunerea cu ajutorul abrevierilor*, în *Limba și literatura română*, 1977, nr. 3, p. 12-14.
- Stoichițoiu-Ichim, A., *Sigle de origine engleză în româna actuală* (II), în *Limba și literatura română*, 2003, nr. 2, p. 9-13.
- Stoichițoiu-Ichim, A., *Tendențe actuale în domeniul siglării*, în *Limba română – structură și funcționare*. Actele celui de-al 4-lea colocviu al Catedrei de limbă română (25-26 noiembrie 2004). Coordonator Gabriela Pană-Dindelegan, București, Editura Universității din București, 2005, p. 379- 391.
- Stoichițoiu-Ichim, A., *Creativitate lexicală în româna actuală*, București, Editura Universității din București, 2006.

Recuperări

Maia Benkovič
 (01.11.1926, Herson, Ucraina –
 03.02.1990, Bălți)

Studii: Universitatea, Chișinău, Facultatea de Istorie și Filologie, specialitatea *Limba și literatura rusă* (1950). Conferențiar universitar la Catedra de literatura rusă și universală (1956-1991). Distincții: insignele „Eminent al Învățământului Public al RSS Moldovenești”, „Pentru muncă eminentă” a Ministerului Culturii al URSS, „Pentru succese eminente în muncă” al Ministerului Învățământului al URSS.

Поэтическое вступление к русской философской прозе¹

Три произведения древней русской литературы выделяются её исследователями как формы переходные по отношению к роману нового времени: «Повесть о Горе-Злочастии», «Повесть о Савве Грудцыне», «Повесть о Фроле Скобееве» (Кожин 1963: 220-263).

Самая совершенная в художественном отношении и самая загадочная из них – «Повесть о Горе-Злочастии», написанная во второй половине XVII века и опубликованная Н. И. Костомаровым в «Современнике» в 1856 г. по найденному А. Н. Пыпиным единственному экземпляру XVIII столетия.

В статье, специально посвящённой сопоставительному анализу повестей второй половины XVII – первой половины XVIII вв., Н. А. Бакланова, расположив три названные повести в хронологическом порядке, рассматривает «Повесть о Горе-Злочастии» как самую первую ступень движения к новой литературе. «Первая из известных нам русских оригинальных бытовых повестей, – пишет она, – характеризуется абстракцией в изображении её действующих лиц и полным господством церковной морали. «Повесть о Савве Грудцыне» делает шаг вперёд в отношении содержания: в ней мы видим больше конкретных черт в обрисовке действующих лиц. Но в целом ещё чувствуется господство церковного влияния. Старая традиция ещё побеждает новую. В «Истории о Фроле Скобееве» новый уклад берёт вверх над старым. Практицизм преобладает над фантастикой. Господствует светское начало. Появляется новая терминология ...» (Бакланова 1971: 169-170).

Вывод Н. А. Баклановой явно подчинён схеме, во многих отношениях спорной. В движении «от церковного языка к простому, разговорному» «Повесть о Горе-Злочастии», идя своим, особым, путём, не уступает, тем не менее двум другим, скорее опережает их. Сама Н. А. Бакланова признаёт, что

¹Text reprodușă după: Бенкович, М.А., *Из истории русского философского романа*, Кишинев, Штиинца, 1991, стр. 7-14.

«новым в повести является широкое использование песенного фольклора» (*ibidem*: 163). Можно привести и более определённые высказывания на этот счёт. А. С. Орлов писал: «Повесть о Горе», выраженная великолепным песенным стихом на беспримесном языке устной поэзии, является уникалом в средневековой книжности» (Орлов 1945: 335).

Второй довод Н. А. Баклановой (о полном господстве «церковной морали») также опровержим. Д. С. Лихачёв считает «Повесть о Горе-Злочастии» явлением «небывалым, из ряда вон выходящим» уже потому, что впервые в истории древней литературы выведен здесь «с сочувствием, с лирической проникновенностью и драматизмом» герой из самых что ни есть низов, опустившийся бродяга-пропойца. Назидательная же часть повести складывается, по характеристике Д. С. Лихачёва, «из чисто практических житейских наставлений» и содержит мораль, которая «ни стара, ни нова» (Лихачёв 1975: 326, 322).

Более сложным является вопрос об абстрактности изображения героя. На первый взгляд, может показаться, что здесь точка зрения исследователей совпадает: Д. С. Лихачёв также указывает, что автор «Повести о Горе-Злочастии» тщательно избегает всяких деталей. Речь идёт, однако, не об абстрактности, а о степени и формах художественного обобщения. Первое произведение, «поставившее себе целью дать обобщающий, собирательный образ, – пишет Д. С. Лихачёв, – вместе с тем стремится и к наибольшей широте художественного обобщения. Невзрачная жизнь невзрачного героя осознаётся в повести как судьба всего страдающего человечества. [...] Судьба безымянного молодца изображается как частное проявление общей судьбы человечества» (*ibidem*: 328).

О безымянном «добром молодце» действительно сообщено мало сведений, особенно по сравнению с Саввой Грудцыным или Фролом Скобеевым. Местожительство его неизвестно, о происхождении предоставлено догадываться, в какую именно «чужую сторону» направляется он, гонимый нуждой, тоже не сказано.

Но характерные для средневековой литературы реалии, создающие иллюзию достоверности, имена, факты, даты и названия нельзя не отличать от конкретных деталей, обеспечивающих пластическую осязаемость образа, несовместимую с абстрактностью. Отсутствие конкретных деталей сделало бы образ абстрактным. Но их можно привести немало, от лапоток-отопочек, какие увидел у себя на ногах герой после первого запоя, до подаренных сердобольными перевозчиками «крестьянских порток», особенно выразительных на фоне песенки о «драгих портах» (родительских). Не считать же абстрактным изображение такого похмелья:

*А что сняты с него драгие порты,
чиры и чулочки – всё поснимано:
рубашка и портки – всё слуплено...*

а кирпичик положен под буйну его голову (Русская ... 1954: 106).

Поставив перед собой цель осмыслить жизнь личности как судьбу всечеловеческую, русский автор XVII века не вступил на путь абстрагирования:

.....
 опираясь на опыт устного народного творчества, он создал характер конкретный, но не индивидуализированный, а обобщённый.

Против тезиса об абстрактности образа молодца свидетельствует и его психологическая глубина, таящая возможность противоречивого истолкования. Н. А. Бакланова видит в нём «героя, борющегося за свою свободу и порвавшего с домостроевским укладом жизни» (Бакланова 1971: 163), Д. С. Лихачёв – человека, дошедшего до последней степени падения вследствие безволия и слабохарактерности (Лихачёв 1975: 322). И. П. Еремин считает, что он «герой не положительный и не отрицательный» (Еремин 1968: 164). О. М. Скрипиль подчёркивает его противоречивость.

В самом деле, герой повести совмещает в себе весьма противоречивые свойства.

Он строптив и глуп:

*... своему отцу стыдно покорится
 и матери поклонится,
 а хотел жить, как ему любо.*

Стыдлив, благочестив и покорен:

*Стало срамно молотцу появиться
 к своему отцу и матери...
 бил челом он добрым людям
 на все четыре стороны...*

Ищет советчиков и расположен к послушанию:

*Государь вы, люди добрыя,
 Скажите и научите, как мне жить...*

Благоразумен и бережлив:

*И учал он жити умеючи:
 От великого разума
 наживал он живота большы старова.*

Он отчаивается и сознаёт своё бессилие:

*... покорился он Горю нечистому...
 Поклонился Горю до сыры земли...*

Но в крайней беде – горд и бесшабашен:

Когда у меня нет ничего, и тужить мне не о чем!

И много еще разного есть в его душе – от горькой самоиронии до дерзких мыслей о разбое.

Для индивидуальной личности этого, пожалуй, и многовато. Молодец, несводим ни к типу бунтаря против домостроевских порядков, ни к образу безвольного пьянчужки. Он дан в «Повести о Горе-Злочасти» именно как конкретное воплощение противоречивых свойств человеческой натуры вообще.

Обобщённо – философский подход к жизненному материалу даёт автору повести необыкновенную для древней литературы свободу в выборе стилистических и композиционных средств.

.....

М. О. Скрипиль пишет о специфике его подхода к фольклорному материалу. Обработывая материал фольклора, писатель обычно стремится приблизить его к литературному стилю своего времени. Автор «Повести о Горе-Злочастии» также идёт этим путём, когда подчиняет народнопоэтические мотивы, образы, отдельные изобразительные средства народной поэзии своему основному замыслу. Сложное и стройное построение повести, сам по себе замысел объединить библейскую легенду о грехопадении, всемирную историю человечества и характерные явления русской жизни своей эпохи – всё это отмечено несомненным влиянием книжности.

Вместе с тем в «Повести о Горе-Злочастии» явственно ощущается стремление сохранить всё своеобразие фольклорного материала. Более того, в случаях, когда автору приходится опереться на литературную традицию, он приближает книжно-традиционные эпитеты к народному стилю. Народно-поэтическая стихия оказывается, таким образом, основой в «Повести о Горе-Злочастии», хотя никак нельзя сказать, что книжный элемент вытеснен ею полностью. В начальной части произведения, в пересказе библейской легенды и родительских наставлениях, книжность доминирует так же, как и народные мотивы в заключении.

Сами по себе стилевые потоки неоднородны. М. О. Скрипиль усматривает в повести былинное и песенное начала, каждое – в своей определённости и со своей идейно-эстетической функцией. В. И. Малышев устанавливает связь «Повести о Горе-Злочастии» с так называемыми «духовными стихами». Опубликовав в 1947 г. «Стихи покаянные о пьянстве», представляющие стихотворную параллель к «Повести о Горе-Злочастии», В. И. Малышев писал, что их нельзя считать доказательством непосредственного заимствования, но они дают основание полагать, что автор «Повести о Горе-Злочастии» был немало начитан в жанре духовных стихов.

Итак, стиль «Повести о Горе-Злочастии» включает в себя элементы песни, былины, духовного стиха, библейской легенды и книжного поучения. Гармонизирующим же фактором выступает здесь та же установка на философское обобщение, которая характеризует образ молодца.

Более того, обнаруживается взаимозависимость между эволюцией стиля повести, эволюцией образа героя (если говорить о ней не в психологическом, а в эстетическом смысле) и композицией произведения.

Архитектонически стремление автора к предельному обобщению проявилось прежде всего в обрамлении.

Библейский сюжет изначально таит в себе возможность расширительно-философского истолкования. Сопоставляя в специальном исследовании стиль гомеровских поэм и сказаний Ветхого завета, Э. Ауэрбах показывает, что «в ветхозаветных рассказах возвышенное, трагическое и проблемное с самого начала заявляет о себе именно во всём обыденном...», что легенды эти многозначны, претендуют на истолкование в всемирно-историческом плане, на «разработку представления об историческом становлении и углублении

.....
проблемных аспектов» (Ауэрбах 1976: 43-44). В качестве примера развития этих тенденций в средневековой литературе он рассматривает «Мистерию об Адаме», дошедшую до нас в единственной рукописи XII в.

Грехопадение Адама и Евы, изгнание их из рая – один из самых популярных сюжетов христианской драматургии средневековья. В XVII в. он стал основой нескольких драматических произведений, в частности, «Жалостной комедии об Адаме и Еве», поставленной на русской сцене при дворе Алексея Михайловича.

Сравнение «Жалостной комедии ...» и начальной части «Повести о Горе-Злочастии» показывает, что оба эти произведения сохраняют присущее библейскому повествованию взаимопроникновение бытового и проблемно-философского с явным преобладанием первого в комедии, второго – в повести.

Спектакль (он подробно характеризуется О. А. Державиной в статье «У истоков русского театра») давал в целом традиционное изложение библейского текста при некотором изменении финала: введённый в число действующих лиц бог-сын предрекал людям грядущее искупление. Подробнее всего «Жалостная комедия ...» воспроизводила оценку соблазнения Евы и последующий суд. Пререкания ответчиков с истцом и друг с другом даны в чисто бытовом плане. Адам считает причиной своего падения Еву. Ева винит змея, он же утверждает: «Аще бы кто ти рек – иди в воду и утопись, не чаю, чтоб сие сотворил, но ныне бедный бес виноват твоя свободныя воли!». По словам Змея, «гордость, неверие, ненависть и зависть» понудили Еву последовать его совету (Державина 1971: 100-101).

Автор «Повести о Горе-Злочастии» не считает нужным даже упомянуть о змие и суде. Всему причиной – человеческое сердце, характеризующееся далеко не так прямолинейно, как в пьесе: оно «немысленно и неумичево (безумно и неукротимо)». Наказанием за то, что люди посмели «вкушати плода», были «изгнание из раю едемского» на землю и необходимость питаться «от своих трудов». Когда же племя людское оказалось «непокорливо», «обманчиво», безумно и погрузилось в «суету и неправду», – тогда, разгневавшись ещё более, господь наслал на людей «напасти великия», скорбь, «срамные позоры немерныя» и «безживотие злое». По смыслу сказанного в «Повести о Горе-Злочастии...» получается, что не грехопадение даже, а именно свойства человеческой природы вызвали столь ужасные последствия.

Божье наказание трактуется, конечно, как благо: «Все смиряючи нас, наказуя и приводя нас на спасённый путь». Вступление завершается, однако, не этим успокоительным заверением, а напоминанием, что «такое рождение человеческое от отца и от матери», чем и связывается история конкретного человека с историей человечества.

В основной части повествования высокий библейский стиль сменяется книжно-поучительным и бытовым.

Наиболее конкретен образ молодца в первой части, где рассказана история его непослушания и разгула с «надёжным другом» (сюда входит и описание пробуждения с упомянутыми выше деталями).

Во второй части («И встал молодец на белы ноги ...») всё явственнее звучат мотивы и ритмы былины, образ становится монументальнее, обретает социальное наполнение: от нищеты герой переходит к богатству, затем снова и окончательно разоряется.

В назидательной и публицистической литературе XVII в. тема богатства и бедности трактовалась двояко: в духе примирения и взаимного прощения богатых и бедных (С. Полоцкий) либо как утверждение вечного противоречия между ними (протопоп Аввакум). В обоих случаях авторы склонны были опираться на легенду о Лазаре. Ироничность и ориентация на народную сказку сближают «Повести о Горе-Злочасти» в трактовке этой темы с сатирической литературой XVII в. «Да не бьют, не мучат нагих-босых, и из раю нагих-босых не выгоняют, а с того свету не вытепут ...». Но точка зрения автора повести отличается и от сатирической. Симпатии автора к голи несомненны, но герой интересуется его не как бедняк, а как человек, преследуемый судьбой, несчастный и в бедности, и в богатстве. В нищете молодец горько жалуется на голод и одиночество; разбогатев, он терзается страхами и отказывается от невесты, опасаясь, что она «из злата и серебра» лишит его жизни.

В третьей части («Полетел молодец ясным соколом ...») образ молодца, погруженный в песенную стихию, становится эмоционально насыщенным и раскрывается в то же время в его философской сущности. Благодаря многократно материализованной поэтической метафоре он и здесь не теряет конкретности, но это конкретность как бы второго порядка, условная. Перед нами картина трагического состязания человека с роком.

Переход от бытового рассказа к былинному повествованию и песенной метафоричности является эстетическим выражением несводимости образа молодца к однолинейной психологической и социальной характеристике.

Соответственно и образ Горя оказывается «многоступенчатым». В плане бытовом Горе – это наказание за строптивость:

*А хто родителей своих на добро учения не слушает,
Того выучю я, Горе слочастное!*

О социальном смысле образа Горя очень категорично пишет И. П. Еремин: «Образ Горя в повести – обобщенный символ всей суммы того гнёта, который тяжелым камнем давил на трудовой народ в феодально-крепостническом обществе XVII века» (Еремин 1968: 165). В работах Д. С. Лихачева раскрыто социально-психологическое и философское содержание образа, заключающего в себе, по мнению исследователя, понятия личной судьбы, пришедшее на смену представлениям о судьбе общей, родовой, характерным для древней русской литературы: «Все обстоятельства жизни молодца – лишь отражение изменений его личности. [...] Так совершился важный шаг по пути эмансипации действия героев повествования от внешней заданности их поведения историческими событиями и приданной им «установки» на добро и зло». И так, в плане социально-психологическом рок, преследующей молодца, – это он сам, его двойник, эманация его личности.

.....

Тема двойничества уходит корнями в глубокую древность. И. П. Смирнов обнаруживает её истоки в обряде посвящения, к которому через волшебную сказку восходит, по его мнению, архетип романа (в ходе обряда юноша приобретал друга – помощника и временно в него перевоплощался).

Русская повесть XVII века знаменует один из важнейших моментов перехода пережитка древнейших тотемных представлений в элемент романной поэтики нового времени. Отмечена, в частности, близость образа Горя к образу «брата названного» в повести о Савве Грудцыне и – в отдаленной перспективе – к черту-двойнику Ивана Карамазова: «Дьявол появляется в роли слуги или брата названного Саввы в человеческом облике, чем – то предвещая «партикулярного черта» Ивана Карамазова и представляя разительную параллель к образу Горя-Злочастия, которое тоже является в виде друга и помощника молодца».

Соотнесение образов Горя и «брата названного» в повести о Савве Грудцыне, однако, не только сходство (двойник как эманация личности героя), но и существенное различие. Одномерность двойника-дьявола помогает осмыслить глубину социального и философского наполнения образа Горя.

Параллельность эволюции образов молодца и Горя вполне выражена на всех этапах повествования.

Во вступлении, где ещё нет конкретного героя, нет и Горя, оно лишь предрекается. В первой, реально – бытовой, части повести Горе, как и молодец, максимально конкретно и ближе всего к двойнику Саввы: это «мил надежен друг», тот, кто «назвался молодцу названный брат», обещал беречь и предал. Во второй части образ Горя возводится в сферу социального обобщения, на что явно указывают условно-сказочные атрибуты его облика: «... босо, наго, нет на Горе ни ниточки, ещё лычком Горе подпоясано». Затем вступает в силу метафора, и параллелизм образов молодца Горя (человека и рока) становится совершенно наглядным:

*Полетел молодец ясным соколом, –
А Горе за ним белым кречетом;
Молодец полетел сизым голубем, –
А Горе за ним серым ястребом ...*

С помощью метафоризма и символики конфликт выходит за пределы психологического и социального, приобретает всеобщие вселенские масштабы. Переход от конкретно-бытового к обобщенно-символическому, от социально-психологического к философскому характеризует и сюжетно-тематическую основу «Повести о Горе-Злочастии».

Перед нами характерная для XVII века история непослушного купеческого сына, которая может быть прочитана и в бытовом, психологическом плане (Н. Г. Чернышевский видел здесь «единственный образец эпического рассказа из частного быта» (Чернышевский 1947: 708), и в плане социальном, как «приключения фортуны» с внезапными, опять-таки типическими для периода

.....
интенсивного развития новых экономических отношений разорениями и обогащениями, а в конечном итоге складывается обобщенно-философским повествованием о жизни человеческой как таковой.

Три этих плана не просто сосуществуют, но взаимопроникают, так что библейская легенда оснащается деталями, знаменующими конкретные социальные отношения (древо познания заменено «плодом виноградным»), а наивная похвальба на пиру переосмысливается как вызов судьбе.

Поэтому любая одномерная трактовка повести оказывается слишком узкой. А. А. Назаревский выдвигает на первый план спор о теме повести: борьба ли это «отцов и детей» XVII века или безотрадность жизни человека вообще. Ссылаясь на то, что герой повести явно представляет «детей», что во выступлении речь идёт именно о непослушании Адама и Евы, считая неправомерным сближение «Повести о Горе-Злочастии» с сатирической литературой XVII века, автор со всей определённой отстаивает традиционный взгляд на произведение как отражение конфликта старшего и младшего поколений.

Однако, споря с Д. С. Лихачевым о теме повести, А. А. Назаревский соглашается с тезисом об обобщенном характере образа молодца и вот как характеризует повесть в целом: «Это своего рода алгебраическая формула, где вместо конкретных цифр стоят условные буквенные обозначения. И как в такой формуле вместо букв можно поставить различные цифры, так и в нашей повести на место отсутствующих конкретных данных можно подставить любые имена, названия, даты, так как по сути это ничего не меняет: при любых конкретных данных незыблемым остаётся закон возмездия за ослушание» (Назаревский 1959: 202).

Правильно определив «алгебраический» характер «Повести о Горе-Злочастии», А. А. Назаревский объявляет одно из возможных арифметических решений исчерпывающим по отношению к алгебраической формуле. Признав темой повести наказание за непослушание, мы вынуждены были бы признать сюжет её громоздким и непоследовательным и взять под сомнение известное высказывание Н. Г. Чернышевского о верном поэтическом чувстве её автора.

История непослушания, вызванного им падения и неизбежного наказания, наиболее последовательно и компактно представлена в упомянутых выше покаянных стихах о пьянстве. Вслед за сообщением о греховности самого рождения героя («В беззаконии зачат есмь, и во гресех роди мя мати моя...») дано здесь описание его преступного поведения («отца опечалих и матере прослезих... Со други возвеселихся, (пресладких медов напився, / и любимого вина чары наливахо...»), затем наказания («... сам обнищал, / плодом из стаях/ и знаемыхо лишихся...») и покаянного плача («господи, обрати и спаси меня!»).

В сравнении с этим построением сюжет «Повести о Горе-Злочастии», рассматриваемый как идентичный по теме, выглядит как бы противоречащим самой идее произведения. Внезапное обогащение, похвальба на пиру, сомне-

.....
ния перед свадьбой, а равно и те эпизоды, где молодец слушается гостей на пиру, перевозчиков, явившегося во сне архангела и терпит крах вопреки послушанию, – всё это оказалось бы совершенно излишним для раскрытия темы непослушания. И всё это совершенно оправдано, коль скоро тема и сюжет поняты нами не только конкретно-бытовым, но и в социальном, и философском планах.

Особую завершенность придаёт «Повести о Горе-Злочастии» её финал. Переключение из одного плана в другой совершается в обратном порядке. Обобщённо-символическое изображение, где молодец также легко превращается в рыбу, как Горе – в невод, сменяется перспективой остросоциальной (бедняку, ушедшему в разбой, грозит виселица); сообщение же об уходе в монастырь является итогом бытовой драмы строптивного купеческого сына. И, наконец, заключительная молитва замыкает архитектурное кольцо, возвращая нас к библейскому вступлению.

Тенденция к взаимопереходу конкретного и отвлечённого смыслов в «Повести о Горе-Злочастии» и в области языка, и в характере героев, и в композиции. Это эстетический закон произведения, отличающий его от повести о Савве Грудцыне и Фроле Скобееве.

«Проблемы, стоящие перед создателями русского сюжетного повествования, – это общие проблемы сюжетосложения, – указывается в «Истоках русской беллетристики». – Типы сюжетов древнерусской литературы в принципе представляют те же типы, с которыми мы встречаемся и в современной литературе. Вот почему древнерусская беллетристика может служить своеобразной «моделью» для исследования, ставящего общие вопросы теории литературы. Она даёт нам ключ ко многим важным проблемам изучения художественной прозы – одного из основных видов современного искусства». «Повесть о Горе-Злочастии» представляется нам с такой точки зрения прототипичной философскому роману.

Автор исследуемого произведения русской литературы, размышляя над самыми общими проблемами нашего существования, воплотил их не в отвлечённой форме философского диалога или трактата, а в конкретно-человеческой судьбе. Установка на предельное обобщение поставила создателя повести как бы над жанровыми и стилевыми границами. В поисках средств переключения конкретного повествования в план отвлечённо-философский он обратился к устному народному творчеству, свободно сопрягая элементы фольклора с разнообразным материалом книжного происхождения, прежде всего с библейской легендой. Реализуя заложенные в библейском сказании возможности переосмысления быта как бытия, русский автор XVII столетия привил ему народнопоэтическую, былинную и песенную ветви.

В качестве объекта описания он избрал личность рядовую, но обладающую известной социальной мобильностью и в этом смысле типичную для переходного XVII в., концентрирующую в себе противоречие эпохи. Склон-

.....
ность к философскому осмыслению изображаемого не помешало отнестись к герою с истинно гуманным сочувствием, придающим всему произведению тонкий и грустный лиризм. Таков поэтический пролог к русской философской прозе – предощущение, предвосхищение той линии развития русского романа, которая в XIX в. привела к явлению Ф. М. Достоевского.

Библиография

- Ауэрбах, Э., *Мимесис*, Москва, 1976.
- Бакланова, Н. А., *Эволюция русской оригинальной бытовой повести на рубеже XVII-XVIII вв.*, in *Русская литература на рубеже двух веков*, Москва, 1971.
- Державина, О. А., *У истоков русского театра*, in *Русская литература на рубеже двух веков*, Москва, 1971.
- Еремин, И. П., *Лекции по древней русской литературе*, Ленинград, 1968.
- Кожин, В., *Происхождение романа*, Москва, 1963.
- Лихачев, Д.С., *Великое наследие*, Москва, 1975.
- Назаревский, А. А., *К изучению «Повести о Горе-Злочастии»*, in *Труды Отдела древнерусской литературы АН СССР*, Москва-Ленинград, 1959.
- Орлова, А. С., *Древняя русская литература XI-XVII веков*, Москва-Ленинград, 1945.
- Русская повесть XVII века*, Москва, 1954.
- Чернышевский, Н. Г., *Заметки о журналах: сентябрь 1856 года*, in *Полн. собр. соч.*: в 15 т., Москва, 1947.

Recuperări

Vera Medînskaia

**(04.09.1937, Moscova, Federația Rusă –
24.08.2013)**

Studii: Institutul Pedagogic de Stat din Bălți, Facultatea de Filologie, specialitatea *Limba și literatura rusă* (1961). Doctor în științe filologice (1973). Conferențiar universitar la Catedra de limba rusă și lingvistică generală (1961-1988). Prodecan la Facultatea de Filologie (1973-1982). Distincții: insigna „Eminent al învățământului Public al RSS Moldovenești”.

***Анализ категории причины
с точки зрения контаминации и синкретизма
(по данным русского языка I половины 19 столетия)¹***

Глубокое изучение категории причины и всех средств ее выражения дает возможность заметить случаи функциональной контаминации и синкретизма каузальности с другими значениями, которые находятся на *периферии* по отношению к *центру* категории причины.

Интерес, который проявляют в настоящее время многие языковеды к этим синтаксическим явлениям, можно объяснить словами Ф. Энгельса: «... абсолютно резкие разграничительные линии несовместимы с теорией развития. [...] Диалектика признает в надлежащих случаях наряду с «или – или» так же «как то, так и другое» и опосредствует противоположности (выделено нами)» (Энгельс 1947: 193).

Прежде чем перейти к анализу конкретных фактов функциональной контаминации и синкретизма, целесообразно показать наше понимание этих синтаксических явлений. В словаре О. С. Ахмановой, где обобщается обширная литература вопроса, дается следующее определение контаминации: «Контаминация (скрещение) – взаимодействие языковых единиц, соприкасающихся либо в ассоциативном, либо в синтагматическом ряду, приводящее к их семантическому или формальному изменению или к образованию новой (третьей) языковой единицы» (Ахманова 1969: 206).

В учебной литературе термин *контаминация* очень часто применяется к морфологическому уровню и понимается как совмещение особенностей двух форм в одной форме, например, *самый сильнейший, самый интереснейший, самый кратчайший, самый нужнейший* и т.п. Эти *плеонастические выражения*

¹Text reproduș după: *Ученые записки (Филологические науки)*, выпуск 14, Бельцы, Бельцкий институт, 1970, стр. 43-69.

.....
 (Розенталь 1968: 140) возникли в результате совмещения особенностей аналитической и синтетической формы превосходной степени (Виноградов 1960: 297).

Отмечена контаминация и на синтаксическом уровне, в частности, на уровне словосочетаний (Прокопович 1966: 181), например: *пренебрежение чем – неуважение к чему – пренебрежение к чему; расправа с кем-нибудь – издевательство, надругательство над кем-нибудь – расправа над кем-нибудь; восхищение кем-нибудь – восторг перед кем-нибудь (кем-нибудь) – восхищение перед кем-нибудь (кем-нибудь); процесс кого? – суд над кем? – процесс над кем? – интересоваться кем? – спрашивать о ком? у кого? – интересоваться о ком? у кого?*

На уровне предложений синтаксическая контаминация регистрируется в работе В. В. Бабайцевой, где под контаминацией понимаются такие синтаксические модели, «в которых сочетаются семантико-грамматические свойства синонимических типов разных структур» (Бабайцева 1967: 24). Аналогичное определение находим и в автореферате докторской диссертации этого исследователя (Бабайцева 1969: 9).

Как видим, в исследовании В. В. Бабайцевой термину *контаминация* придается совершенно новое значение. Кроме того, автор считает тождественными термины *контаминация* и *синкретизм*, замечая: «Мы разграничиваем два качественно различных вида переходных явлений: трансформационные и контаминационные (промежуточные, синкретичные, гибридные, периферийные)» (*ibidem*: 6).

Проф. В. Н. Мигирин в рецензии на книгу В. В. Бабайцевой «Переходные конструкции в синтаксисе» возражает против такого понимания и предлагает свое: «*Контаминация* как тип развития предполагает наличие в предшествующем состоянии двух четко различающихся единиц, на основе взаимодействия которых в последующем состоянии системы возникает третья единица, совмещающая частично или полностью их особенности: сильный – самый сильный – самый сильнейший; играть роль – иметь значение – играть значение и др. *Синкретизм* – качество исходной единицы, которое выявляется на основе сопоставлений разных состояний развивающейся системы, предшествующего и последующего. Например, качественные (прил.) и количественные (числительные) слова развились из такой исходной синкретичной формы, которая выражала качественное количество» (Мигирин 1968).

На наш взгляд, можно считать оправданным использование явлений контаминации и синкретизма для интерпретации синтаксических значений, однако контаминацию применительно к значению синтаксических структур предлагаем рассматривать как *совмещение* в одной конструкции двух разных значений, а синкретизм как *нерасчленение* двух синтаксических значений.

Собранные нами факты позволяют сделать вывод, что каузальное значение контаминировалось с атрибутивными, возможно, другими функциями. А в некоторых контекстах причина недостаточно четко противопоставлена

.....
 объектности, финальности, субъектности и др. Здесь, на наш взгляд, следует говорить о синкретизме синтаксических значений. Проанализируем различные зарегистрированные нами случаи.

Атрибутивно-каузальные значения

Совмещение атрибутивности и каузальности фиксируется уже многими исследователями в причастных оборотах и в оборотах с прилагательным, в которых имеются зависимые слова. Мы принимаем новую точку зрения на определение как член предложения. Согласно этой точки зрения, указанный член предложения называет признак или выделительный, или характеризующий (Лозебной 1967). Признак выделительный называется в тех случаях, когда необходимо выделить предмет как подмножество из множества, признак же характеризующий указывается тогда, когда необходимо приписать предмету какое-либо свойство. Например: Книга, прочитанная мною, *интересная*. Слово «интересная» называет признак характеризующий. Но сравните: Принеси мне *интересную* книгу. В последнем случае словом *интересную* обозначается признак выделительный.

Признак выделительный	Признак характеризующий
1. Человек, <i>не повинующийся законам рассудка и привыкший следовать внушениям страстей</i> , часто заблуждается и подвергает себя позднему раскаянию (П., И. с. Г.).	1. ... сами французы, <i>умиротворенные реставрацией</i> , много поумнели против прежнего и даже совершенно переродились (Б. ДМ, т. 1)
2. Все другие великие художники, <i>настроенные высокостью религиозною или высокостью страстей</i> , небрегли об окружающем и второстепенном в картинах (Г., П. д. П.).	2. Один «кто-то», <i>движимый состраданием</i> , решил ... помочь Акакию Акакиевичу добрым советом ... (Г., Ш.).

Совмещение каузальности и атрибутивности возможно и в тех случаях, когда выражается признак выделительный, и в тех случаях, когда фиксируется признак характеризующий:

В этих и подобных примерах можно говорить о двойственной связи (Пешковский 1938: 385), например, «не повинующийся законам рассудка и привыкший следовать внушениям страстей» не только характеризует человека, но и разъясняет, почему он «часто заблуждается и подвергает себя позднему раскаянию».оборот «французы, умиротворенные реставрацией», не только относится к слову «французы» и дает им характеристику, но и раскрывает причину того, почему французы «много поумнели и переродились».

Атрибутивно-каузальные значения могут быть представлены не только определительным оборотом, но и определительными придаточными предложениями. Как отмечают исследователи, такие определительные придаточные,

.....
 кроме основного определительного значения, могут дополнительно заключать в себе и ряд других, добавочных значений, которые наслаиваются на основное его синтаксическое значение. Чаще всего придаточное определительное предложение вступает с главным в добавочные причинные отношения: «Жены и дочери соседей редко ездили к Кириллу Петровичу, *коего обыкновенные разговоры и увеселения требовали товарищества мужчин, а не присутствия дам*». (П., Д.).

Придаточное определительное «коего обыкновенные разговоры и увеселения требовали товарищества мужчин, а не присутствия дам» явно имеет не только характеризующее, но и причинное значение. Это доказывается возможностью легко трансформировать данное предложение в придаточное причины: «Жены и дочери соседей редко ездили к Кириллу Петровичу, так как его обыкновенные разговоры и увеселения требовали товарищества мужчин, а не присутствия дам».

Вероятно, в данном случае каузальное значение доминирует над определительным настолько, что придаточное определительное полностью утрачивает свое значение.

По нашему мнению, причинный оттенок присутствует и в таких предложениях: «Он только вчера приехал, а успел уже поссориться с тремя стариками, *которые хотели прежде его сесть в ванну*» (Л., Гнв.); «Извозчики с криком и бранью колотили лошадей, *которые фыркали, упирались и не хотели ни за что в свете тронуться с места, несмотря на красноречие кнутов*» (Л. Гнв.); «... слуги вышли с фонарями навстречу, улыбаясь и внутренне проклиная барина, *для которого они покинули свои теплые постели, а может быть, что-нибудь получше*» (Л., В.); «Он приобретает опытность, становится холодно-храбр и смеется над новичками, *которые подставляют лоб без нужды*» (Л., Гнв.).

Наличие такого оттенка подтверждается возможностью соответствующей трансформации.

Возможны такие случаи, когда причинность является единственным значением причастного оборота с опорным словом-прилагательным. В наших выборках такие факты, по сравнению с частотностью конструкций, контаминирующих атрибутивное и каузальное значения, более многочисленны: «Обольщенный *моею славою*, он стал было искать моего дружества.» (П., В.).

Собранный нами материал приводит к заключению, что определительные и причастные обороты с временным значением при именах собственных и личных местоимениях (при этом учитываем порядок слов) имеет только обстоятельственную функцию, в частности, причинное значение: «Артаксеркс, *устрашенный их неустрашимостью*, заключил с ними примирение...» (А., ИДГ, ч. 2,50).

По нашим данным, причинное значение усиливается тогда, когда причастный оборот стоит в одном ряду с обстоятельствами, выраженными деепричастиями. Нередко при этом они соединяются сочинительными союзами (Казакова 1956: т. 20). Например: «Но враги Алкивиада, *изумленные его без-*

.....
боязненностью и опасаясь восстания войска в его пользу, предложили отстрочить исследование дела до возвращения его из преднамеренного похода ...» (А., ИДГ, ч. I, 426).

Однако такие факты редки.

Как правило, в наших выборках обособленные согласованные определения с причинным значением преимущественно выражаются полными страдательными причастиями прошедшего времени (чаще) и настоящего времени (реже).

Встретились случаи выражения обособленных определений с причинным значением краткими страдательными причастиями (Иткина 1965) (очень редко): «Юрий был опытен, часто любил, чаще был любим и, *выучен привычкой*, читал в ее глазах больше, чем она осмеливалась читать в собственной душе. (Л., В.).

Каузальность может совмещаться и со значением приложения, присоединяемого союзами *яко* и *как* (а также без них) (Шелгунова): «На Кимона, *как главного виновника такого унижения*, обратили афиняне удары лютой мести ...» (А. ИДГ, ч. 1, 326).

Каузальность и обстоятельство обстановки, при которой совершается действие

В языке первой половины 19 в., как и в языке нашего времени, встречаются конструкции типа *при* + пр. п. (при виде, при мысли, при взгляде, при слове и т.п.) (Сухотин 1960), которые, очевидно, можно интерпретировать как совмещение причины и обстоятельства обстановки, *при* которой совершается действие: *При этих словах* судья чуть не упал со стула. (Г., И. И. Н.).

Проанализируем выражение «При этих словах судья чуть не упал со стула».

«При этих словах» можно интерпретировать двояким образом: то действие, которое выражается сказуемым, происходит одновременно с тем обстоятельством, которое представлено предложно-падежной группой – «при этих словах». И вместе с тем эту конструкцию можно рассматривать как возможную причину названного в предложении действия.

Каузальность и обстоятельство состояния у лица, в котором оно совершает действие

Указанное значение могут выражать конструкции «в + S_{прп}» где существительное обозначает название эмоций. Например: «*В рассеянности* проехал я мимо поста, где должен был переменить лошадей» (П., П. в А.); «... *в радости* чуть не дернул по всей комнате босиком трепака» (Г., Н.).

Подобные структуры уже попадали в поле зрения лингвистов, но с их интерпретацией указанных конструкций не можем согласиться.

Так, Р. Я. Калнберзинь в этих моделях видит «отношения способа действия, имеющие причинный оттенок» (Калнберзинь 1958: 61), В. П. Сухотин, замечая в них указание «на внутреннее состояние, внешнюю обстановку и условия

..... протекания действия», фиксирует те случаи, «в которых причинное значение проявляется вполне определенно и отчетливо» (Сухотин), но ничего не говорит о контаминации этих синтаксических значений.

Наиболее близкое понимание к нашему высказывает М. Д. Мишаева: «внутреннее состояние становится причиной действий, поступков лица» (Мишаева 1959: 124-125).

Проанализируем пример: «... *в припадке нетерпения* он не в силах был слушать никаких приказаний даже из ее уст» (Г., Н. пр.).

Припадок нетерпения – это состояние субъекта, при котором совершается действие. Но этим не исчерпывается значение структуры «в припадке нетерпения»: здесь мы усматриваем еще и особый случай причинно-следственных отношений: причина продолжает сохраняться и в тот период, когда проявляется следствие.

Аналогичные примеры: «*В испуге* выбежала она в сени» (Г., В. и И. К).

Тот факт, что подобные конструкции имеют и каузальное значение, подтверждается возможностью их нахождения в одном синонимическом ряду с явными причинными сочетаниями: «Печорин *в рассеянности или от другой причины* протянул ему руку, когда тот хотел кинуться ему на шею» (Л., Гнв.).

Кроме того, анализируемые структуры могут употребляться в одном предложении с другим причинным выражением: «... это ему подало надежду ... увидеть его (Палицына) у ног своих, грызущего землю *в бешенстве*, целующего его руки *от страха...*» (Л., В.).

Если атрибутивность и каузальность, причина и обстоятельство обстановки, а также обстоятельство состояния лица контаминируются, то объектность и причинность а определенных контекстуальных условиях недостаточно четко дифференцируются, так что появляется возможность говорить о синкретизме этих синтаксических функций (Бабайцева 1969: 266). Явление синкретизма удобно объяснить, сопоставляя случаи его проявления на синтаксическом уровне с некоторыми аналогичными явлениями на уровне фонологии.

В фонологии используется положение о нейтрализации фонологических оппозиций. В одних фонологических положениях фонологические единицы различаются, выступая в сильной позиции, в других – не различаются, выступая в слабой позиции (Трубецкой 1960).

Понятие «нейтрализация позиции» можно успешно применять к на уровне морфологии. Наблюдаются контексты, когда грамматические формы четко противопоставляются друг другу, имеются и такие конструкции, где грамматические формы не четко дифференцируются. В последнем случае затруднительно установить принадлежность формы к определенному грамматическому классу, поэтому можно говорить о сильной и слабой позициях грамматической формы, или синкретизме (если значение исследуемой формы представлено в нерасчлененном виде). Например, причастия и прилагательные легко разграничиваются в тех случаях, когда при причастиях имеются пояснительные сло-

.....
ва, свойственные глагольной дистрибуции. И в этом случае можно говорить о сильной позиции двух грамматических форм – причастия и прилагательного.

В слабой позиции причастие и прилагательное выступают при отсутствии соответствующих зависимых слов. Ср.: *убитое животное – убитое охотником животное; уважаемый человек – уважаемый всеми человек.*

Прилагательное – причастие и существительное в одних контекстах четко разграничиваются, а в других они слабо дифференцируются. Рассмотрим, следующие примеры: *Ученые решают эту проблему – Ученые исследователи решают эту проблему.*

В этом контексте существительное и прилагательное четко противопоставляются друг другу. Но сравните: Он – ученый. Здесь слово *ученый* можно рассматривать и как существительное, и как прилагательное. Следовательно, в последнем случае наблюдается нейтрализация морфологических оппозиций.

Понятие нейтрализации можно применять и на уровне синтаксических значений, В одних синтаксических контекстах (имеется в виду окружение данного члена предложения другими) какие-либо члены предложения четко дифференцируются. В других же синтаксических контекстах они слабо разграничиваются. Таким образом, нейтрализация оппозиций проявляется на трех уровнях: фонологическом, морфологическом и синтаксическом. В тех случаях, когда сталкиваемся с нейтрализацией оппозиций на синтаксическом уровне, следует говорить, вероятно, о синкретизме.

Говоря о синкретизме (нерасчленении), каузальности и объектности, следует иметь в виду, что в предложениях с такими членами выражается двусторонняя связь. Событие является не только объектом данного действия, но и в то же время порождает это действие. Проанализируем выражение: 1. «... она дивилась его УМУ, его бурному нраву». (Л., В.). Ум и бурный его нрав являются предметом удивления, и в то же время они порождают это чувство. 2. «... который так гордился своим *дворянским происхождением*». (Л., В.).

Дворянское происхождение – предмет его гордости, но в то же время оно порождает эту гордость.

Аналогичные примеры: 1. «... тяжесть взятой нами на себя обязанности смущает нас своею *несоразмерностью* с нашими силами» (Б., САП); 2. «... рецензент от всей души тешился собственными фразами» (Г., ДЛ).

Собранный и проанализированный материал позволяет заметить, что в языке I половины 19 столетия каузальность может совмещаться со значением предмета, подвергающегося действию, например: 1. «Я негодовал *на низость и малодушие* зрителя.» (П., С. см.).

«Низость» и «малодушие» представляют собой объекты действия, и они то вызывают негодование, поэтому первой конструкции синонимично выражение: «Я негодовал *по причине (из-за) низости и малодушия* зрителя.»

Синтаксическая оппозиция может нейтрализоваться в связи с особенностями лексического заполнения противочлена. При глаголах эмоционального

.....
состояния наблюдается синкретизм каузальности и объектности. Проанализируем выражения: «... я знал много мужей, которые *в восторге от тупости своих жен*. (Г., Н.нр.); «Дон-Жуан *в восторге от своего успеха*». (Б., САП).

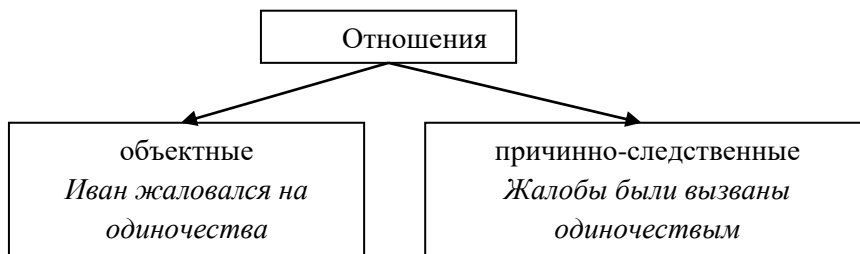
В этих моделях предмет воспринимается как объект, на который распространяются эмоции, и в то же время он рассматривается как причина, порождающая данное состояние. Поэтому возможны такие синонимичные конструкции: 1. «... я знал много мужей, которые *восторгаются глупостью своих жен*»; 2. «Дон-Жуан *восторгается своим успехом*». Аналогичны примеры: «Ямщик *был в таком изумлении от его щедрости*, как и сам француз *от предложения* Дубровского. (П., Д.).

Подобные факты встречаются и в языке нашего времени: «Пекинская пропаганда приходит в восторг *от того, что* после создания агитбригад в десятки раз увеличилось число портретов Мао Цзедуна в школах и учреждениях (Изв., 15970, 3) – *восторгается тем, что ... – в восторге от игры – восторгались игрой*.

Изучение словосочетаний, где стержнем являются слова, выражающие эмоциональное состояние, позволяет заметить, что расширяется совокупность явления, между которыми могут быть причинно-следственные отношения. Однако старые формы выражения прежних отношений временно сохраняются, например: «Вы жалуетесь *на продолжительность* и запутанность наших судебных форм и обрядов.» (МС, ПЗ); «Жалуются *на медленность* успехов просвещения и разных частей промышленности.» (МС, ИЗ).

Ясно, что жалобы были вызваны продолжительностью, запутанностью судебных форм и обрядов, медленностью успехов просвещения.

Наши рассуждения можно представить в следующей схеме:

Синкретизм каузальности и объектности при противочлене, выражающем различные внутренние, психические переживания, замечен нами в языке I половины 19 века не только на уровне словосочетаний, но и предложений, т.е. объект представлен в форме придаточного предложения (Федоров 1957: 118-119). Противочлен представлен такими словами: удивляться, бояться, побаиваться, досадовать, обидеться, сердиться, гневаться, жалеть, обрадоваться, раскаиваться, отчаиваться, дивиться, завидовать, бранить и др., например:

1. «... он *удивляется*, как не обратит на это внимание правительство.» (Г., Н.).

2. «Иные ужасно *обиделись*, и не шутя, что им ставят в пример такого безнравственного человека, как Герой Нашего Времени.» (Л., Гнв.).

3. «Я боюсь, что мне с княжной придется начинать мазурку.» (Л., Гнв.)

4. «... бранит, что шатаюсь Бог знает где, повесничаю и шалю с хлопцами по улицам.» (Г., М. н.).

5. «... он ... завидует, что я сижу в директорском кабинете и очиниваю перья для его пр-ва.» (Г., З. с.).

Но мнению Прокуденко Н. А., у придаточного изъяснительного (с союзом *что*) при глаголах внутренних, психических переживаний наблюдается «переплетение причинного и изъяснительного значений», а при глаголах речи, мысли, восприятия – «объектный уточнитель (придаточное) ... является выражением содержания глагольного действия».

Наши наблюдения, в основном, соответствуют выводам Пронуденко Н. А. Однако не совсем ясно значение употребленного им термина «переплетение» (значит ли это контаминация, синкретизм или какое-то другое синтаксическое явление). Думается, целесообразно рассматривать данные конструкции (Вайс радовался, что...) как пример синкретизма. Кроме того, по нашим данным в качестве противочлена в таких моделях могут выступать не только глаголы, глагольные формы, но и слова категории состояния (краткие прилагательное) типа *рад, счастлив, доволен, виноват, жаль*. Примеры: «Бедняжка радуется, что у него нет дочерей...» (Л., Гнв.).

Разбирая придаточные местоименно-соотнесительного типа, Н. А. Прокуденко замечает, что «использование указанного местоимения в той или иной падежной или предложно-падежной форме в главной части сложноподчиненного предложения акцентирует внимание читателя (слушателя) на значение объекта, на который направлено переживание. Значение его причины отодвигается тем самым на второй план. На наш взгляд, и в том и в другом случае можно говорить о нерасчленении синтаксических функций. Сравните: «... я обрадовалась, что в отсутствие ее могу писать к тебе.» (Г., З. с.).

В противоположность Н. А. Прокуденко, предлагаем подобным образом интерпретировать предложения, относящиеся к противочлену со значением отрицательной эмоции (гнева, обиды). Для нас синонимичны выражения: «Герой наш расспросил, [...] доволен ли был тесть, и не сердился ли, что мало подарков получил на свадьбе...» (Г. ДЦ).

Интересным для исследователя являются также те конструкции, где в качестве следствия выступают глагольные слова, выражающие этическую оценку действий субъекта, а в качестве причины – объект этической оценки, объект, к которому высказывается рассудочное отношение: «Извините, Андрей Иванович, за мое доброе желанье... (Г., МД).

Всё сказанное позволяет сделать некоторые обобщения.

В языке 1-ой половины 19 в. в сферу причинно-следственных связей втягиваются и те отношения, которые раньше не рассматривались как таковые. Доказательством этого является возможность замены одних форм связи другими, например:

1. *Я радуюсь вашим успехам* (из разговора).

Возможны преобразования:

Ваши успехи радуют меня. Я радуюсь в связи с вашими успехами.

2. *Обрадовался ли Петрушка приезду барина, неизвестно ...* (Г., МД).

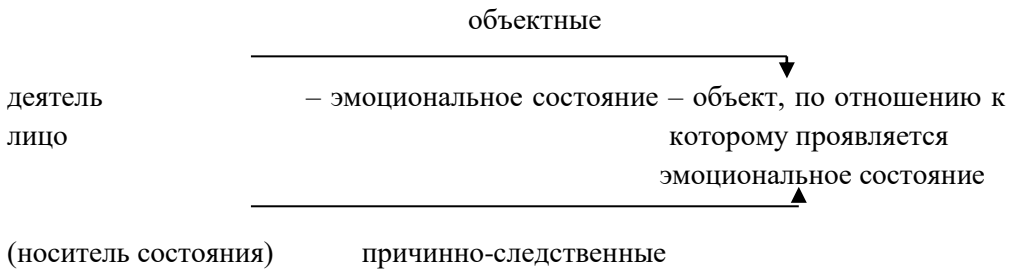
Возможны преобразования:

Обрадовал ли Петрушку приезд барина. Обрадовался ли Петрушка в связи с приездом барина.

Однако невозможно преобразование таких конструкций, которые выражают только объектные отношения:

Я завидую брату – Брат завидует мне.

Это «втягивание» новых отношений в орбиту причинно-следственных отношений можно представить в виде схемы:

Правильность наших выводов подтверждается наличием структур, где при глаголе со значением «раздражения» синтаксические отношения оформлены как явно причинные: «... Кеннеди ... и сам ворчал по поводу *отставания* США в космосе» (ж. *За рубежом*, 475,28).

Подобные конструкции пока не зафиксированы в толковых словарях, например, в академическом 17-томном и в словаре Ушакова указывается: *Ворчать... на кого-то и без доп.*

При глаголах, выражающих эмоции лица, его эмоциональные реакции, специальные причинные союзы могут и не употребляться, ибо явление, по отношению к которому проявляется эмоциональная реакция, легко осознается как причина без наличия специальных средств. Лингвисты, например С. Г. Ильенко, отмечают в семантике предложения три уровня:

1. синтаксический;
2. морфолого-синтаксический;
3. лексико-синтаксический.

На лексико-синтаксическом уровне синтаксические значения устанавливаются на основе лексического состава. Показателен такой пример: «Душно стало в сакле, и я вышел на воздух освежиться.» (Л., Гнв.).

Здесь причинно-следственные отношения специально не выражаются, но они узнаются на основе лексического значения слов.

.....
Аналогичная картина наблюдается, когда одним из компонентов отношений является эмоциональная реакция, этическая оценка, душевное состояние и подобные. Мы имеем, таким образом, следующий тип отношений:

1-й член отношения – эмоциональная реакция, душевное состояние, этическая оценка;

2-й член отношения – явление, событие, с которым связаны душевное состояние, эмоциональная реакция и этическая оценка.

В подобных конструкциях отношения представлены как объектные, но такое объектное выражение отношений может иногда в качестве параллельного иметь выражение причинно-следственных связей. Можно предполагать, что эти объектные отношения со временем будут заменены причинно-следственными. Благодаря этому более четко будут дифференцироваться причинно-следственные и объектные связи.

Подобное перераспределение отношений между структурами наблюдается и в других случаях. Так, историки русского языка отмечают, что из сферы атрибутивных отношений в сферу объектных переместились отношения, выражаемые конструкциями «кнотово биение» и «Псковское взятие». Сейчас употребительны выражения: «биение кнотом» и «взятие Пскова».

Финально-каузальные значения

Как уже было нами отмечено, иногда в вопросительных предложениях причина и цель трудно разграничиваются, что объясняется нечеткостью временной перспективы между событиями, например: «Зачем вы убежали тогда от нас?» (Г., Н. пр.); «*Зачем же вы прежде не сказали, что вы импровизатор?*» (П., П. в А.).

Недифференцированное употребление причины и цели встречается и в повествовательных предложениях. Подобное синтаксическое явление легко обнаруживается путем использования такого приема исследования, как перевод выражения с грамматического уровня на лексический при сохранении единства понятийной категории. Прокомментируем сказанное на конкретных примерах: «Я пришел сегодня к вам по одному весьма важному делу.» (Г., И. И. Н.).

Выражение «по одному весьма важному делу» характеризуется слабой противопоставленностью причины и цели, что доказывается преобразованием: «Целью моего прихода к вам является одно весьма важное дело.»

То же и в вопросительных конструкциях: «Чего ж ты стоишь? Ведь я тебя не бью!» (Г., И. И. Н.)

Возможны следующие преобразования:

С какой целью ты стоишь? Что является причиной того, что ты стоишь?

Однако если синкретизма нет, то это двоякое преобразование невозможно: «Да *чего* вы скупитесь?» (Г., МД).

Допустима только такая трансформация:

Какова причина вашей скупости?

Невозможна конструкция:

Какова цель вашей скупости?

Таким образом, если в первых двух примерах можно вести речь о синкретизме причины и цели, то в последнем – только о наличии одного значения – причинного.

Синкретизм причины и цели может быть представлен не только наречием «зачем», но и другими формами: «*Для чего* недозволить ему переносить тогда в другое училище, также на определенное время, свои общеполезные и часто необходимые наставления?» (ПСЗ); «Я бы недорого и взял. *Для знакомства* по рублику за штуку.» (Г., МД).

Сочетание «для знакомства» – типичная форма выражения финальных отношений, но в данном предложении имеет значение причины, поскольку знакомство уже состоялось.

Для редкости – по причине редкости (этого стихотворения).

В языке I половины 19 века функциональный синкретизм причины и цели замечается и в прономинативах *что* и *чего*: «*Что* тебе вздумалось дурачить их?» – спросил он Лизу. (П., Б-кр.).

Однако названные местоимения могут иметь чисто причинное значение (Канюкина 1959: 251):

1. «... *что* вы не работаете?» (Л., В.).
2. «Да *чего* же ты рассердился так горячо?» (Г., МД).
3. «... да *что* же твои приятель не едет?» (Г., МД).
4. «... кто стучит? *чего* расхотелись?» (Г., МД).

Нерасчленение причины-цели отмечены и в конструкциях типа *по* + дат.; *из* + род. п.: «Куда бы кто ни был посылаем и до какой бы *то ни было потребности*, он всегда прежде заходил на кухню...» (Г., В.).

Подобное явление нами замечено не только в простом, но и в сложном предложении: «Но прежде я должен был вам открыться, *чтобы вы не проклинали меня*, не презирали.» (П., Д.).

Эту недостаточную смысловую разграниченность *зачем* и *почему* можно понять на фоне истории развития каузальных и финальных отношений и на фоне истории местоимений русского языка. С точки зрения семантических множителей существует известная близость понятий причины и цели. Эта близость частично объясняет факты употребления *зачем* в значении *почему*.

История развития местоимений русского языка знает случаи недостаточной смысловой разграниченности разных местоименных выражений. Например, местоимение *что* употребляется в значении сколько, почему и зачем, как употребляется и в сравнительном значении, в значении когда. В старом языке *что* употреблялось в значении и *что* и *какой*.

Таким образом, *зачем* в значении *почему*, возможное в русском языке I половины 19 столетия, необходимо рассматривать как определенную фазу в формировании категорий каузальности и финальности.

Сильная позиция категорий каузальности и финальности наблюдается тогда, когда события рассматриваются в плане незаконченности и в плане настоящего или будущего времени, например: «И ты спрашиваешь, зачем я угрюм и молчалив.» (Л., В.); «Боже, боже ... теперь умереть ... О! зачем не теперь.» (Л., В.).

Итак, из сказанного можно сделать следующий вывод:

В языке I половины 19 века возможны случаи контаминации (атрибутивно-каузальное значение, каузальность и обстоятельство обстановки, каузальность и обстоятельство состояния лица, в котором оно совершает действие) и синкретизма (значение финально-каузальное, объектно-каузальное) синтаксических значений.

Принятые сокращения

- А., ИДГ – Арсеньев, *История народов и республик древней Греции.*
 Б., ЛМ – Белинский, *Литературные мечтания.*
 Б., НП – Белинский, *Ничто о ничем, или отчет г. Издателю «Телескопа» за последнее полугодие (1835) русской литературы.*
 Б., РП – Белинский, *О русской повести и повестях г. Гоголя.*
 Б., САП – Белинский, *Сочинение Александра Пушкина.*
 Г., В. – Гоголь, *Вий.*
 Г., В. н И. К. – Гоголь, *Вечер накануне Ивана Купала.*
 Г., ДА – Гоголь, *О движении журнальной литературы в 1834 и 1835 годах.*
 Г., Д. – Гоголь, *Женитьба.*
 Г., З. с. – Гоголь, *Записки сумасшедшего.*
 Г., И. И. Н. – Гоголь, *Повесть о том, как поссорился Иван Иванович с Иваном Никифоровичем.*
 Г., ИФШ – Гоголь, *Иван Федорович Шпонька и его тетушка.*
 Г., МД – Гоголь, *Мертвые души.*
 Г., М. Н. – Гоголь, *Майская ночь, или утопленница.*
 Г., Н – Гоголь, *Нос.*
 Г., Н. пр. – Гоголь, *Невский проспект.*
 Г., П. – Гоголь, *Портрет.*
 Г., П. д. П. – Гоголь, *Последний день Помпеи. Картина Брюллова.*
 Г., Р. – Гоголь, *Рим.*
 Г., С.м. – Гоголь, *Страшная месть.*
 Г., С.я. – Гоголь, *Сорочинская ярмарка.*
 Г., ДБ – Гоголь, *Тарас Бульба.*
 Г., Ш. – Гоголь, *Шинель.*
 Л., А.-К. – Лермонтов, *Ашак-Кериб.*
 Л., В., – Лермонтов, *Вадим.*
 Л., Гнв. – Лермонтов, *Герой нашего времени.*
 Л., Кн. Л. – Лермонтов, *Княгиня Лиговская.*
 Л., П. н. – Лермонтов, *Путевые наброски.*
 П., Б-кр. – Пушкин, *Барышня-крестьянка.*
 П., В. – Пушкин, *Выстрел.*
 П., Д. – Пушкин, *Дубровский.*
 П., Е. н. – Пушкин, *Египетские ночи.*
 П., З. м. ч. – Пушкин, *Записки молодого человека.*
 П., И. с. Г. – Пушкин, *История села Горюхина.*
 П., КД – Пушкин, *Капитанская дочка.*
 П., П. в А. – Пушкин, *Путешествие в Арзрум.*

.....
 П., ПД – Пушкин, *Ликовая дама*.
 П., С. см. – Пушкин, *Станционный смотритель*.
 МС., ПЗ – Сперанский, *Проекты и записки*.
 ПСЗ – *Полное собрание законов Российской империи*.

Библиография

- Ахманова, О. С., *Словарь лингвистических терминов*, Изд. 2-ое, Москва, 1969.
- Бабайцева, В. В., *Переходные конструкции в синтаксисе*, Воронеж, 1967.
- Бабайцева, В. В., *Переходные конструкции в синтаксисе. Конструкции, сочетающие свойства двусоставных и односоставных (безличных именных) предложений*, Ленинград, 1969.
- Виноградов, В. В., *Грамматика русского языка*. т. 1. *Фонетика и морфология*, Москва, 1960.
- Громаковская, О. А., *Структурный и смысловой параллелизм сложноподчиненных предложений с придаточными подлежащими и придаточными дополнительными и из синонимика*, Куйбышев, 1963.
- Ильенко, С. Г., *Каково соотношение между структурой предложения и его содержанием?*, in *Филологические науки*, Москва, 1962. №1.
- Иткина, Р. С., *Предикативно-обстоятельственные обороты с союзом КАК*, Воронеж, 1965.
- Казакова, Е. А., *Обособленные определения с обстоятельными значениями*, in *Известия Воронежского госпединститута*, том 20, Воронеж, 1956.
- Калнберзинь, Р. Я., *Синтаксическая синонимика предложных словосочетаний современного русского литературного языка с причинными отношениями (на материале полного собрания сочинений А. М. Горького)*, Рига, 1958, №11.
- Канюкина, Е. В., *Местоименные вопросительные предложения, направленные на выяснение обстоятельных значений (по памятникам 9-17 веков)* in *Вопросы истории языка*, Москва, 1959.
- Лобзэ, М., *Из истории причинных и целевых отношений*, Москва, 1965.
- Лозебной, И. С., *Частотность употребления и принципы выбора морфологосинтаксических типов для выражения атрибутивных отношений в русском языке*, канд. дисс., Симферополь, 1967.
- Мальцев, М. Д., *Заметки о вопросах и вопросительных предложениях причины и цели в языке А. С. Пушкина*, in *Ученые записки Ленинградского пединститута им. А. И. Герцена*, т. 76. Каф. русск. яз., Ленинград, 1949, с. 217.
- Мигирин, В. Н., *Отзыв об исследовании Бабайцевой «Переходные конструкции в синтаксисе»*, Симферополь, 1968, машинопись.
- Мишаева, М. Д., *К вопросу о синонимике конструкций с предлогом в современном русском языке*, in *Ученые записки Ульяновского госпединститута им. И. Н. Ульянова*, том 15, выпуск 1, 1959, с. 124-125.
- Никитин, В. М., *Обстоятельство как грамматическая категория в современном русском языке и его место в системе второстепенных членов предложения*, Ленинград, 1961.
- Пешковский, А. М., *Русский синтаксис в научном освещении*, изд. 6, Москва, 1938.
- Прокопович, Н. Н., *Словосочетание в современном русском литературном языке*, Москва, 1966.
- Розенталь, Д. Э., *Практическая стилистика русского языка*, Изд. 2-ое, Москва, 1968.
- Сухотин, В. П., *Синтаксическая синонимика в современном русском литературном языке*, Москва, 1960.
- Толковый словарь русского языка*, под ред. Ушакова Д. Н., Москва, 1935.
- Трубецкой, Н. С., *Основы морфологии*, Москва, 1960.
- Федоров, А. К., *Употребление подчинительного союза что в современном русском языке*, in *Ученые записки Калин. Пединститута*, т. 19, вып. 2, Калинин, 1957, с. 118-119.
- Энгельс, Ф., *Диалектика природы*, Москва, 1947.

Recuperări

Victor Mighirin

(17.01.1921, Iarosovka, Sumî, Ucraina –
30.04.1981, Bălți)

Studii: Institutul Pedagogic, Kuibîșev (1942). Doctor în științe filologice (1946). Doctor habilitat în științe filologice (1956). Profesor universitar la Catedra de limba și literatura rusă (din 1961). Șef la Catedra de limba și literatura rusă (1971-1981). Creator de școală științifică în filologie. Publicații: cca 100 de lucrări științifice, inclusiv 6 monografii. Distincții: ord. „Drapelul Roșu de Muncă”, medalia „Pentru muncă glorioasă”, insigna Ministerului Înv. sup. și Mediu de Specialitate al URSS „Pentru succese eminente”.

*Процессы переходности на уровне частей речи*¹

§ I. Основная проблематика учения о процессах переходности на уровне частей речи

Части речи расширяют свой состав на основе словообразования, заимствования и переходности (или трансформации). По сравнению с разделами словообразования и заимствования учение о трансформации в области частей речи разработано значительно слабее. Трансформация рассматривается только в связи с отдельными частями речи: в разделе существительных говорится о субстантивации, разделе прилагательных – об адъективации, разделе наречий – об адвербиализации, в разделе местоимений – о прономинализации и т.д. Между тем словообразование и заимствование изучаются не только по отдельным частям речи. Имеются специальные разделы, в которых освещаются вопросы словообразования и заимствования. Например, в учении о словообразовании излагаются общие вопросы словопроизводства: 1) типы словообразовательных средств, 2) особенности словообразования отдельных частей речи, 3) комбинирование различию: словообразовательных средств, 4) разграничение словообразовательных и грамматических категорий, 5) роль фонетических факторов в словообразовании, 6) стилистическая дифференциация словообразовательных средств и др.

В разделе заимствования слов рассматривается большой круг вопросов, среди которых можно отметить следующие: 1) источники заимствования, 2) фонетическое, морфологическое и семантическое освоение заимствованных слов, 3) смысловая группировка заимствованных слов по отдельным языкам, 4) признаки заимствованных слов, 5) стилистическое использование заимствованных слов и др.

¹Text reproduș după: Мигирин, В. Н., *Очерки по теории процессов переходности* (Учебное пособие для студентов), Бельцы, 1971, стр. 131-147.

.....

Необходимо также создать общий раздел о трансформации в области частей речи. Накоплено достаточно материалов и проделана подготовительная работа для создания нового раздела науки о русском языке. Разработка всех трех разделов позволит установить общие закономерности обогащения русского языка в сфере частей, речи.

Какие основные вопросы должны быть поставлены и разрешены в учении о трансформации в области частей речи? Круг этих вопросов разнообразен, и некоторые из них уже ставились и частично разрешались в отдельных монографиях, статьях и учебных пособиях. Не претендуя на исчерпывающее перечисление, укажем на многие, важные проблемы учения о переходности в области частей речи: 1) классификация всех случаев переходности в области частей речи, 2) классификация всех случаев переходности в пределах одной части речи (например, трансформация личного глагола в безличный, субъектного прилагательного в бессубъектное, формы двойственного числа в форму множественного и под.), 3) критерии разграничения трансформаций и словообразования, 4) элементарные процессы и этапы трансформации в разных случаях переходности, 5) классификация случаев невозможности трансформации (объяснить, почему в одних случаях трансформация возможна, в других нет), 6) словарь слов, возникших на основе трансформации, 7) условия, благоприятствующие трансформации и затрудняющие, 8) трансформация одноступенчатая и многоступенчатая, 9) трансформация в одном направлении и трансформация в разных направлениях, 10) эмиграционная трансформация и иммиграционная, 11) трансформация обратимая и необратимая, 12) влияние лексического значения слов, их функционирования и морфологических свойств на трансформационные возможности, 13) значение вопроса о трансформации для выяснения последовательности появления частей речи, 14) трансформация и проблема, классификации частей речи, 15) использование трансформации для обогащения частей речи на разных этапах развития русского языка, 16) одновременное изменение разных признаков и последовательное изменение, их в ходе трансформации, 17) влияние изменения одних признаков на преобразование других, например, влияние функциональных сдвигов на лексические, функциональные и фонетические признаки, или влияние лексических сдвигов на функциональные, морфологические и фонетические признаки, или влияние морфологических сдвигов на лексические, функциональные и фонетические особенности слова, 18) почему появляется необходимость использовать трансформацию в области частей речи как источник обогащения словарного состава языка.

§ 2. Классификация зарегистрированных случаев трансформации в области частей речи

Давая сводную классификацию трансформаций в области частей речи в русском языке за тысячелетний период его развития, на этом уровне под трансформацией условимся понимать сложный процесс изменения признаков

.....
 слова, который приводят к перемещению слова из одной части речи в другую или перемещению слова из одного морфологического разряда в другой в пределах одной части речи. Трансформационные возможности каждой части речи будем называть эмиграционной трансформацией (ЭТ), а обогащение за счет трансформации других частей речи иммиграционной трансформацией (ИТ).

Классификация зарегистрированных случаев трансформации
 в области частей речи

ИМЯ СУЩЕСТВИТЕЛЬНОЕ

Эмиграционная трансформация	Иммиграционная трансформация
Местоимение	Прилагательное
Числительное	Причастие
Наречие	Местоимение
Категория состояния	Личный глагол
Предлог	
Союз	
Междометие	
Модальное слово	

ИМЯ ПРИЛАГАТЕЛЬНОЕ

Местоимение	Местоимение
Числительное	Причастие
Наречие	
Предлог	

ИМЯ ЧИСЛИТЕЛЬНОЕ

Наречие	Существительное
Модальное слово	Прилагательное

МЕСТОИМЕНИЕ

Существительное	Существительное
Прилагательное	Прилагательное
Союз	Причастие
Частица	Числительное

ЛИЧНЫЙ ГЛАГОЛ

Частица	Факты нам неизвестны
Междометие	
Модальное слово	

ПРИЧАСТИЕ

Существительное	Факты нам неизвестны
Прилагательное	
Местоимение	

ДЕЕПРИЧАСТИЕ

Наречие	Факты нам неизвестны
Предлог	
Союз	

НАРЕЧИЕ		
Модальное слово		Существительное
Предлог		Прилагательное
Частице		Деепричастие
Междометие		Числительное
		Личный глагол
КАТЕГОРИЯ СОСТОЯНИЯ (ПРЕДИКАТИВЫ)		
Факты нам неизвестны		Существительное
ПРЕДЛОГ		
Факты нам неизвестны		Существительное
		Прилагательное Наречие
		Деепричастие
СОЮЗ		
Факты нам неизвестны		Существительное
		Деепричастие
		Местоимение
		Наречие
		Личный глагол
ЧАСТИЦА		
Факты нам неизвестны		Наречие
		Личный глагол
		Деепричастие
		Модальное слово
СВЯЗКА		
Факты нам неизвестны		Личный глагол
		Местоимение
МЕЖДОМЕТИЕ		
Факты нам неизвестны		Личный глагол
		Существительное Наречие
МОДАЛЬНОЕ СЛОВО		
Союз (?)		Наречие
Частица (?)		Существительное
		Личный глагол

Большинство частей речи обладает и эмиграционной и иммиграционной трансформацией. У знаменательных частей речи, за исключением наречия, эмиграционная трансформация преобладает над иммиграционной. Служебный части речи, насколько нам известны факты, характеризуются иммиграционной трансформацией: они обогащаются за счет перерождения слов, принадлежащих к другим, частям речи, но сами не перерождаются в другие части речи.

Сопоставляя роль словообразования и роль трансформации в расширении лексического состава частей речи, можно констатировать следующее:

1) Предлоги, союзы, частицы, связки, модальные слова, междометия, за исклю-

.....
чением их небольшого слоя с неизвестной этимологией, появляются только на основе трансформации. Ведь эти части речи не имеют своего словообразовательного аппарата. 2) Знаменательные части речи создаются как на основе словообразования, так и на основе трансформации. Имена существительные и прилагательные в большей степени развиваются на базе словообразования и трансформации. В развитии наречий важную роль играет трансформация. Современные глаголы во всех разновидностях появляются только за счет словообразования или формообразования.

С точки зрения использования словообразования и трансформации части речи современного русского языка можно разбить на три разряда:

1) Части речи, создающиеся только на основе словообразования, включая сюда и формообразование: глаголы (инфинитивы, причастия, деепричастия, личные формы);

2) части речи, создающиеся как на основе словообразования, так и на основе трансформации: существительные, прилагательные, наречия;

3) части речи, создающиеся только на основе трансформации: числительные, местоимения, категория состояния, модальные слова, междометия, предлоги, союзы, частицы, связки.

Эта классификация имеет значение для современного русского языка. Если данный вопрос рассматривать с диахронической точки зрения, то необходимо отметить следующее: инфинитивы и деепричастия некогда возникли на основе трансформации. Как считают, инфинитивы возникли на основе трансформации отглагольных существительных. Деепричастия возникали в письменный период жизни русского языка на основе грамматического перерождения кратких причастий действительного залога настоящего или прошедшего времени. Исторически наречия возникли на основе трансформации. Словообразовательная модель наречий сформировалась в результате трансформационных процессов. Нет пока надежных данных, чтобы судить о том, на основе каких трансформационных процессов сложились наиболее древние модели существительных, прилагательных, причастий и личных глаголов. Вероятным является допущение, что и эти словообразовательные модели оформились на основе процессов переходности. Не исключена возможность и заимствования некоторых словообразовательных моделей, о чем свидетельствуют данные современного русского языка. Таким образом, трансформация, если принимать во внимание сферу ее действия с точки зрения многообразия частей речи, преобладает как средство развития языка над словообразованием. С точки зрения количества слов словообразование преобладает над трансформацией, ибо существительные, глаголы, прилагательные в количественном отношении превосходят все другие части речи. Однако следует помнить, что трансформация первична, а словообразование вторично. Словообразовательные модели появляются на основе трансформации. Показателем завершения

.....
 оформления словообразовательной модели является ее использование как образца для создания новых слов.

В научной и учебной литературе в связи с разными видами переходности в области частей речи принято говорить о различных процессах, для обозначения которых используются специальные наименования: субстантивация (перерождение слов, принадлежащих к другим частям речи, в существительные), адъективация (перерождение слов в прилагательные), прономинализация (перерождение слов в местоимения), нумерализация (перерождение слов в числительные), адвербиализация (перерождение слов в наречие), интеръективация (перерождение слов в междометия). Процессы образования предлогов, союзов, частиц, связок, звукоподражательных слов, модальных слов и можно назвать в духе номенклатурной традиций препозиционной конъюнктивацией, партикуляцией, копуляцией, ономотопеяцией, модалацией. Каждый тип переходности представляет сложный процесс. Рассмотрим каждый случай переходности в отдельности, и приведем примеры.

Широко развита субстантивация разных частей речи. Различают окказиональную и константную (узуальную) субстантивацию. Узуальная субстантивация распространена среди прилагательных и причастий, окказиональная среди других частей речи. Примеры окказиональной субстантивации: «Это, *если бы* отнесенное им к прошедшему, к невозможному, сбилось» (И.Тургенев, *Дворянское гнездо*); «За проценты не, дадут, скажут: возьми так! А это *так* для меня нож острый.» (А. Писемский, *Тысяча душ*); «Вот раздалось *ау* вдалеке...» (Н. Некрасов).

Узуальная субстантивация чаще всего наблюдается среди прилагательных и причастий, которые знают также и окказиональную субстантивацию. Примеры узуальной субстантивации: пожарный, набережная, мостовая, горничная, учительская, парикмахерская, прачечная, кондитерская, столовая, купчая, накладная, пивная, мороженое, сладкое, шампанское, насекомое и многие др. В древнерусском языке субстантивировались краткие прилагательные: *рукав, молебен, вдова, княжна, ножны, добро, зло, войско, королева, ушат* и др. Субстантивированные прилагательные могут вытеснить синонимические существительные. Например слово знакомый вытеснило существительное знакомец, слепой заменило слепец.

Известны единичные случаи узуальной субстантиваций личных глаголов. В результате субстантивации возникли слова поцелуй, расстегай. Зарегистрирован ряд выражений, которые возникли на основе одновременного использования субстантивации и словообразования: *немогузнайка, незабудка*.

Местоимения, междометия, служебные слова обычно подвергаются окказиональной субстантивации. Местоимение сам в просторечии может употребляться в значении *хозяин, начальник, муж*.

.....
Сам приказал (из разговора). Сам-то что скажет? (из разговора) Несклоняемое я служит для обозначений сущности человека, личности субъекта. Типичны выражения: *лирическое я поэта, носиться со своим я*.

Междометия, союзы и предлоги подвергаются окказиональной субстантивации. Типичны случаи: «Все эти хи-хи, ха-ха, пенье, трусливые разговоры – мерзость!» (А. Н. Толстой); «Ах! Но одного *аха* недостаточно.» Второе *ах* по поводу *Речи и ремешка* (из писем Чехова). Без всяких но (из разговора). Рассмотрев все за и против фонетической транскрипции, З. Клеменевич предлагает сохранить иностранную орфографию собственных имен.

Рассмотрим адъективацию. Адъективируются обычно причастия. Вопрос об адъективаций причастий хорошо освещен в учебной и научной литературе, особенно в ряде кандидатских диссертаций. Адъективацию причастий удобно рассматривать с учетом деления этих слов грамматические разряды.

Полностью перешли в прилагательные древнерусские причастия с суффиксами -УЧ-, -ЮЧ-, -АЧ-, -ЯЧ-: *текучий, сыпучий, горючий, лежащий, горячий, висячий, жгучий, могучий, зрячий* и др. Прилагательные этого типа имеют общее значение «склонный к какому-нибудь действию или состоянию, характеризуемый каким-нибудь действием или состоянием, как постоянном и отличительным признаком» (ГРЯ 1960: 309).

Втянулись в состав прилагательных и древнерусские причастия с суффиксом -Л-: *лежалый, горелый, зрелый, спелый*. Большинство отпричастных прилагательных о суффиксом -Л- имеет значение «находящийся в каком-либо состоянии» или «такой, каким стал под влиянием какого-либо действия». Но многие, утратили связь с глаголом и имеют общее значение качества: *взрослый, вялый, гнилой, дошлый, дряблый, дряхлый, зрелый, кислый, пошлый, смелый, силый, тусклый, хриплый, чахлый* (*ibidem*: 310).

Процесс адъективации активно протекает и в современном русском языке. Страдательные причастия прошедшего времени могут, трансформироваться в прилагательные: *кипяченая вода, жареная рыба, соленые помидоры, квашеная капуста, битое стекло, гнутая мебель, тертые краски, крытый рынок, открытый характер, изысканная речь, подавленное настроение, потертый костюм, заспанный вид, избалованный ребенок, преданный друг, прочувствованное слово, распущенный ребенок, сосредоточенное лицо, угнетенное состояние, возбужденное настроение, озабоченное лицо, ожесточенная борьба, уравновешенный характер неуверенный, ответ, незапятнанная репутация, отдаленный гром, сдавленный голос, презренный предатель, напряженное ожидание, повышенный интерес, оживленная дискуссия, замкнутый характер, натянутые отношения, драная одежда, званые гости, кованый сундук, ломаная линия, путаный ответ, крашеный пол, мороженая дичь, вороненая сталь, каленые орехи, копченый окорок, мореный дуб, сушеные яблоки, холеное лицо.*

.....
 Страдательные причастия от основ глаголов несовершенного вида адъективируются редко: *деланное равнодушие, дутые цифры, литая каска, неслышанное дело (ibidem: 307).*

Страдательные причастия с суффиксами -ИМ-, -ЕМ-, -ОМ-, образованные от основ глаголов совершенного и несовершенного видов, обычно адъективируются в сочетании с отрицанием не: *невообразимый, невредимый, недопустимый, независимый, неистоцимый, неисчислимый, немыслимый, необходимый, непроходимый, нерушимый, нестерпимый, нетерпимый, неугасимый, неударжимый, неуголимый, неиссякаемый, неминуемый, неотъемлемый, непререкаемый, непромокаемый, несгораемый, нескончаемый, неувядаемый, неведомый, невесомый (ibidem: 308).* В. Ф. Иванова отвергает эту традиционную точку зрения. По ее мнению, прилагательные со значением возможности-невозможности действия типа непобедимый, нерушимый возникают уже в старославянском, языке как формы, отличные от причастий, как образования именного характера. И проф. И. Г. Голанов отмечает, что прилагательные типа необозримый, неугасимый, неуголимый причастиями не были (Голанов 1962: 211). Этот спор свидетельствует о том, что возникают затруднения при разграничении явлений словообразования и переходности. Необходимо установить ясные критерии распознавания этих явлений.

Причастия с суффиксами -ИМ-, -ЕМ- без отрицания редко адъективируются: *любимая книга, угрожаемое положение, уважаемый товарищ.*

Возможна трансформация в прилагательные причастий действительного залога: *блестящий доклад, ликующий день, блуждающая улыбка, угрожающий тон, выдающийся исследователь, следующий день, умоляющий взгляд, начинающий писатель, знающий инженер заискивающая улыбка, руководящая работа, гнетущее чувство, суцая правда, грядущие годы, будущее дето и др.*

Причастия на -ЩИЙ адъективируются часто. Редко адъективируются причастия действительного залога прошедшего времени: *бывшие люди, потухший взгляд, разбухшие штаты, опустившийся человек, раскисший вид, опухшее лицо.* Адъективации препятствует яркость, и устойчивость значений прошедшего времени.

По наблюдениям лингвистов, в частности И. А. Краснова, «... адъективации в наибольшей степени подвергаются причастия на -ЩИЙ, -ННЬЙ, -ТЬЙ» (Краснов 1955: 8).

Некоторые местоимения трансформируются в прилагательные. Местоимения какой-нибудь, кое-какой, какой-то могут приобретать значение неважный, плохонький или общий оттенок пренебрежительности: «Ну, право, вспомнить смешно: я бегал за нею, точно какая-нибудь нянька (М. Лермонтов, *Бэла*); «Ведь уж, наверное, найдется у вас какая-никакая комнатка!» (К. Федин, *Первые радости*); «Дорога нужна хорошая, не какая-нибудь» (В. Ажаев, *Далеко от Москвы*); «Патронташи были подвешены к поясам, одежда была кое-какая - на ком что» (К. Федин, *Необыкновенное лето*).

.....
 Местоимение никакой может приобретать ярко выраженное значение отрицательной оценки: «Я никакой музыкант я играю дома потихоньку, когда бываю совсем-совсем один» (К. Станиславский, *Работа актера над собой*) (ГРЯ 1960: 311).

В русском языке прослеживаются случаи нумерализации. Под нумерализацией понимается переход других частей речи в числительные или употребление других частей речи в роли числительных. Зафиксирована нумерализация существительных. Полагают, что числительное «сорок» по своему происхождению является именем существительным, которое было названием вместилища четырех десятков беличьих или кунчих шкур. В древнерусском языке существительное «тьма» употреблялось как слово с количественным значением – 10 000. В современном русском языке для выражения неопределенно-большого количества могут использоваться некоторые существительные. Широко известны разговорные выражения типа: *В этом месте гибель комаров. В болоте уйма лягушек. В лесу было пропасть грибов.*

Известны случаи прономинализации прилагательных, причастий, числительных и существительных. Под прономинализацией понимают переход других частей речи в местоимения или употребление других частей речи в значении местоимений. Прономинализация может быть узуальной и окказиональной. Явление прономинализации прилагательных и причастий наблюдаем в разговорных выражениях: *В данных (этих) условиях работа не могла идти нормально. В известных (некоторых) случаях возможны исключения из этого правила.*

Прономинализуется числительное «один»: «Несколько таких черепах вез в нашем поезде один молодой человек.» (М. Пришвин, *Дорогие звери*); «Здесь слово один используется в значении какой-то, некий».

Зарегистрированы случаи прономинализации существительных. Случай полной прономинализации представлен выражением ни черта: «Чиновник он деляга. Дальше своего носа ни черта не видит.» (Т. Семушкин, *Алитет уходит в горы*).

Выражение ни черта используется в значении ничего, однако имеет ярко выраженный эмоциональный оттенок. В значении ничего функционирует и вульгарно-просторечное слово ни рожна.

Чаще наблюдаются случаи окказиональной прономинализации существительных, когда эти имена приобретают местоименные значения в определенных контекстах. Это мы наблюдаем в таких разговорных выражениях: *Куда люди* (ср. все, другие), *туда и мы. Люди встают, а ты спать собираешься. Дело было осенью* (Ср. : Это было осенью). *Не в себе человек* (ср.: Не в себе он). *Уведите же вы его* (Л. Толстой).

Хорошо освещен в лингвистике вопрос об адвербиализации, под которой понимается перерождение слов из других частей в наречия или употребление этих слов в наречном значении. Адвербиализуются беспредложные и предлож-

.....
 ные падежи, имен существительных, последние чаще, чем первые. Формы множественного числа адвербиализуются реже, чем формы единственного. Дадим пример адвербиальных отложений разных падежей. Отложения родительного падежа: *дома, сверху, вчера, сбоку, снизу, сзади, сразу, издали, изнутри, исстари, доверху, отроду*. Отложения дательного падежа: *кверху, кстати, понутру, посередине, побоку, домой*. Отложения винительного падежа: *капельку, крошечку, миг, век, впору, вволю, насилу, наконец, напоказ, навеки, подчас, подряд, оземь, за глаза*. Отложения творительного падежа: *даром, рядом, верхом, торчком, кубарем, украдкой, оцупью, рысью, слишком*. Отложения предложного падежа: *вместе, вначале, втайне, вблизи, внизу, впоследствии, впотьмах, наверху, накануне, кроме* (беспредложная форма местного падежа от крома – граница, межа).

В связи с тем, что одни падежи дают много адвербиальных отложений, а другие мало, принято различать сильные и слабые падежи существительных в русском языке.

В наречия могут трансформироваться деепричастия на -УЧИ, -ЮЧИ, -А, -Я: *умеючи, играючи, припеваючи, нехотя, молча, шутя*.

Известен случай трансформации инфинитива в наречие. В выражении «Старик чуть дышит» наречие «чуть» по происхождению представляет собою старую форму инфинитива к глаголу «чую».

В наречия трансформировались некоторые собирательные числительные с предлогами: *вдвое, втрое, вчетверо, впятеро, вдвоем, втроем, впятером, надвое, натрое*.

В наречия трансформировались некоторые местоимения в сочетании с предлогами: *поэтому, оттого, затем, потом, вовсе, про себя* (тихо):

В читальне можно читать только про себя (из разговора).

Возможна окказиональная адвербиализация предлогов: «... ученый совет университета дружно проголосовал» за «еще день спустя появился приказ по университету ...».

Рассмотрим вопрос о переходе других частей речи в т.н. категорию состояния. В духе номенклатурной традиции перерождение слов из других частей речи в категорию состояния можно было бы назвать предиктивацией. В категорию состояния могут трансформироваться некоторые существительные. Дадим примеры в контексте. Примеры предъявляют собою разговорные предложения: *Пора было начинать работу. Лень было рано вставать. Неохота было спорить. Вам грех жаловаться*.

По неопубликованным данным доцента В. М. Панфилова, в русском языке XIX и XX веков употреблялись как категория состояния такие слова субстантивного происхождения: *благо, ведро, время, горе, грех, диво, добро, досада, даль, жуть, каторга, корысть, нельзя, лень, мука, неволя, недосуг, необходимость, нерасчет, нужда, обида, отрада, неохота, позор, пора, радость,*

.....
редкость, скука, скукота, (не) след, смех, срам, страх, стыд, ужас, хвала.
 Некоторые из этих слов выходят за пределы литературной речи.

Как было показано выше, из категории, состояния нужно исключить бессубъектные прилагательные типа *можно, должно, стыдно, холодно*, и др. Из категории состояния нами исключаются так же бессубъектные причастия типа *приказано, предложено, сижено, хождено, езжено, плакано* и др.

В русском языке совершается препозиционация – переход слов из других частей речи в предлоги. Многие предлоги развиваются из предложно-падежных форм существительных и редко – из беспредложных форм: *насчет, вроде, посредством, путем, в течение, в продолжение, вследствие, по мере, по причине, в целях, по линии, в свете, в области, ввиду, по части* и др.

Из деепричастий образовались предлоги *благодаря, несмотря на, смотря по, невзирая на*.

Многие предлоги возникли из наречий, которые в свою очередь обнаруживают субстантивное происхождение. Примеры таких предлогов: *вдаль, внутрь, около, позади, после, посреди, сверх, сзади* и др. Установить происхождение многих предлогов затруднительно в связи с тем, что они возникли в очень отдаленную эпоху и следы их происхождения утрачены.

По вопросу о происхождении предлогов высказываются разные точки зрения. А. А. Потебня считает, что древнейшие предлоги произошли из местоименных наречий. В некоторых из таких предлогов еще довольно явственны падежные окончания. Для А. А. Шахматова, предлог по своему происхождению является потерявшим свое самостоятельное значение словом. (Шахматов 1927: 97). Такую же точку зрения высказывает В. А. Богородицкий. (Богородицкий 1935: 197). Вопрос о происхождении предлогов нуждается в дополнительном исследовании.

Рассмотрим конъюнктивацию, под которой понимается образование союзов на основе переходности в области частей речи. Сочинительные союзы не сохранили следов происхождения от других частей речи. Подчинительные союзы сохраняют следы происхождения от ряда частей речи. Они обнаруживают генетическую связь с местоимениями в беспредложной или предложной форме (*что, потому что, прежде того как, прежде чем*), с глаголами (*если, хоть, будто*), существительными (*благо, раз*), наречиями (*когда, где, куда, отчего, почему*), с словосочетаниями, представляющими собой комплекс разных частей речи (*в то время как, с тех пор как, в результате того что*). Допускаем возможность, что союз либо произошел от бессубъектного прилагательного *любо*.

На основе трансформации разных разрядов слов совершается партикуляция – образование частиц. В частицы трансформируются местоимения. Много интересных примеров приводится в исследовании Н. Ю. Шведовой *Очерки по синтаксису русской разговорной речи*: «Где это вы были? – начал он дружеским тоном.» (Писемский, *Тысяча душ*); «Выяснялось, что до совершеннолетия осталось всего два часа десять минут...» (Л. Леонов); «Эх, ты, житье,

.....
 житье! Вставши да за вытье.» (Н. Гоголь, *Лакейская*); «Иванов пьян храпит себе, горюшка мало...» (В. Короленко, *Чудная*).

Выделяется разряд частиц глагольного происхождения: *дай, давай, знай, смотри, смотрите, гляди, глядь и, хватъ и, было, и есть, ведь, вишь, бишь* и др.: «Чему обрадовался сдуру? Знай колет: всю испортил шкуру.» (И. Крылов, *Крестьянин и работник*); «Дай-ка, думаю, в баню схожу.» (А. Островский, *Семейная картина*); «Вот и присел он под дерево; давай, мол, дождусь утра...» (И. Тургенев, *Бежин луг*); *Давайте сядем на скамейку* (из разговора); *Смотри не упади* (из разговора); *Я было заснул, но потом проснулся* (из разговора).

Среди частиц обнаруживаются слова и наречного происхождения: *вот, так, куда, где, как, просто, прямо, только, уже* и др.: «У меня в Тамбове дом, с позволения сказать, просто развалился.» (И. Тургенев, *Завтрак у предводителя*); «Зато портрет отменный: Глеб здесь прямо как вылитый.» (Саянов, *Небо и земля*); «Я как свистнул, кони как взялись – только меня и видели те разбойники.» (К. Паустовский, *Повесть о лесах*); «Куда уж мне плясать! Людей смешить только.» (М. Горький, *Детство*).

Акад. В. В. Виноградов допускает возможность превращений союза в частицу (Виноградов 1947: 667). В качестве частиц союзного происхождения называются *и, а, да, же* и др. Не приходится сомневаться в том, что перечисленные слова могут функционировать как частицы: «Дубов и не подозревал о сложных морозкиных переживаниях.» (А. Фадеев, *Разгром*); «Дарья: Барышня, а барышня! Где вы тут?» (А. Островский, *Бедная невеста*); «В механике и я чего-нибудь да стою» (И. Крылов, *Ларчик*).

Однако положение о возможности трансформации союзов в частицы пока не доказано. С равным основанием можно сформулировать прямо противоположный тезис: частицы могут превращаться в союзы. Этот тезис, в частности, обосновывается тем, что частицы ближе к знаменательным словам, чем союзы. Возможны даже переходные случаи между частицами и знаменательными словами.

Между тем переходные случаи между союзами и знаменательными словами невозможны. Значит, уровень служебности в союзах выше, чем в частицах. Это различие между союзами и частицами дает основание думать, что при наличии омонимичных форм у этих разрядов слов следует допускать трансформацию частиц в союзы, а не наоборот.

По мнению Н. Ю. Шведовой, возможно превращение междометий в частицы. Примеры, приводимые ею, не убедительны. Вполне доказанным можно считать положение о том, что в частицы перерождаются местоимения, глаголы, наречия.

Отмечен в научной литературе процесс образования связок из конкретных глаголов. Этот процесс в духе номенклатурной традиции назовем копуляцией. В качестве связок в русском языке выступают *быть, становиться, делаться, казаться, являться, стать* и др.

Интеръективация – образование междометий на основе переходности в области частей речи – наиболее глубоко и детально описана в работах проф. А. И. Германовича. Большая часть междометий возникла на базе перерождения существительных, глаголов, наречий, местоимений и фразеологизмов. Из существительных возникли междометия: *батюшки, ужас, господи, беда, дудки, пропасть, страсть* и др. За вычетом интонации, эти междометия сохраняют омонимическую связь с соответствующими существительными. Из глаголов образовались на основе переходности междометия: *подумаешь, извиняюсь, здравствуйте, вали, смотрите* и др. С наречиями по происхождению связаны междометия: *полно, тиши*. Интеръективация приводит к созданию омонимических форм в составе междометий и других частей речи. Контекст, интонационное оформление, учет значений позволяют различать соответствующие омонимы. Например, междометие «Караул!» в отличие от существительного «караул» (вооруженная охрана) выражает только ужас, испуг, призыв на помощь.

По данным проф. А. И. Германовича, возможна интеръективация рефлекторных выкриков типа *брр, ха-ха, тьфу*.

Образование модальных слов на основе переходности в области частей речи можно назвать модалацией. В модальные слова трансформируются наречия (*наверняка, конечно, подлинно, по-видимому*), глаголы (*пожалуй, значит, слышь, знать, небось*), существительные (*словом, правда, наконец, кстати*), порядковые прилагательные (*во-первых, во-вторых*). Возможны переходные случаи между знаменательными и модальными словами.

Нами отмечены не вызывающие сомнения случаи трансформации одних частей речи в другие. Трансформация на уровне частей речи, так же, как и трансформация на уровне членов предложения, разложима на элементарные процессы. Эти процессы происходят в одной точке речевой цепи и представляют собой эллипсис на морфологическом уровне (утрату признака), интерпозицию на том же уровне (введение в комплекс дифференциальных признаков части речи нового признака), субституцию (замену одного из признаков другим). Частям речи чужды такие процессы, как сегрегация (сегментация), метатеза, интеграция.

Библиография

- Богородицкий, В. А., *Общий курс русской грамматики*, Москва, 1935.
 Виноградов, В. В., *Русский язык*, Москва-Ленинград, 1947.
 Голанов, И. Г., *Морфология современного русского языка*, Москва, 1962.
Грамматика русского языка, т. 1, Москва, 1960.
 Германович, А. И., *Междометия и звукоподражательные слова русского языка*,
 Докторская диссертация.
 Краснов, И. А., *Переход причастий в прилагательные в современном русском литературном языке*, автореферат канд. дисс., Москва, 1955.
 Потенба, А. А., *Из записок по русской грамматике*, т. 1-2, Москва, 1986.
 Шахматов, А.А., *Синтаксис русского языка*, Москва, 1927.

Recuperări

Oskar Semenovskii
(27.07.1926, Balta, Ucraina – 10.10.1979)

Studii: Universitatea din Odesa, Facultatea de Filologie (1949). Doctor în științe filologice (1954). Doctor habilitat în științe filologice (1971). Lector superior universitar, conferențiar universitar, profesor universitar la Catedra de literatură rusă și universală (1968-1977). Publicații: 9 cărți și peste 100 de articole în problemă de literatură.

*Волны черного моря*¹

Улица Серафимовича пересекает писательский городок в Переделкино. По улице Серафимовича можно выйти к железнодорожному полотну. Бегут поезда: «Одесса», «Молдова», «Одесса – Бахмач – Москва» Идут поезда, несут дыхание юга, дыхание Черного моря. Валентин Петрович Катаев часто стоит на опушке леса. Провожает взглядом уходящие составы. Сколько лет, как покинул родные черноморские берега, сколько лет живет на подмосковной и тоже родной переделкинской земле, но все равно никогда не расстается со страной своей юности, всегда во власти ее дум и чувств. Бегут вагоны, проносятся годы, отстукивают время колеса. Это не поезда, это память сердца, волны далекого детства, волны Черного моря. Разве не их рокот слышим мы в творчестве писателя? Разве не в лазурной морской синеве белеет «парус одинокий?»

С годами менялось мое отношение к писателю, к его творчеству, не все я принимаю в нем, как раньше, и не все «алмазы» его «венца» излучают, по моему, свет равной и достойной его силы. Но всегда Валентин Катаев для меня оставался и остается мастером, талантом, человеком из легенды. Из той легенды, в ореоле которой пришли и, увы, уже ушли в историю его замечательные сверстники и земляки. Бабель, Олеша, Багрицкий, Ильф и Петров, Зинаида Шишова, Вера Инбер, Семен Кирсанов, Аделина Адалис. А ныне здравствующий и еще полный творческих сил Лев Славин ... И другие, их менее известные товарищи и друзья. Это действительно было явление яркое и необычное: молодые люди с юмором и солнцем в крови, щедро одаренные, остроумные и энергичные, рожденные в своем творчестве самой революцией, почти одновременно шагнули из провинциальных одесских газет и журналов в большую советскую литературу.

Катаев и его товарищи-земляки сказали в ней свое самобытное слово. Может, я еще когда-нибудь об этом напишу, напишу заветную книгу о том,

¹Text reproduș după: Семиновского, О., *Молдавская тетрадь*, Кишинев, Литература артистикэ, 1979, стр. 263-276.

.....
как это начиналось, как «это делалось в Одессе». А сейчас я думаю о другом, о том, как часто переплетались литературные пути-дороги юга Украины и Молдавии, как часто эти пути, связующие Одессу и Кишинев, пересекались и в жизненной судьбе Валентина Катаева, как и сюда, в молдавские степи, его слово доносило соленый и свежий ветер черноморских просторов.

Я не пишу в данном случае литературоведческое исследование, это и не литературно-критическая статья: просто наброски отдельных мыслей, прочеркнутых по пунктирам памяти.

Валентина Катаева я впервые увидел в Москве, на читательской конференции, в библиотеке имени Ленина. Потом мы ходили по улице, говорили о старой Одессе, вспоминали бессарабский край и пароход «Тургенев», совершавший рейсы в Каролино-Бугаз, и дом писателя Федорова на даче Ковалевского, статьи молодого Чуковского и фельетоны Воровского из одесских газет. Это было в самом начале 60-х годов. А вскоре Валентин Петрович вместе с Леонидом Соболевым, Сергеем Залыгиным и другими участниками декады русской литературы в Молдавии приехал в нашу республику.

Актный зал пединститута в Бельцах переполнен, на сцене горы цветов. Помню Катаева на трибуне. Его рассказ о связях с Молдавией. Связи эти были давние, уходили они в глубину его воспоминаний, где прежде всего, конечно, было Одесса, но и Бессарабия тоже.

В раскаленном воздухе революции носилось слово «Потемкин». Несколько раз, таинственный и одинокий, появлялся мятежный броненосец на горизонте бессарабских берегов. Батраки бросали на фермах работу и напряженно всматривались в морскую даль. Смотрел в подзорную трубу и маленький мальчик, сын одесского учителя, гостивший на даче близ Аккермана, и однажды далеко в море он увидел силуэт трехтрубного корабля с красным флажком на мачте. Прошли годы, мальчик стал Валентином Катаевым, но чудесное видение взбунтовавшегося броненосца навсегда запечатлелось в его сознании.

Шабо, Бугаз, Аккерман – эти и другие бессарабские места вошли в катаевское детство вместе с допотопным пароходом «Тургенев», воспетым в катаевской прозе.

А потом снова были пыльные бессарабские дороги уже в дни первой мировой войны, которые тоже прошли через фронтовые годы Катаева, молодого артиллерийского офицера, и Великая Отечественная, когда Валентин Катаев, военный корреспондент, на земле и в небе Молдавии вносил свою лепту в общее дело победы над фашистскими захватчиками. Не раз бывал он на молдавской земле и в послевоенные годы. Немало пользы принес молдавским писателям, возглавляя Совет по молдавской литературе при Союзе писателей СССР. Помню его на съездах молдавской писательской организации, помню, как после одного из заседаний вместе смотрели «Последний месяц осени», фильм, взволновавший писателя.

.....
А потом снова пути-дороги по молдавской земле, которые на сей раз привели писателя в Скуляны, к залежам старинных церковных архивов, в результате чего и появилось на свет «Кладбище в Скулянах» – книга талантливая, необычная по форме, своеобразная генеалогия катаевского рода, уходящего (как оказалось!) некоторыми своими корнями в недра молдавской земли.

Флюиды Бессарабской степи и Черного моря словно соединились и образовали своеобразную стихию, к которой восходят истоки катаевского таланта.

Но тогда, в начале 60-х годов, приветствуя на страницах бельцкой газеты «Коммунист» прибытие Валентина Катаева в Молдавию, я ничего не знал о скулянских предках писателя и о бессарабских «флюидах» в его родословной. И если я вспомнил тогда о видении романтического броненосца в виду бессарабских берегов, то не только потому, что Валентин Петрович Катаев спустя много лет снова оказался в бывшей Бессарабии, в «стране своего детства», но и прежде всего потому, что для меня – и не только для меня – поэтическое своеобразие катаевского таланта, его лирико-романтическая тональность определялись давней привязанностью писателя к морю. С ранних лет оно неудержимо влекло его «огнями невидимых судов», будоражило фантазию образом мятежного паруса. Как художник Валентин Катаев рожден Одессой, морем, революцией.

Море у него – не самодовлеющий пейзаж, не пассивный фон, не только источник эстетического наслаждения. То ласковое и спокойное, то бурное и шквалистое, обдающее холодным дыханием зимнего ветра, всегда разное, но всегда прекрасное, оно, как свободная и мятежная стихия, врывается в повествование, придавая ему поэтическую эмоциональную окраску, гармонируя с высоким душевным накалом писателя и его героев, с их революционным порывом, бурным и неукротимым, как волны Черного моря.

Именно в те дни под этим названием – «Волны Черного моря» – вышла в свет четырехтомная эпопея писателя: «Белеет парус одинокий», «Хуторок в степи», «Зимний ветер», «Катакомбы». Революционно-романтическое звучание этой книги во многом определялось потемкинскими событиями. Это была книга о славных черноморцах, о смелых и благородных людях, об их путях в революцию. О красоте революционного подвига, о поэзии и романтике революционной борьбы. И название писатель дал этой книге такое поэтичное, такое по-катаевски лирическое, что даже тот, кто не слушал музыку прибоя, не вдыхал соленый морской воздух, ощутит душевный порыв, читая три этих простых слова: «Волны Черного моря».

С тех пор прошло много лет. И Валентин Катаев написал много новых книг: «Трава забвения», «Кубик», «Святой колодец», «Волшебный рог Оберона», «Кладбище в Скулянах», «Алмазный мой венец». Это не просто новые книги. Это новые вехи, новый этап в творчестве писателя. А ведь ему уже не двадцать. Однажды я сидел у Валентина Петровича в его переделкинском кабинете. Он не без удовольствия сказал: «Только что поставил

.....
точку над «Травой забвенья». Ему было тогда семьдесят. Совсем недавно, гуляя по заснеженной улице Серафимовича, в том же Переделкино, Катаев увлеченно рассказывал об «Алмазном венце»: спустя три месяца мы читали его в «Новом мире». Валентину Петровичу было уже за восемьдесят. Он не любит говорить о своем возрасте. Да и по его подтянутой сухопарой фигуре, по его молодецкой походке, по цепкому, пронизательному взгляду не дать ему этих лет. Как-то шли мы вместе по переделкинскому «послеобеденному» маршруту: Ион Константинович Чобану, Георгий Константинович Георгиу и я. Вдали бодрим «гвардейским» шагом – Катаев. С трудом догнали. Особенно он обрадовался Иону Константиновичу. С интересом расспрашивал, что пишет, почему ничего не дал в сборник молдавских рассказов, вышедший под его, Катаева, редакцией и с его предисловием в «Советском писателе». А потом заспешил армейским шагом – выполнять норму послеобеденного моциона. Молодой человек! И все же. Нельзя не подивиться воле, трудолюбию, спортивной выправке этого человека!

Последние книги Катаева вызывали немало споров. Их манеру и стиль Катаев называет «мовистскими». «Белеет парус» или «Хуторок» – пройденный этап, дань «устаревшим» традициям. Сегодняшний день писателя – «мовизм». «Мовизм» – это новаторство, новое слово и новая манера. Так считает писатель. Я лично не разделяю такой взгляд. «Мовизм»? Элементы «потока сознания», отнюдь не стихийного, художественно и сознательно организованного? Вряд ли это открытие. Во всяком случае настойчивый акцент на последнем воспринимается как наивная претенциозность. Но разве в этом суть? «Мовизм» Катаева, подчас демонстративно эксплуатирующего оригинальность формы (иные досужие критики рады уцепиться за нее и даже обвинить писателя в модернизме!), отнюдь не заглушает в последних романах и повестях писателя реалистические картины и дыхание самой жизни, преподносит ее в новом ракурсе художественного осмысления (и утверждает право художника на это!), заставляет нас «проглатывать» его книги на едином дыхании. Это – талант! Но, нет, не все я принимаю в «мовистских» сочинениях Катаева. И дело не только в сути художественных приемов, сколько в сути некоторых художественно-этических нюансов. Я не собираюсь в данном случае предпринимать детальный анализ. Я хочу лишь привести отдельные примеры.

Возьмем «Алмазный мой венец». Меня, например, коробит сцена в ленинградском кафе «Север», с участием Катаева и Зощенко: вряд ли после постановления ЦК ВКП (б) о журналах «Звезда» и «Ленинград» (1946 год, дело происходило именно в те дни) Михаил Зощенко только и думал что о своей популярности в народе и силу духа питал своим тщеславием. Сомнительно, как это тоже явствует из текста Катаева, будто у Бориса Пастернака в критические дни его жизни не было причин чрезмерно драматизировать свое положение: ведь и собственным автомобилем владел, и свой огород был под боком,

и гонорары солидные получал за переводы. Не импонирует мне и снисходительная, порою несколько ироническая и высокомерная интонация, когда заходит у Катаева речь о Багрицком, Бабеле или о других писателях, его земляках. Эта интонация – вольно или невольно – приземляет, снижает ту литературную среду, которую сам Катаев всячески стремится приподнять. К которой писатель сам принадлежал, и от которой он словно пытается себя отделить. Что же, мемуарист – не хладнокровный «дьяк, поседельый в приказе», как говорил Плеханов. Мемуарист – живой человек с присущим ему характером, и ему не избежать субъективных пристрастий. Пусть уж историк разбирается в их объективности. Да и разве эти пристрастия – лишь прерогатива одних мемуаристов? Разве не было субъективистских тенденций в произведениях Катаева, предшествовавших «мовистскому» периоду? Разве, например, эти тенденции не давали себя знать, скажем, в романах «Зимний ветер» или «Хуторок в степи»? Тем не менее – это я и хочу подчеркнуть – в творчестве Валентина Катаева всегда жил дух светлой человечности, горячей убежденности в закономерности исторического прогресса, который несла с собою Октябрьская революция. Именно в ней, в ее идеях – истоки революционного гуманизма, цементирующего органическую связь между Катаевым «старым» и «новым», между «Волнами Черного моря», «Травой забвения» или «Кладбищем в Скулянах». Именно поэтому и сегодня «Волны Черного моря» не поросли травой забвения: сорок лет истории страны – от бурного 1905 года до разгрома гитлеровских захватчиков, от смутных и неосознанных благородных порывов, от индивидуалистического героического бунтарства к массовому героизму пролетариата, к сознательной и организованной борьбе за власть Советов.

И сегодня, перечитывая эпопею Катаева, не могу не отметить главное: романтический пафос эпопеи, ее революционный гуманизм, запечатлевшие существенные черты жизненной правды, черты нашей революции, черты и особенности процесса рождения нового человека нового социалистического общества.

Я хочу подчеркнуть это обстоятельство и, в частности, на примере катаевской эпопеи, потому что в последнее время иные критики пытаются подвергнуть сомнению и революционный гуманизм Катаева, и связь его истоков с Октябрем, и связь его творчества с гуманистическими и гражданскими традициями русской литературы, начиная от Гоголя и кончая Горьким. Впрочем, эти упреки относятся не только к Катаеву, но и к другим его соотечественникам по литературной молодости. В книге О. Михайлова «Верность», уже подвергавшейся критике в печати, но имеющей и поныне своих сторонников, предпринимается открытая попытка отлучить не только В. Катаева, но и Э. Багрицкого, Ю. Олешу, И. Ильфа и Е. Петрова, И. Бабеля, Л. Славина и других от революционных, гражданских, гуманистических традиций советской литературы.

Катаев – талант? Никто не спорит. Мастер детали? Да. Ювелир слова? Несомненно. Пожалуйста, примеров не занимать. Часто приводят и такой уже «хрестоматийный» эпизод с залетевшей в колодец снежинкой из романа «Катакомбы».

«Петя и Валентина наклонились над ней и стали осматривать ее, как чудо. Она вся была воплощением зимы. Она включала в себя все составные части блистательной советской зимы, с ледяными кубиками прудов, с кристаллическими коридорами еловых просек, с канителью метели, с синим звоном коньков и круговоротом хоккейного поля, осыпанного звездами фонарей, и с замерзшей рекой, над которой повисли арки и пролеты громадного нового моста, как бы сделанного из тех же, в миллионы раз увеличенных, деталей снежинки. Снежинка медленно растаяла. А они все еще продолжали смотреть на каплю, дрожавшую в теплой ладони».

Да, ничего не скажешь, действительно подлинное мастерство живописания художественной детали. Но это живописание для писателя – не самоцель, оно подчинено гуманистической задаче раскрытия внутреннего состояния героев, является средством их психологической характеристики. Сколько поэтического чувства и живой наблюдательности в этой сцене, где Петя Бачей-младший и его подруга Валентина, уже давно ставшие узниками душного и темного подземелья и страстно мечтающие о дневном свете и воздухе, увидели обыкновенную снежинку, неожиданно залетевшую через отверстие колодца в катакомбы! И давняя тоска по свободе обездоленных врагом детей, и неувядающая красота жизни, которую не в силах уничтожить тот же враг, – все это запечатлено кистью вдохновенного художника. С помощью выразительной детали? Да. Но детали, одухотворенной истинным гуманизмом, подлинной человечностью, той, от сердца идущей любовью к людям, которая всегда согревала и оплодотворяла своим гражданским чувством гуманистические традиции русской литературы.

Можно спорить, насколько удалась Катаеву характеры героев эпопеи в их эволюции. Бесспорно, «Парус» является ее вершиной. Бесспорно, в других романах цикла есть отдельные компромиссы между авторским замыслом и способом его реализации. Но отрицать революционную жизненную основу эпопеи, как это делают некоторые критики, вместо сопоставления романа с действительностью, сравнивать его с различными субъективистскими схемами, подменяющими объективную действительность, значит игнорировать принципы марксистско-ленинской методологии и руководствоваться волюнтаристскими, тенденциозными соображениями, имеющими целью перечеркнуть именно те страницы катаевского творчества, в которых гуманизм и реализм классической русской литературы предстают в своем обновленном, революционно-гуманистическом качестве. Петя Бачей и Гаврик Черноиваненко. В этих разных, столь непохожих друг на друга мальчиках есть та искренняя тяга к добру и справедливости, та способность восхищаться поэзией и

героикой революционной борьбы, та горячая мечта о свободной жизни, которые делают понятной их дружбу и приводят их в конце концов в большой мир активных борцов за дело народа. А героический матрос – потемкинец Родион Жуков? А рабочий-большевик Терентий, их друзья из одесского подполья? Неужели все это лишь оборотная сторона медали эстетского снобизма? Результат приспособления к той изменившейся исторической ситуации, когда – по своеобразной «логике» Олега Михайлова – писатель «краснел» по мере приближения Красной Армии к Одессе?

Что и говорить, странная методология! И объективно цель ее не в консолидации на социалистической основе творческих сил советской литературы, а в их противопоставлении.

Методологические принципы критиков марксистов нацеливают на объектное решение темы «Литература и революция». Эти принципы, основанные на материалистической теории отражения, предполагают сопоставление художественного произведения с действительностью. Именно на такой методологической основе возможно и объективное освещение творчества писателей, вместе с Катаевым начавших в первые годы революции и советской власти свою литературную деятельность. Их творчество, особенно раннее, было противоречиво. Между тем акцент лишь на одних противоречиях исторически не оправдан, талантливые художники, вдохновленные революцией, оказываются лишь книжными романтиками, искавшими спасение от «затхлого быта» в «экзотике», «незабоченными людьми», равнодушными к добру и злу, «ювелирами» в «лавке метафор», или одаренными «стилизаторами», порывающими, однако, с гуманистическими традициями русской литературы, с ее «социальными, гражданственными, духовными заветами» и двигающимися «в сторону модернизма». Это – из той же вышеупомянутой книги «Верность».

Речь идет не о возведении в абсолют апологетического отношения к представителям литературного Юго-Запада. Их творчество никто не собирается идеализировать, оно заслуживает и критического рассмотрения. Но это не имеет ничего общего с попытками по сути дела отлучить целую плеяду талантливых писателей, стоявших у истоков советской литературы, от ее гражданских и гуманистических традиций, от традиций всей отечественной литературы. Такие попытки и содержатся в декларации, с которой выступил автор книги «Верность». Ее отзвуки приходится порою слышать в различных публичных и печатных выступлениях, хотя подобные выступления уже были предметом острой и доказательной критики (Степанова 1975).

Да, мы знаем, сколь сложными и противоречивыми были пути в революцию зачинателей советской литературы. Они были первыми. Валентин Катаев был среди них. Постигание университетов революции не было для него «тротуаром Невского проспекта». Но когда лермонтовский «Парус», символ мятежного, бунтарского духа, вошел в стихию его произведения, это был уже не слепой порыв романтической экзальтации и тем более факт конъюнктурно-

.....
программатического толка, как это вытекает из иных критических умозаключений, но художественное воплощение выстраданной и осознанной связи с русской традицией – литературной и революционной. И социалистической!

Катаев назвал свой первый роман «лермонтовоподобным». И, действительно, лермонтовская традиция пронизывает его. Но традиционный лермонтовский образ получает у Катаева новое осмысление и развитие, в аспекте которого преодолевается индивидуалистическая» ограниченность поэзии гордого одиночества. Парус не остается одиноким. Он обретает свое счастье в буре, которую мучительно и страстно искал, в которую вылилось могучее движение самих масс.

По сути дела, сложный процесс развития – от смутных и отвлеченных порывов и метаний к осознанной и организованной борьбе пролетариата – и составляет содержание цикла «Волны Черного моря», и смысл идейно-творческой эволюции писателя, и пафос всего его творчества. Волны Черного моря, волны революции пробудили поэтическое вдохновение в душе Валентина Катаева, пусть и не лишенное поначалу элементов восторженно-романтического восприятия действительности. Волны Черного моря, слышавшие залпы «Потемкина» и легендарного крейсера «Алмаз». Под их духоподъемный аккомпанемент» входили Катаев, Бабель, Багрицкий, Олеша в литературу и революцию. Это – к вопросу о традициях революционно-литературных. Ну, а тот, кто интересуется более конкретно биографическим аспектом этого вопроса, пусть пройдет по «Кладбищу в Скулянах» и узнает, как богата родословная Валентина Катаева героическими предками, еще с суворовских и кутузовских времен достойно защищавших честь русского оружия и независимость Отчизны. Испытывая законную национальную гордость, Катаев был и остается прежде всего коммунистом-интернационалистом.

В недавней беседе с В. П. Катаевым я как-то спросил: «Валентин Петрович, почему Вы, обладая столь высоким авторитетом, не дадите достойную ответь тем, кто различными «концептуальными» домыслами пытается бросить тень и на Ваше творчество, и на творчество ваших друзей, с которыми Вы начинали свой литературный путь? Кто вопреки истине стремится делить единую нашу многонациональную литературу на «вологодскую», «псковскую» или «одесскую», отлучая тех или иных писателей от древа русской литературы отнюдь не по профессиональным признакам? Разве это не вредное и неблагодарное занятие?»

Валентин Петрович ответил, и смысл ответа был примерно таков:

– То, что это вредные домыслы, ясно и так. Это же не искусство, а около-литературная возня. Так стоит ли отвечать? Лучше писать хорошие книги.

Это, конечно, верно: лучше писать хорошие книги. Но, может, иногда стоит и ответить некоторым не в меру ретивым оппонентам. А впрочем, Валентин Катаев и отвечает им лучшими страницами своих произведений. Разве не характерна в этом смысле полная символика картина, венчающая

.....
роман «Катакомбы» – последнюю книгу эпопеи «Волны Черного моря»: перед нами уже не «туманная голубизна» охваченного штилем и грустью «послепотемкинского» моря – мы расстались с ним в романе «Белеет парус одинокий», – а «пушечный гром» «громыхающих мутно-зеленых волн», взлетающих, как «малахитовые доски», и «ослепительное», «бьющее в глаза солнце, и сотни чаек, ликующих над громадами водяных гор, и уже «не маленький» и «одинокий» парус, «тающий» в туманной синеве, а «стремительно» идущая на запад с развевающимися вымпелами «кильватерная колонна советских торпедных катеров». И все это сливается в мажорный полнозвучный аккорд, в поэтический апофеоз нашей Победы. Вот выходят они, победители, герои одесских катакомб, на свежий воздух, на освобожденный черноморский берег – голодные, измученные долгодневной борьбой и блужданиями по подземным коридорам. И Гаврик Черноиваненко, партизанский командир, с усталой улыбкой и чисто одесской интонацией говорит своему товарищу: «Чудак, Петька, я ж тебе говорил, что мы бессмертны ...».

Библиография

Степанова, В., Верность традициям и творчество нового, in Коммунист, 1975, № 14.

NOUA REVISTĂ FILOLOGICĂ

Norme de redactare

1. Prezentarea manuscrisului
Materialele vor fi predate sau trimise redacției prin poșta electronică, redactate în PS Word / Windows, generația 1998 și urm., Times New Roman, precum și într-un exemplar printat.

2. Dimensiuni acceptate – max. 30.000 semne (1200 semne/pagină);

3. **Rezumatele:** Articolele vor fi însoțite de două rezumate: unul în limba originalului și altul într-o limbă de circulație internațională. Rezumatele nu vor depăși 700 de semne.

4. **Titlul** va fi scris în limba originalului și într-o limbă de circulație internațională.

5. Textele vor fi însoțite de **cuvinte-cheie** (7-17), scrise în limba originalului și într-o limbă de circulație internațională.

6. Forma articolului

6.1. Structura articolului

– **titlul lucrării** – minuscule, 14, bold, centrat,

– Prenumele și NUMELE autorului/autorilor, la 1 rând distanță de titlu, în partea dreaptă a paginii – 12, bold,

– textul – 12,

– referințele bibliografice, la un rând distanță de text,

– rezumatul lucrării în una din limbile de circulație internațională, la 1 rând distanță de bibliografie – 11,

– afilierea, la 1 rând distanță de rezumat – 11, italice.

6.2. Reguli de ierarhizare

În cazul divizării conținutului articolului, acesta se va face prin numerotarea capitolelor și a subcapitolelor potrivit sistemului decimal, fie că se optează pentru inserarea de titluri și subtitluri sau nu.

În cazul în care, în interiorul capitolelor sau subcapitolelor, sunt necesare enumerări sau ierarhizări de exemple, se pot întrebuița următoarele tipuri de notare:

7. (I), (II), (III) etc.

8. (A), (B), (C) etc.

9. (1), (2), (3) etc.

10. (a), (b), (c) etc.

10.1. Normele ortografice

Pentru articolele scrise în limba română, normele ortografice sunt cele din DOOM.

10.2. Caractere tipografice

11. MAJUSCULELE se folosesc potrivit regulilor ortografice standard ale limbii în care este redactat articolul și la scrierea numelui autorului;

12. *italicile* se folosesc pentru indicarea caracterului de exemplu a unui cuvânt sau sintagmă și la notarea cărților și articolelor citate în text sau bibliografie;

13. spațierea se folosește pentru reliefarea unui concept;

14. **aldinele (bold)** se întrebuițează la scrierea titlurilor și subtitlurilor.

14.1. Bibliografia

Fiecare articol sau studiu este însoțit obligatoriu de o Bibliografie, care conține lucrările citate, inserate în ordine alfabetică a numelui autorului, fără a fi numerotate.

Pentru diferite varietăți de titluri, colaboratorii sunt rugați să respecte modelele de mai jos:

Adam, Jean-Michel, *Lingvistica textuală. Introducere în analiza textuală a discursurilor*, Iași, Editura Institutul European, 2008.

.....
Petrescu, Camil, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, *Opere*, vol. I, II, București, Editura Minerva, 1979.

Blaga, Lucian, *Spațiul mioritic*, în *Trilogia culturii*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1969.

Hall, Robert Jr., *The „neuter” in Romance: a pseudo-problem* în *Word*, 1965, 21, p. 21-427.

14.2. Citarea și referințele

15. citatele se dau între ghilimele, nu se folosesc italice;

16. referințele în text se dau între paranteze, indicându-se numele autorului, anul ediției operei și pagina, conform modelului: (Coșeriu 2000: 98).

16.1. Notele de subsol

În notele de subsol se dau, de regulă, informații mai ample (citate, explicații etc.). Notele de subsol se numerotează începând cu 1 și se inserează automat prin Word.

16.2. Scheme și tabele

Schemele și tabelele fac parte din text. Este preferabil ca acestea să fie realizate în programul Word.

**UNIVERSITATEA DE STAT „ALECU RUSSO” DIN BĂLȚI,
FACULTATEA DE LITERE**

Specialități

Licență

Limba și literatura română și limba engleză / germană / franceză / spaniolă

Limba și literatura rusă și limba română / engleză

Limba și literatura ucraineană și limba română

Jurnalism

Științele comunicării

Limba și literatura engleză și limba franceză / germană / spaniolă

Limba și literatura franceză și limba engleză / germană / spaniolă

Limba și literatura germană și limba engleză / franceză / spaniolă

Limba engleză și limba germană / franceză, traducători

Limba franceză și limba germană / engleză, traducători

Limba germană și limba engleză / franceză, traducători

Masterat

Tehnologii și principii educaționale moderne în limbile străine

Didactici moderne ale disciplinelor filologice (română / rusă)

Didactica literaturii universale

Didactica limbii române în școala alolingvă

Didactica limbii străine (franceza / engleza)

Limbi moderne aplicate (franceza / engleza)

Contact:

Telefon: (231) 5•24•72

E-mail: facultate.litere@gmail.com

Web: <http://www.usarb.md/facultati/filologie/>

<https://www.facebook.com/litere.usarb>

